Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

Theo Christiansen: Fajancer på Slesvigs bymuseum

Hans Neumann: Sønderjylland – Nordslesvig og Sydslesvig

Ingrid Nielsen: Glimt fra min sønderjyske barndom

Arne Aabenhus: Randbemærkninger til den aktuelle teatersituation

Danske skoler i Sydslesvig og tyske skoler i Nordslesvig

Anne-Helene Michelsen: Slagtemad og slagteskikke i Åbenrå og omegn

Chr. Stenz: Det tyske mindretals folketingsrepræsentation

Elise Heitmann: Berthold Bahnsen

Boganmeldelser

Sagt og skrevet

Grænselandsdagbog

Avisindex 1970

DECEMBER 12 · 1971 47. ÅRGANG

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bogen om Viggo Lausten-sagen

H. E. Sørensen:
DØDEN I KASTELLET
160 sider, kr. 17,50

»Efter læsningen af H. E. Sørensens bog er man mere præcist og omfattende informeret end før om alle kendsgerninger og om rimelige gisninger om hændelsesforløbet i Kastellet . . . Løses gåden om Laustens død ikke i bogen, så afslører den i hvert fald samarbejdet mellem de danske myndigheder og besættelsesmagten, mellem dansk politi og Gestapo, som det fandt sted allerede inden den 9. april.«

Kate Fleron i »Frit Danmark«

FORLAGET MELBYHUS
6780 Skærbæk. Tlf. (047) 5 17 04

NYHED
(lige udkommet)

Emil Lorenzen: TØNDERBORG

Tekster: dr. phil. Sigurd Schoubye. Farvede, håndkolorerede spændende tegninger samt Braun og Høgebergs kort. Indb. kr. 46,00.
Sort-hvide tegninger kr. 32,20.

Bøgerne kan bestilles hos boghandlerne i Tønder.

Svend Moos: »Sune« - en nytids roman

udkommer først i det nye år og kan forudbestilles indtil 10. jan. 1972 hos Konrad Jørgensen bogtryk i Kolding, tlf. 055 2 14 88, til en favørpris på 24,– kr. inkl. moms og forsendelse. 150 sider.

*

Fortællingen om Sune, mellem- og efterkrigsårenes danske bonde, fortalt af en bonde, er beretningen om ham, som lever i hverdagens slid og vanskelige tider for det hjemlige landbrug; han har megen personlig modgang og tager sluttelig afsked med dette tidsafsnit i landbrugets historie.

Forfatterens inderlige samhørighed med bogens personer og hans solide viden om det praktiske landbrug præger bogen fra første til sidste blad. Der er megen god læsning i denne roman.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 30,– kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnementet og enkeltnumre (3,75 kroner stykket, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37.
Prøvenumre tilsendes gerne og gratis.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ordet terrin er oprindelig fransk. Terriner var skåle af ler til brug i køkken og på spisebordet, blandt andet til at drikke af. Fajanceterrinerne, der viser sig i 1700-tallet, er luksusgenstande, runde eller ovale lågfade med eller uden fødder; de anvendes til ragout, aldrig til suppe.

De franske terriner anvendtes også til illumination med olie og væge, således var St. Peterskirken i Rom illumineret med terriner endnu i 1800-tallet.

Terriner til suppe er en tysk misforståelse af det franske ord.

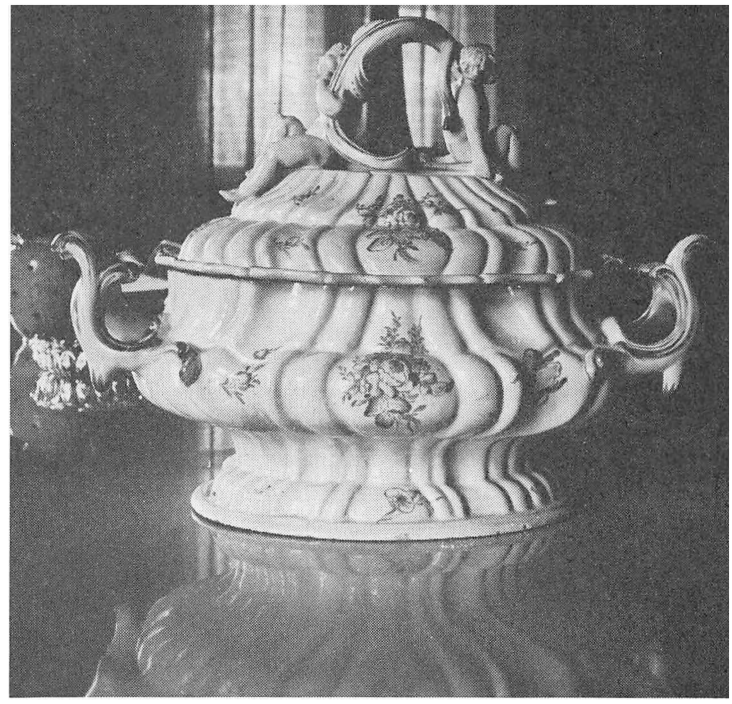

Fajancer på Slesvig bymuseum

AF TH. CHRISTIANSEN

Det er blevet mode at samle fajancer. Samlernes motiver er forskellige. Nogle samler, fordi fajancerne er blevet sjældne og derfor stadig stiger i pris. Andre samler, fordi rokoko-tidens galanteri tiltrækker dem. Man kan nævne mange andre grunde, men for et museum har fajancerne betydning som økonomiske, kunstneriske og selskabelige vidnesbyrd.

I Danmark oprettedes den første fajancefabrik 1721. Den første fabrik i hertugdømmerne fik privilegium 1755 i Slesvig. Husene Lollfuss 48 og 50 tilhørte fabrikken. Fyrsterne protegerede fajanceproduktionen som led i deres merkantilistiske politik, fordi fajancerne overflødiggjorde til en vis grad importen af det dyre porcelæn.

Glasuren bestod af en uigennemsigtig hvid tinglasur, i formerne efterlignede man porcelænet eller tintøj. Hovedparten af den slesvigske fabriks produktion var hårdtbrændte varer i farverne blå, violet, grøn og gul. Den blå, dekorerede vare er den mest sjældne, fordi fabrikken ikke fik importlettelser for den til kongeriget, hvor blå var den dominerende farve i næsten alle fabrikker.

Terriner indtog en dominerende plads i produktionen. De er et symbol for en samfundsgruppe, der fik mere og mere betydning: borgerne. Disse havde ikke tjenere, der stod bag ved hver gæsts stol og serverede suppen i tallerkener, der fyldtes i baggrunden. Husmoderen hældte suppen i tallerkenerne ved bordet, og terrinen blev derfor som bordets midtpunkt prydet på mange måder.

Byens museum, der siden 1960 er i stadig udvikling, arvede en del fajancer fra sine forgængere. Samlingen har kunnet udvides betydeligt i de sidste år. For nogle uger siden lykkedes det at erhverve den afbildede terrin med blå dekoration, således at den kom tilbage til Slesvig.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sønderjylland
- Nordslesvig og Sydslesvig

AF H. NEUMANN

Hvad skal vi kalde Sønderjylland, når vi er ved at vænne os til at kalde Nordslesvig for Sønderjylland i daglig tale, spørger museumsinspektør Hans Neumann, Haderslev, der giver en oversigt over landsdelens navne gennem tiderne og konkluderer, at Nordslesvig bør vinde ligeret i sproget med Sydslesvig.

Af de tre navne, der nævnes i overskriften, er navnet Sønderjylland langt det ældste. Det når så langt tilbage, som vore skrevne historiske kilder når og har siden da betegnet den del af Jylland, der ligger mellem Ejderen og Kongeåen.

Allerede Adam af Bremen omtaler i slutningen af tusind-tallet Ejderen som Jyllands grænse mod Sachserne, det samme siger Saxo hundrede år senere, og også i Kong Valdemars Jordebog fra 1241 går Jylland til Ejderen. Nordgrænsen for Sønderjylland var fra gammel tid Kolding fjord og Kongeåen eller Skodborg å. Den grænse var også sysselgrænse og almindelig kendt.

De sønderjyske hertuger betegner sig en gang imellem som hertuger af Sønderjylland om end betegnelserne hertug i Jylland eller hertug i Slesvig til at begynde med er mere almindelige. Det er morsomt at se ordet Sønderjylland »på latin«. 1376 kaldes grev Klaus dominus sunder Jutiæ. Det kan måske passere, at Jutiæ er latin, men sunder er det i hvert fald ikke. Det er navnet Sønderjylland, der her, måske i nedertysk form, skinner igennem.

Der skal indskydes nogle bemærkninger om betegnelsen Slesvig. Ordet angår oprindelig kun byen Slesvig, det hedder hertug i Slesvig eller den slesvigske hertug, og blev først efterhånden betegnelse for det område, som Slesvig var hovedsæde i. Udtrykket hertugdømmet Slesvig, hvor man tydeligvis mener landsdelen, optræder hyppigt efter år 1500 og er siden da almindeligt. Dette fik betydning, da det senere føltes nødvendigt at omtale de enkelte dele af landsdelen. Men derom senere.

Forholdet mellem de to navne, Sønderjylland og Slesvig, skal der ikke gås nærmere ind på her. Begge navne brugtes. Erik Pontoppidan skrev i 1745 »Om det danske sprogs skæbne i Sønderjylland eller Slesvig« og professor C. Paulsen udsendte i 1832 »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig«. Begge bøger er varmhjertede forsvar for det danske sprog. Den første danske forening stiftedes 1843 under navnet »Den slesvigske forening«, og det første danske blad gav P. Chr. Koch undertitlen »et ugeblad for hertugdømmet Slesvig«.

Ordet Sønderjylland var selvfølgelig ikke glemt. Under nationalitetskampens begyndelse brugtes det som Dannevirke skrev mest i forbindelse med »sproglige og nationale forhold og ejendommeligheder«. Men interessant er, at der allerede på dette tidspunkt synes at være tegn til, at ordet Sønderjylland og ikke Slesvig var det foretrukne i nationalt interesserede kredse i hovedstaden og i regeringen.

Dette forhold blev i hvert fald tydeligt, da den nationale interesse i løbet af 1880'erne for alvor vågnede i hovedstaden. Det var Sønderjylland og sønderjyderne, man inter-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

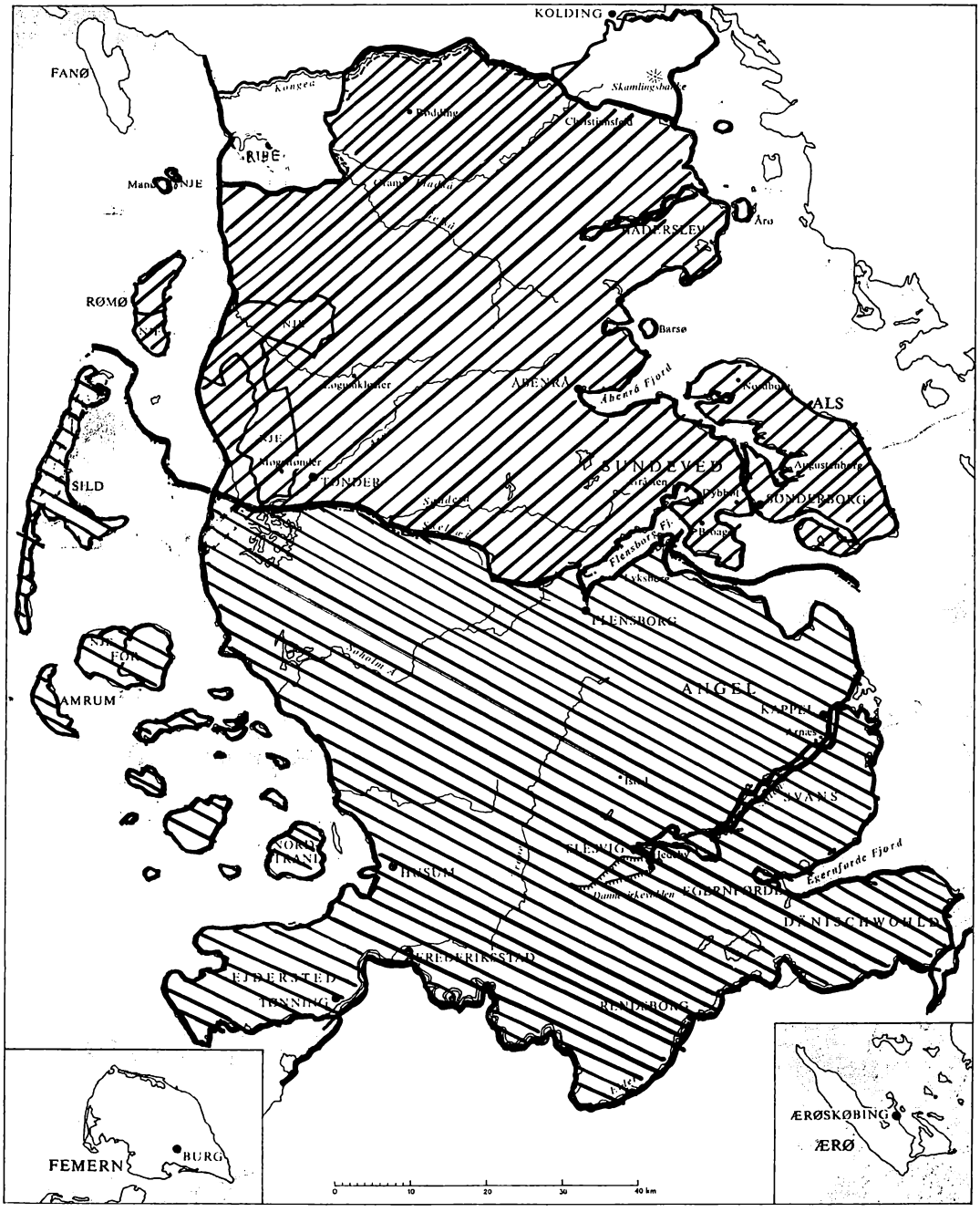

Sønderjylland = Nordslesvig + Sydslesvig.

esserede sig for. De nationale foreninger, man da dannede i København, brugte ordet sønderjysk eller Sønderjylland i deres navne. Især inden for studenterkredse udfoldedes en stor virksomhed for den sønderjyske sag.

Fastslået blev navnet Sønderjylland endelig i afstemnings- og genforeningstiden, især i kongeriget. Det var Sønderjylland, man

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var begejstret for. Det omstridte land, de tapre sønderjyder omfattedes med stor interesse af alle. Det var i de tider, da en mand kunne råbe ind i en fyldt jernbanekupé, »er her plads til en sønderjyde?« Ja, blev der råbt, og da han havde klemt sig ned spurgtes ivrigt, hvor han da var fra i Sønderjylland. Nej, han var da ikke fra Sønderjylland, han var fra Vendsyssel, men var der plads til en sønderjyde, var der vel også plads til ham!

Der var under alt dette ikke plads for andre betegnelser. Kun i rigsdagen og i andre sagkyndige men snævre kredse udtrykte man sig korrekt med betegnelser som Nordslesvig eller 1. zone eller senere de sønderjyske landsdele, men i den brede offentlighed var det Sønderjylland, det drejede sig om. Og ugeblade som Illustreret Tidende og Hjemmet var sikkert, som de skal være, i god overensstemmelse med den almindelige opfattelse, når de i deres genforeningsnumre fastslår resultatet med en stor overskrift over hele siden: Sønderjylland vundet!

Og denne »historieopfattelse« har holdt sig. Ikke alene sådan, at Sønderjylland er blevet den almindelige betegnelse for Nordslesvig, men man er i København og vel i resten af landet uden for Sønderjylland, også stort set af den mening, at det var Sønderjylland, der i 1920 vendte tilbage til Danmark. Det sagde fjernsynet aftenen før genforeningsdagen i 1970, det sagde universitetsrektor, dr. phil. Mogens Fog, da han holdt festtalen ved lysfesten på Haderslev kaserne samme år. Mange andre eksempler kunne nævnes, og derfor er det ikke mærkeligt, at indenrigsministeriet, hvor dybtgående historiske studier vel næppe drives, synes at have været ude i samme misforståelse, da det imod amtsrådets indsigelse fastsatte det nye storamts navn til Sønderjyllands amtskommune.

Det sidste er, at end ikke alle historikere har holdt stand. Mens Erik Arup i sit rids af Danmarkshistorien (1921) udtrykker sig korrekt, skifter Det danske Folks Historie (1929) temmelig planløst mellem Sønderjylland og Nordslesvig. Men historikergruppen fortæller i sin Danmarkshistorie om, at Danmark »havde fået Sønderjylland tilbage«, og i Politikens Danmarkshistorie omtales endog en »traktat om Sønderjyllands endelige overdragelse til Danmark« og »de af rigsdagen vedtagne love om Sønderjyllands indlemmelse under dansk styre«. Det er mildest talt ukorrekt i en historisk fremstilling at ændre ordenes betydning på den måde, og andre historikere giver stadig beviser på, at det ikke er nødvendigt.

Man kan så spørge, om denne udvikling er noget at opholde sig ved. Nu er det altså den nordlige del af Sønderjylland, der hedder Sønderjylland. Alt det andet er vel bare historie.

Det er nu nok for let at komme om ved det. Det er vel i sig selv betænkeligt at ændre betydningen af et ord, som er brugt gennem mange århundreder og derfor også meget langt frem i tiden vil træffes i historisk litteratur og historiske kilder i denne betydning. Og vi har da også stadig i mere aktuel sammenhæng brug for at omtale Sønderjylland.

Og hvad skulle vi så kalde det?

Lad hellere Sønderjylland beholde sit gamle navn.

Sydjylland ligger i Nørrejylland

Tidligt har man følt trang til at omtale ikke blot hele området, men også enkelte dele af det. Den meget gamle deling i Nørrejylland og Sønderjylland er allerede nævnt. Og så ulogisk kan sproget være, at »Jylland« senere stilles ved siden af »Slesvig« og altså kun omfatter Nørrejylland, og dette Jylland oplever så en yngre deling, så man taler om geografisk ubestemte, men hver for sig karakteristiske områder som Nordjylland, Midtjylland, Sydjylland og også om

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Østjylland og Vestjylland. Og så er vi da nået dertil, at Nordjylland er en del af Nørrejylland, og Sydjylland er noget andet end Sønderjylland! Det går an at forelægge dette for Månedsskriftets sagkyndige læsere, men man må advare imod at vise sig andre steder i landet med så megen viden. Man sidder hurtigt alene med den.

P. K. Thorsen skriver i 1919: Sønderjylland falder på nærværende tidspunkt naturligt i tre dele, Nordslesvig, Mellemslesvig og Sydslesvig. Ved disse betegnelser træder ordet Slesvig ind, fordi Sønderjylland er for langt til at tåle yderligere tilføjelser. Også Nordslesvig har fra gammel tid været almindeligt brugt i danske kredse. Allerede i 1843 opfordrer en lille kreds af københavnske patrioter til dannelse af et »fond til oprettelse af danske undervisningsanstalter i Nordslesvig«. Dette gav stødet til oprettelse af »Den slesvigske forening«, der, som navnet siger, angik hele Sønderjylland.

I året 1846 oprettedes »Den nordslesvigske Landboforening« og året efter »Den nordslesvigske Brandforsikringsforening« og i året 1868 »Kirkelig forening for Indre Mission i Nordslesvig«.

Sådanne navne er gode vejledere med hensyn til sprogbrugen, for til dem vælger man velkendte og dækkende ord, da de ofte samtidig angiver formålet. Fra de følgende årtier er der mange eksempler, og deriblandt findes netop de vigtigste af de danske organisationer.

Nævnes kan: Den nordslesvigske Folkebank i Åbenrå fra 1872, 1880 Foreningen til bevarelse af det danske sprog i Nordslesvig (Sprogforeningen), 1888 Vælgerforeningen for Nordslesvig. Ikke mindst denne blev i H. P. Hanssens hånd et virksomt middel i den politiske kamp. Tidligere og måske klarere end andre havde han indset, at kun i Nordslesvig var danskheden stærk nok til, at der var håb om at bevare den. Denne tanke er baggrunden for hans nære samarbejde med H. V. Clausen. Uden endnu at trække nogen grænse gjaldt hans politiske arbejde Nordslesvig, det danske Nordslesvig, som han ofte kaldte det.

1892 fulgte »Den nordslesvigske Skoleforening«, som i 1908 oprettede Nordslesvigsk Arbejdersekretariat, og i 1893 »Fælleslandboforeningen for Nordslesvig« og »Mejeriforening for Nordslesvig«. Og fra dette århundrede: »Nordslesvigs fælles Idrætsforening« (1903), »Den nordslesvigske Kvindeforening« (1907), »Fællesforbundet af kristelige Ungdomsforeninger i Nordslesvig« (1907?) og »Nordslesvigs Kreditforening« (1909).

Nævnes skal også følgebladet til de danske aviser: »Nordslesvigsk Søndagsblad« (1876–1917) og »Illustreret Børneblad for Nordslesvig«. Meget andet kunne anføres, men det skulle her være vist, hvor centralt betegnelsen Nordslesvig var placeret i det danske arbejde op imod genforeningen, og aviser og bøger fra disse årtier viser da også, hvor selvfølgelig ordet var i danske kredse.

For H. P. Hanssen og hans nærmeste betød ordet noget mere. Nordslesvigs tilbagevenden til Danmark var det mål, de arbejdede for at nå. Endnu brugtes ordene Nordslesvig og Mellemslesvig uden at der var tale om nogen klar afgrænsning. Det var først denne afgrænsning, der for alvor gjorde modsætningerne bitre.

De sønderjyske landsdele

I efteråret 1918 udviklede begivenhederne sig hurtigt. Den 23. oktober rejser H. P. Hanssen i den tyske rigsdag kravet om løsning af det nordslesvigske spørgsmål. Han ender med at henvise til udtalelser fra hele Norden og kræver »retfærdighed mod Danskerne i Nordslesvig«. Allerede 9. november skriver han en lang beretning hjem til vælgerforeningen. Nu er det afstemningen, der skal forberedes. Først skal, skriver han, »Nordslesvigs sydgrænse«, den fremtidige

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

landegrænse, fastsættes. Og derefter skildrer han i beretningen fra Berlin i enkeltheder den grænse, som vi nu kender, fra Kobbermøllen til Tønder og fortsætter: »Når denne grænse er godkendt som Nordslesvigs sydgrænse, danner Nordslesvig en helhed, som stemmer under et . . .«

Og sådan blev det ved vælgerforeningens resolution den 17. november, som i pkt. 2 fastslår Nordslesvigs afgrænsning mod nord og mod syd i det væsentlige sådan, som vi kender Sønderjyllands amt i dag. Dog var der to medlemmer, der mente, at Flensborg hørte med til Nordslesvig, »omend ikke til det danske Nordslesvig«.

Men 1. afstemningszone blev, som flertallet havde bestemt. Afstemningstiden var første gang, Nordslesvig optrådte som en administrativ enhed, og det skete ikke igen før efter kommunalreformen 50 år senere.

Betegnelsen Nordslesvig fik imidlertid i den følgende tid en ejendommelig skæbne. Den blev trængt tilbage af andre. Officielt fik landsdelen en helt ny betegnelse: De sønderjyske landsdele. Hvem der har fundet på dette udtryk, vides vist ikke. Der står ganske kort i loven, at de afståede områder indlemmes i kongeriget »og benævnes de sønderjyske landsdele«. Den motivering, som statsministeren gav, at de vedkommende landområder dermed skulle »betegnes som en integrerende del af det danske kongerige«, er svær at forstå. Årsagen må være en anden.

Under indflydelse af de tidligere omtalte forhold i kongeriget, hvor navnet Nordslesvig var lidet kendt, svækkedes navnets stilling efterhånden også i Nordslesvig selv, og denne udvikling forstærkedes af et andet forhold.

Betegnelsen Nordslesvig optrådte selvfølgelig også på tysk, med en anden udtale og anden stavemåde: Nordschleswig. Mange stednavne, hovedstæder ikke mindst, har jo forskellige navne på forskellige sprog. I dette tilfælde er den tyske form lige så gammel som den danske, og det var der helt op til 1920 intet problem i. Det var lige så selvfølgeligt, som at Angel hed Angeln på tysk. Men i slutningen af 1920'rne og i 30'rne blev det anderledes. Det var de forskellige »bevægelsers« tid, mindre og mindre danske blev de efterhånden, og de anvendte det slesvigske og det særslesvigske politisk på en måde, som nok kunne vække betænkeligheder på dansk side. Den politiske udvikling i Tyskland forstærkede dem kun yderligere.

Fra disse få år stammer vor tilbageholdenhed overfor ordet Slesvig og alle dets sammensætninger. Men i dag har vi nok lov at sige, at forholdene har ændret sig. Der knytter sig ingen politiske betænkeligheder til ordet Nordslesvig i dag.

Mellemslesvig blev til Sydslesvig

Er ordet Nordslesvig gået tilbage på grund af dansk modstand, er ordet Sydslesvig samtidig gået frem, for øvrigt trods tysk modstand. Før 1920 regnedes Mellemslesvig for at gå fra Flensborg-Tønder linien til Dannevirke, og til Sydslesvig blev der altså kun det mindre stykke mellem Dannevirke og Ejderen tilbage. Men efter genforeningen er betegnelsen Mellemslesvig gledet ud, og Sydslesvig betegner nu hele området syd for grænsen. Imellem krigene brugtes ordet ikke så meget i den nye betydning, man sagde hellere: syd for grænsen eller lignende, men efter 1945 er ordet Sydslesvig blevet en fast og almindelig brugt betegnelse for den del af Sønderjylland, der ligger syd for grænsen.

Det kan næppe modsiges, at den almindelige brug af ordet Sydslesvig har haft den virkning, at ordet Nordslesvig igen vinder terræn nord for grænsen. Man bruger det selvfølgelig i historiske fremstillinger, hvor man er nødt til at anvende korrekte udtryk. Det viser f. eks. listen over Historisk Samfunds Skrifter tydeligt. Lignende grunde har vel radioens regionalprogram, det syd- og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sønderjyske program, som det korrekt hedder, til i de enkelte indslag at bruge betegnelserne Nordslesvig, Sydslesvig og Sønderjylland efter deres betydning. Hvad skulle man for resten ellers kalde disse områder?

En vigtig faktor er også Flensborg Avis og danske kredse i Sydslesvig i det hele taget. Det er klart, at man der vil fastholde, at Sønderjylland også omfatter dem. Flensborg Avis bruger ordet Nordslesvig flittigt, endog en sjælden gang således, at artikler modtaget nordfra, og derfor med betegnelsen Sønderjylland om Nordslesvig i teksten, forsynes med en overskrift, som forbereder læseren på, at det er Nordslesvig, der tales om. Flensborg Avis vender sig også i en leder fra marts 1970 »meget skarpt imod benævnelsen Sønderjyllands Amtskommune« for det nye amt og fortsætter: »Sønderjylland er landet mellem Kongeåen og Ejderen. Det kan der ikke rokkes ved . . . De danske Sønderjyder, der lever i det område, vi kalder Sydslesvig, vil ikke kunne fatte, at navnet Sønderjylland nu kun skal bruges for det halve af området«.

Enhver må indrømme, at her er nævnt endnu en grund til, at vi nu alvorligt må tage vare på ordet Sønderjylland. Vi er jo i færd med at ødelægge det. Det er ved at indskrænkes til kun at betyde »det halve af området«.

Igen landet uden navn

For selv om der ovenfor er givet grunde til, at vi godt kan være bekendt at bruge ordet Nordslesvig, så er det ikke det vigtige ord i sagen. Det er Sønderjylland. Hvis vi nemlig virkelig har vænnet os til at kalde Nordslesvig for Sønderjylland, *hvad skal vi så kalde Sønderjylland?* Så er Sønderjylland igen blevet et land uden navn.

Det har det været en gang før. Men da var årsagen rigtig nok en anden. I 1895 idømtes 3 medarbejdere ved »Hejmdal« en bøde for at have brugt ordet Sønderjylland, og i den anledning skrev Jens Jessen sin længe huskede leder i Flensborg Avis: Et land uden navn. Han indleder: »De vil tage navnet fra vort land. Det vil foreløbig volde vanskelighed at finde en betegnelse, når vi vil tale om vor landsdel, ikke om en enkelt strækning, men om hele landet mellem Østersø og Vesterhav, mellem Kongeå og Ejder«.

Den gang var det prøjserne, nu er det os selv. Det har en kyndig historiker nylig kaldt »en grotesk situation«.

Brug Nordslesvig i daglig tale

Disse linier er da ikke blot skrevet som en historisk artikel, men mest for at opfordre til at tage vare på ordet Sønderjylland, så vi kun bruger det, når vi mener det. Vi har nok fejlet alle sammen på dette punkt. Vi har ofte tidligere sagt Sønderjylland, selv om det alene var Nordslesvig, vi mente. Eller studsede vi, da vi for nylig læste i en af vore aviser, at på St. Bededag (Tysklands) kørte »i hundredevis af biler *over grænsen ind i Sønderjylland«?*

Det eneste ord for den danske del af Sønderjylland, der er i stand til at dæmme op for den navneforvirring, der hersker mange steder, er Nordslesvig. Det skulle ikke være vanskeligt for os at bruge dette ord, der har så god hævd i vort sprog, og som har spillet en så stor rolle i forberedelsen til genforeningen i 1920. Lad os så støtte alle dem, der allerede i dag har vænnet sig til at bruge ordet Nordslesvig, når der er anledning til det.

Vi må sikkert finde os i, at man uden for Sønderjylland foreløbig holder sig til den gængse »historieopfattelse«. Men hvis vi selv støtter den udvikling til fordel for Nordslesvig, der er i gang, så vil vi opleve, at en landsdels befolkning i sådanne spørgsmål vinder i det lange løb. Om nogle årtier kan Nordslesvig være et lige så selvfølgeligt navn som Sydslesvig er det i dag. Hvis vi vil.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ingrid Nielsen, f. Thomsen, som 15-årig.

Glimt fra min sønderjyske barndom

AF INGRID NIELSEN

Oversætteren, direktør Ingrid Nielsen, pt. Haderslev, skriver om sin farfamilie i øst og sin morfamilie i vest og opfrisker minder om barndommens sønderjyske spiseseddel af blandet øst-vest herkomst.

Fornemmelsen af et ansvar over for min sønderjyske arv og kærligheden til min hjemstavn har fået mig til at nedfælde nedenstående korte betragtninger.

De fleste barndoms- og ungdomserindringer, der årene igennem er blevet bragt i »Sønderjydsk Månedsskrift«, har været præget af, at forfatterne har oplevet deres barndom og ungdom længe før eller i tiden omkring selve genforeningen. Min barndomstid falder i slutningen af 20'erne og begyndelsen af 30'erne og er naturligvis præget af begivenhederne omkring 1920, ikke mindst fordi jeg voksede op i et nationalt bevidst dansksindet hjem.

Det forhold, at min far, nu pensioneret viceskoleinspektør Andreas Thomsen, Haderslev, kom fra den østlige del af Sønderjylland, nærmere betegnet Fjelstrupegnen, medens min mor, Christine Thomsen, født Jensen, var fra Ballum på vestkysten, gjorde, at mit barndomshjem fik et særligt dobbeltpræg.

Vi børn talte vel nærmest Tyrstrup-Hereds-dialekten, altså fars dialekt, ikke den haderslevske, mere drævende, med de udprægede åbne a-lyde. Det betød imidlertid også, at vi, når vi besøgte vore morforældre, tidligere farver Jens Jensen, Ballum, gift med Anne Jensen, født Nikolajsen fra Hjerpsted, kunne komme ud for, at hun brugte ord og sætninger, som vi overhovedet ikke forstod meningen af, f. eks. »Se, lille gådde, sikke et mooldvrampel ue i æ kalgå«.[1] Der skulle fantasi til at vide, at hun hentydede til et

1. Udtrykket »Lille gådde« (skrevet som det udtaltes) synes at være benyttet lokalt af forfatterens mormor. Hverken professor Anders Bjerrum, Københavns Universitet, eller professor K. Ringgaard, Aarhus Universitet, kender betegnelsen.

»Mooldvrampel« er den almindelige vestjyske form. Anders Bjerrum lydskriver ordet, så det svarer til anførte stavemåde. oo betegner, at lyden er lang.

Vestslesvigerne bruger normalt å i gård – derfor anførte form »kalgå«. Forfatteren har også hørt formen »kalgoer«, men den kan være rent lokalt benyttet af enkeltpersoner.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

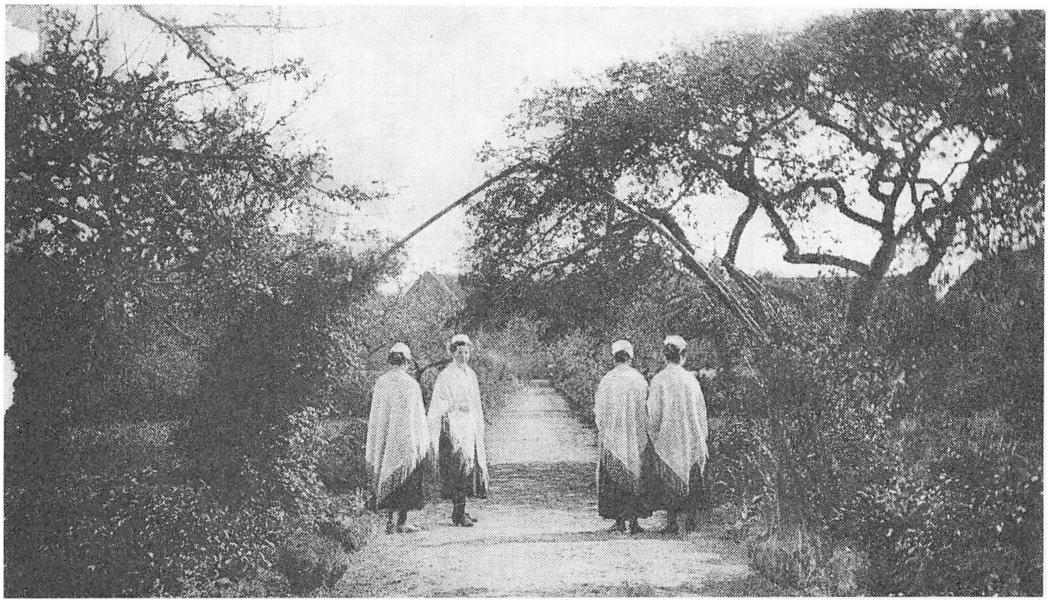

I Søstrehusets have i Christiansfeld. (Udlånt af bagermester G. Schmolke, Christiansfeld).

muldvarpeskud ude i haven. Eller at »Hint mæ æ le'er ue ve æ dawle dööens vinde«[2] skulle betyde, at man skulle hente en stige, der stod ude ved dagligstuevinduet. Vi følte det, som om der var noget hyggeligt og hjertevarmt over det vestslesvigske mål, men det skyldtes vel sagtens, at man forbandt det med mennesker, man holdt af.

Min fars familie boede i egnen omkring Haderslev, Vonsbæk, Fjelstrup, Christiansfeld og Tyrstrup, så søndagsturene gik som oftest til et af disse steder. Nogle af mine bedste barndomserindringer knytter sig til farfastrene på Christiansfeld, Marie og Christine Thomsen, der boede i »Enkehuset«, to sirlige, yndige, gamle frøkener, tro kopier af Clara og Hertha i Gustav Wieds »Skærmydsler«. Når man kom til »Kirkepladsen« kunne man se farfaster Christines fine hårkrus gennem vinduet, når hun sad på forhøjningen i deres stue og broderede. Man gik hen ad de hvidskurede gange i den noget klosteragtige atmosfære og ind til de to farfastre, hvis stuer var præget af deres broders (min farfars), kaptajn, lods Peter Thomsens mange rejser.

Der var porcelænshunde fra Kina, sejlskib i glasmontre, kinesiske kopper, købt af farfar på Yang-tze-kiang-floden, og et syskrin, med hemmelige skuffer. Da jeg ved den sidste farfasters død arvede syskrinet, kom vi tilfældigvis til at røre ved en skjult fjeder bag i skrinet, og der sprang en lille skuffe ud, hvori der lå et gulnet stykke papir. Det viste sig at være et brev, som vi havde savnet i årevis, og hvori min farfar fortæller om et skibsforlis i 80'erne, han oplevede ved Kap Horn, hvor han drev omkring i en redningsbåd i mange dage, inden han blev samlet op af et tilfældigt forbisejlende skib. Det er en dramatisk beretning, skrevet til forældre og søskende, på et for den tid usædvanligt fint og velformet dansk.

2. »Le'er« som betegnelse for »stige«. Anders Bjerrum kender den med en mere åben vokal i formen »læ'r«.

»Dawle dööns vinde« – »dagligstuevindue«. »Dööns« (dobbeltvokalen betegner længden) er af frisisk oprindelse. Anders Bjerrum kender en form med kort vokal »döns«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det sekskantede lysthus i haven bag Enkehuset. (Udlånt fra Hans Gorrsens billedsamling).

Farfaster Marie, der var familiens »Finansminister«, fik sit sjal over skuldrene, sin taske i hånden, og så skulle vi små piger med over til bager Schmolke[3] for at købe Christiansfelder »Streuselskuchen, Lebkuchen (honningkager), Skumkager eller andre lækre »Felder-kager«.[4]

Derfra gik turen hen til slagteren efter de gode Christiansfelder-pølser. Ved hjemkomsten blev der drukket kaffe af de flortynde kopper med rosenkanten. Hvis vejret var godt, var der til tider inviteret gamle damer fra »Huset« eller »Husene«, nemlig ikke alene fra »Enkehuset«, men også fra »Søsterhuset«, og så gik man i sluttet trop med kurven med kager og kaffe over armen ned til det sekskantede lysthus i haven for at drikke kaffe. Lysthuset findes den dag i dag.

Det kunne også hænde, at man tilfældigvis var i Christiansfeld, når der var kirkefest, og jeg har – rent undtagelsesvis – fået lov til at komme med over i kirken, hvor man inden gudstjenesten fik serveret et kærlighedsmåltid, der bestod af te og hveder. Efter måltidet talte en eller anden udsending ude fra de fjerne missionsmarker om arbejdet i det fremmede. Jeg mindes den dag i dag, hvordan søstrene sad der i deres sorte dragter med de hvide kapper med forskelligt farvede bånd. Enkerne havde hvide – de gifte blå – de ugifte røde og de helt unge piger lyserøde. Man kunne også være så heldig, at man som barn fik lov til at komme med til en børnefest i kirken. I dag er festlighedernes antal begrænset til »Ældstefesten« den 13. november samt en børnefest om sommeren.

Når der var familiekomsammen hos farfastrene var også min bedstemors slægtning,

3. Nuværende indehaver er 3. generation i familien Schmolke.
4. Bagermester Schmolke bager stadigvæk de berømte kager efter de gamle opskrifter – »Skumkager« dog kun på bestilling.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

To generationer af familien Schmolke, nemlig den nuværende bagermester Gottfr. Schmolkes far og farfar. Fotografi fra 1908.

Anne og hendes mand, bødkermester Niels Bülow med. Bülow, forresten en efterkommer af helten fra Fredericiaslaget, var medlem af Ældsterådet, og vi børn syntes, at han var omgivet af en betydelig nimbus, når han rejste sig for at gå til møde i rådet.

Jeg husker endnu ganske tydeligt spadsereturene sammen med tanterne hen ad de med lindetræer kantede gader – til Brødremenighedens Hotel, nu Strickers hotel, hvor man med dyb ærbødighed studerede tavlen på hotellets gavlmur – den er der den dag i dag. Den beretter om alle de historiske begivenheder, som har været skelsættende i vort lands historie, og da følte man, at Christiansfeld var noget helt for sig selv – og meget betydningsfuld.

Til »Enkehuset« hørte en stor have, som passedes af den gamle gartner Curt Wilhelm Wolf. Jeg husker, hvordan han var omgivet af et utal af katte, og endnu mindes jeg hans trippende gang hen ad gaden. Wolf var indvandret fra Tyskland, og det fortaltes, at han blandt sine ejendele havde en gammel billedbibel samt en salmebog, der stammede helt tilbage fra 1793. Disse bøger blev fundet mange år efter hans død, af hans barnebarn, snedker Chr. Wolf, Haderslev, der nu opbevarer de sjældne familieklenodier.

Farfaster Marie var en særpræget personlighed – og hun må have været datidens »heks«, for hun kunne »se ligtog«. Hun havde arvet, fortalte man, en synskhed, som også flere andre i slægten havde haft. Det gav sig blandt andet udslag i, at hun af og til, når hun kom spadserende sammen med sin søster, kunne se imaginære ligtog. Hun kunne da sige – halvt irriteret – til Christine: »Gå dog til side, der kommer jo et ligtog – de bærer kisten på skuldrene[5], og det må

5. Otto Grell, Christiansfeld, oplyser, at man ikke mere bærer kisterne på skuldrene, men nu anvender en almindelig ligvogn. Traditionen med basunblæserne opretholdes stadigvæk.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Et begravelsesoptog på vej til »Gottes Acker« – Gudsageren. I spidsen går basunblæserne, en tradition, der stadig bevares, mens mangel på bærere har medført, at kisten nu føres til kirkegården i en almindelig rustvogn. (Billedet er udlånt fra Hans Gorrsens samling).

være Søren den eller den, som bliver båret til graven, for jeg kan se medlemmer af hans familie i følget.« »Sludder«, svarede Christine, »jeg så ham i går, og da var han i bedste velgående.« »Ja, ja,« sagde farfaster og rystede på hovedet, »det stemmer nu alligevel,« og så smilede hun sit stille, lidt indadvendte smil. Det slog aldrig fejl. Et stykke tid efter – på samme sted – kom ligtoget forbi, og begge tanterne måtte standse for at lade det passere, og ganske rigtigt, da var det den pågældende mand, der blev båret til graven. »Gottes Acker« virkede knugende og dyster på mig med de ensartede gravsten og de oftest blomsterløse grave, hvor brødrene og søstrene lå hver for sig, for den gang kunne jeg naturligvis ikke se den tanke, der lå bagved.

Farfasters eget ligtog blev mødt af en sælsom begivenhed. Ganske kort før den 9. april 1940, da hendes båre blev ført til Vonsbæk kirke, stødte følget på en sidevej lige inden kirken på en deling danske soldater, der lå og holdt hvil i en vejgrøft. Da løjtnanten så ligtoget, kommanderede han delingen op af grøfterne og lod dem præsentere gevær for den afdøde. En sidste hilsen til en gammel sønderjysk kvinde fra det sidste hold danske soldater, inden den tyske krigsmaskine kom tromlende ind over Danmark.

En anden elskelig gammel slægtning og personlighed var min farmors og farfars fætter – farfar og farmor var fætter og kusine – nemlig en gammel pensioneret lektor fra Nykøbing Falster, Mads Thomsen, en broder

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til frimenighedspræst Rasmus Thomsen, Haderslev, begge født i Anslet. Han blev tidlig pensioneret, og da han ville være så nær ved det gamle, elskede land som muligt, så flyttede han først til Assens, hvorfra han kunne se over til Sønderjylland. Sidenhen flyttede han til Taps lige i nærheden af den gamle grænse for så efter 1920 at bosætte sig i Tyrstrup sammen med sin husbestyrerinde, svigerinden Emilie Bille Top. Han var familiens »historiker«, og jeg erindrer endnu svagt, hvordan han fortalte os om slægten. Han samlede oplysninger rundt omkring i kirkebøgerne og nedskrev dem, således at vi i dag kan følge slægten et godt stykke tilbage i tiden. Han fortalte, at vor stamfar, Mads Thomsen, der kom oppe fra Jylland – fra Nørre-Snede-egnen – havde været med til at bygge de første huse i Christiansfeld, da byen blev grundlagt i 1773 omkring den nystiftede »Brødremenighed«. På egnen lærte han en »vakt« pige, Mari Greth at kende. Hun gik til religiøse møder – »Beistunder« – men hun ønskede ikke at gifte sig med en »gudsforgående jyde«, der ikke gik med til møderne. På sin første bejlen fik han derfor et nej, og først da han havde købt sig en bibel, som han måtte arbejde sig igennem efter bedste evne, og han havde aflagt »prøve« ved tællepråsens skær ved hendes kammersvindue, fik han hendes jaord.

Jeg erindrer, at gamle onkel Mads var meget interesseret i blomster og planters navne, men det var måske heller ikke så mærkeligt, eftersom der om stammoderen, Mari Greth, fortælles, at hun kendte brugen af havens og markens urter, og at folk søgte hendes råd. Som en kuriositet kan jeg i øvrigt anføre, at vor stamfar var den første på egnen, der dyrkede kartofler og måtte høre ilde derfor. Det var vel sagtens for nymodens.

Det var sådanne ting, der gjorde det morsomt at sidde for fødderne af onkel Mads og lytte.

Da Mads Thomsen læste ved universitetet i København, var det under vilkår, der ikke var at misunde, når man sammenligner dem med dem, der bydes vore dages studerende. Det fortælles, at en bror, der besøgte ham i København, traf ham siddende på et koldt tagkammer med en humpel brød og en pølseende, medens belysningen var en sølle tællepræs. Han havde ingen at støtte sig til, men måtte bane sig sin vej helt alene i det fremmede. Glemmes må det jo ikke, at han studerede efter 1864, og at han kom fra et beskedent hjem. Om min fars familie fortælles det, at den hellere lod ploven stå for så

Lektor Mads Thomsen, f. 1854. Fotografiet er taget i Nykøbing, Falster, af Niels Bryde i 1899.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

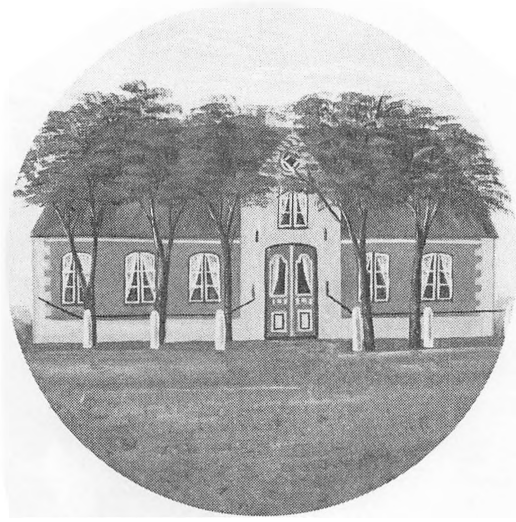

Ingrid Nielsens morforældres hjem i Ballum. Efter maleri af Peter Nikolajsen, Egernsund.

at drage til Wilhelm Birkedals vækkelsesmøder på Fyn. Grundtvigs billede hang på væggen de fleste steder i den gren af familien. Man var åndeligt interesseret, men mindre optaget af tilværelsens materielle side. Vi følte os mere tilknyttet de senere slægter i fars familie – uanset at der faktisk var tale om mere fjerne slægtninge – end til min mors mere velbeslåede familie – uanset hvor gæstfri og dansk den så end var. Disse mere beskedne mennesker i fars familie havde en egen indre glød.

Mors familie havde sin tilknytning til Ballum og Hjerpsted-egnen – samt til de mange gamle søfarere, ikke mindst på Rømø. Jeg tænker endnu tilbage på mine sommerferier hos mine morforældre i deres aftægtshus. Det var typisk vestslesvigsk med stråtag og små vinduesruder. Køkkenet var tapetseret med fliser omkring komfuret. Stolene med det sorte hestehårsbetræk var anbragt foran køkkenvinduet. Jeg mindes den sødlige duft af tørverøg blandet med lugten af mel og sirup, når mormor bagte kager.

Om morgenen, når man stod op, var der dækket i »æ dawle dööns« ved det runde mahognibord med den hvide dug, der strittede af stivelse. Store skiver hjemmebagt hvedebrød med gylden æblegele lokkede fristende på bordet. Det store billede af kong Christian den Niende, der kom ridende op gennem bakkerne, fulgt af sin rideknægt, klædt i rødt liberi, hang over den gamle Christian den Ottendes sofa – således som det havde gjort det i hele udlændighedstiden.

Mormor gik med kapper. Den med Tønderkniplingerne og de blå violer var søndagskappen. Kjolerne var kantede med fine hvide eller sorte Tønderkniplinger i halsen. Den dag i dag kan jeg se hende ved kniplebrættet, hvor de fine og en gang så travle fingre, med vævre små tag kastede omkring med pindene, så der dannedes de skønneste mønstre på brættet. Mormor, der var født Anne Nicolajsen og stammede fra Hjerpsted, havde i sit udstyr fået så mange kjoler med, at hun i tiden under den anden verdenskrig, da det kneb med at få stof, på min mors nødråb, kunne forsyne hende med en udstyrskjole, som aldrig havde været brugt, men havde ligget i kisten siden hendes bryllup i midten af 1870'erne. Der var så meget stof i kjolen, at der rigeligt kunne blive til to kjoler til min søster og mig. Stoffet var vævet så tæt, at vi svedte i stride strømme, når vi havde dem på, og de var uopslidelige! De unge i sognet lånte også hendes kjoler til dilettantforestillinger.

Vadehavsstemninger

Morfar kunne fortælle om den gang, da hans far omkom sammen med flere af familiens mænd oppe i Ishavet, og om hvormange enker – altså også min oldemor – der sad tilbage på egnen med en stor børneflok. Eller om stormfloderne derude. Hvordan slægten havde haft den sidste gård ude i marsken, der hvor Misthusum lå, og om hvordan han og min ældre morbror måtte klynge sig til ledstolperne ude i fennerne, når kreaturerne skulle reddes, medens vandet skyllede op omkring dem. Det var dra-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

matik for os at lytte til. Og ofte, når det en sommernat stormede, susede og regnede, blev jeg vækket oppe i gæsteværelset, fordi jeg drømte, at stormfloden var på vej. Hvordan kunne man redde sig? Kunne man nå at løbe op til kirken, der lå højere? Når man stod op og kiggede ud af vinduet, trak man vejret lettet over at se, at vandet endnu var langt borte. Turene i onkels hestevogn forspændt med to flotte sorte heste, hvor vi kørte langs med vadehavet ved solnedgang – ja, fandtes der noget smukkere? Da jeg på Nolde-udstillingen på »Louisianna« så den berømte kunstners billeder med hans stemninger fra vadehavet, var det, som om jeg oplevede min barndoms ture ved at se denne fantastiske farvesymfoni i hans billeder.

I tankerne genoplever jeg, hvordan vi, når vi havde badet, og det var flodtid, lå og lyttede til suset i stråene ved havet, og når man lukkede øjnene, så syntes man, at man virkelig kunne høre kirkeklokkerne ringe fra den forsvundne landsby, som – sådan fortæller overleveringen – forsvandt under en stormflod mellem Rømø og fastlandet.

Slægtninge alle vegne

Rømø – faktisk et helt kapitel for sig selv – en ø, som godt kunne give stof til adskillige artikler i nærværende månedsskrift. Vi var i familie med den halve ø – næstendels da. To af mine morbrødre boede på øen og var gift med Rømøer. Min morfar havde tidligere haft fætre og kusiner derovre, og hans eneste bror, en gammel kaptajn, som efter at være gået i land, havde haft en gård på den sydlige ende af øen, som gik i arv til min morbror. Overalt stødte man på slægten – og på spørgsmål om, hvem den eller den var, fremkom det ejendommelige, som vi jo ikke kendte her på østkysten, at enten var det slægtninge af en Marie Most (altså en moster eller en faster, der hed Marie, men hvor familiebegrebet altid blev sat til sidst) eller af en Hans farbror, hvor begrebet farbror dækkede slægtninge på fædrene side.

Ingrid Nielsens morforældre, farver Jens Christian Jensen, f. 1844, d. 1937, og hustru Anne Jensen, f. Nikolajsen, f. 1853, d. 1943. Fotografi fra 1936 i anledning af ægteparrets diamantbryllup.

Begrebet morbror fandtes ligeledes. Det syntes vi børn lød mærkeligt.

Når vi en klar solskinsdag sad på verandaen hos min onkel (den for længst afdøde lærer Chr. P. Jensen, Kongsmark), kunne man i klart vejr tælle kirketårne lige nede fra grænsen og op til Ribe Domkirke. Hos min morbror kom mange gamle kaptajner og andre søens folk på besøg. Her var altid åbent hus, og det var et pust ude fra den store verden, når søfolkene berettede fra de fjerne egne. Hjemmene var i det hele taget præget af de mange søfarende folk.

En anden morbror, Hans Mærsk Jensen, boede på den sydlige ende af øen. Vejene var tilsandede og lynggroede, og jeg husker, at vi børn væddede med hinanden om, hvor mange gange man faldt af cyklen, inden man nåede frem til »Vestergård«. Spændende var det, da jeg i en sommerferie fik lov til at komme med samme onkel ned til stranden efter strandingsgods, han var nemlig bl. a. strandfoged, og han kunne så levende fortælle om alt det spændende, der drev i land.

Troljen, som forspændt med heste bragte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

badegæsterne – der fortrinsvis var tyske – fra landingspladsen til Lakolk, virkede imponerende på os børn og gav øen et vist internationalt præg. Vi andre kom der ikke ofte, da bademulighederne på øens østside også var gode, indtil dæmningen kom.

På Rømø kom man de gamle traditioner på nært hold, ikke mindst i forbindelse med bryllupper. Her skal kun nævnes dansen på grønsværen foran brudehuset, hvor brudeparret førtes til »brudekammeret«, og bøsseskuddene, der kunne høres helt til Ballum, når brudgommen, aftenen før brylluppet, blev skudt ud af ungkarlelavet.

Der blev festet, og der blev sunget, og da jeg var barn morede det mig at høre bryllupsgæsterne synge den berømte »Rømø skålvise«, som jeg her vil gengive et par enkelte vers af efter den kendte Rømøer Jens Chr. Knudsens overlevering:

Gid de må leve i mange år
og fryd og fremgang monne få,
behagelige dage, behagelige sager
så mange, som dråber er her.
Guds fred vi dem sende
ihvor de sig vende,
i mange lyksalige år.
Gud give dem de dage,
som de mon behage,
indtil de af verden udgår!

Brudeparrets tak:

Vi for skålen takker,
skålen den var vakker,
tak skal I ha',
Den skål var nydelig,
vi takker tydelig
for skålen vor
Den var og herlig,
vi takker kærlig
enhver især.
For skålen og for sang
vi takker mangen gang
enhver især!

Ja, tak skal I have
fordi I sang så brav!
Og lige vil vi have,
fordi vi drikker den af.
Vi drikker ud til hver en dråbe,
det gør vi, så vi vil håbe,
lambo, lambo, mine herrer, lambo!
Sæt så koppen for din mund,
kammerater, lambo!
Drik den ud af hjertens grund,
kammerater, lambo!
Til bevis så vil vi vende
koppen på sin ravgal ende,
lambo, lambo, mine herrer, lambo!

Se, nu har koppen gjort sin ret,
Komdidelumdidelumdej!
Nu er den på sin ende sat,
Komdidelumdidelumdej!

En anden oplevelse var turen i den lille båd fra slusen på fastlandet. Man sagde endog, at mangen en gammel kaptajn, der var hærdet og søstærk på de store have, blev søsyg, når han sejlede det sidste lille stykke hjem til Rømø.

Opskrifter fra øst og vest

Når jeg kaster et blik tilbage på mit sønderjyske barndomshjems traditioner og skikke, kommer jeg til at mindes adskillige ting på det kulinariske område – ting, som sandsynligvis ikke spises ret mange steder mere, men som måske en del af mine læsere vil nikke genkendende til. Jeg skal gerne indrømme, at der var adskilligt, som man ikke ligefrem jublede over, når man kom hjem fra skole. Der var retter, som kun serveredes en eller to gange om året, fordi de var sæsonprægede. Det samme gjaldt bagværket, der var knyttet til års- og højtiderne. Da mit barndomshjem jo som tidligere nævnt var præget af både øst- og vestslesvig, fik vi en passende blanding af de pågældende egnes specialiteter. Enkelte af opskrifterne har flere generationer bag sig. Fra østslesvigsk side

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

er det især middagsretterne, der er fremherskende, hvilket ikke mindst skyldtes, at min farmor, som boede hos os lige til sin død i 1938, havde indført adskillige retter på det hjemlige spisekort, sandsynligvis stammende fra egnen omkring Fjelstrup. Der var også enkelte fra Læk-egnen i Sydslesvig, hvor min farmor i nogle år førte hus for min far, da han var lærer dernede.

En årligt tilbagevendende ret var »Bønner og Pærer«. Retten blev, som fremgår af navnet, lavet i pæretiden, og den bestod af sammenkogte voksbønner, pærer og kalve- eller svinekød, tilsat en lille smule eddike. Hertil serveredes kartofler.

En anden ret, som man fik et par gange om året, var »Klumpe-due«[6], kogte bygmelsboller (også kendt under navnet »Tyskerklumper«), der serveredes med en dyppelse bestående af fedt med små røgede flæsketerninger, iblandet sirup. Den samme dyppelse fik man i øvrigt til sorte pølser.

Oldemor var ikke fuld

Når vi taler om dyppelse, kommer jeg i tanker om en ret, hvis navn jeg i min barndom ofte spekulerede på, nemlig »Oldemors duels« eller »Skrædder duels«[7] – røgede flæsketerninger, der sammen med løg blev svitset på panden og kogt ind med fløde. Hertil serveredes kartofler eller kartoffelmos. Som barn opfattede jeg rettens navn i retning af »Oldemors duvelse« – altså at det var oldemor, der duvede, hvilket jeg ikke kunne forstå, eftersom retten ikke indeholdt nogen form for spiritus, noget, der måtte være nødvendigt for at få oldemor ud af balance.

En almindelig kendt ret – også uden for vor landsdel – er Brødbudding med saftsovs. Buddingen blev lavet af gamle franskbrødsrester, der blev lagt i blød i mælk, rørt sammen med æggeblommer og sukker og til slut tilsat de piskede hvider, hvorefter den kogtes i en form. Brødbuddingen serveredes med saftsovs, men i mit barndomshjem blev der desuden serveret smørstegte kartofler til, hvilket min farmor også havde fået i sit barndomshjem. Sammensætningen kartofler dyppet i saftsovs var ikke ligefrem nogen yndlingsret hos familiens yngste.

Vore i øvrigt fremragende sønderjyske æbleskiver med svedsker blev i nogen grad mindre tiltalende på grund af »tilbehøret« – nemlig den samtidige servering af saftsuppe med grubbegryn (spaltede havre- eller byggryn)[8], der svulmede op og fik en umiskendelig lighed med frøøjne, hvilket fik os børn til med fortvivlelse i stemmen at sige: »Ska vi ha frøøjn«. Herligt var det, da den tid kom, hvor ens egne ord havde mere vægt, og kaffen til æbleskiverne blev indført i stedet for frøøjnene. Saftsuppen med grubbegrynene serveredes også af og til med stuvede kartofler og kogt skinke. Min mor fortæller, at saftsuppe tilsat vin, serveret sammen med flæsk, altså en noget lignende ret, på hendes egn serveredes for »ham, der bød til begravelse« eller også til selve begravelsesmiddagen. Skønt var det imidlertid, når farmor, ved hjemkomsten fra skole på ens henrykte: »Ska vi ha kyllesup?« tørt bemærkede: »Ja, af en gammel ko.« Vandet bobler i munden af lækkersult, når jeg mindes de herlige brødboller, den kolde ris med rosiner og gulerødder lagt i mønster på risen – og bagefter suppekødet enten med sur/sød sovs eller med peberrodssovs med korender.

Soramfesuppe

Noget, som vi børn holdt meget af, var den festlige Skumsuppe, der lavedes af kogt mælk, som blev jævnet ganske lidt. Derpå rørte man æg og sukker, som blev tilsat den jævnede mælk, en stang vanilje kogte med –

6. »Klumpe-due« – de fleste sønderjyder benytter formen »Klump og due«.
7. »Oldemors duels« (»Skrædder-duels«) har ikke tidligere været kendt af sprogforskerne i sammenhæng – men naturligvis hver for sig.
8. Stammer fra det tyske ord »Graupen« –

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og til sidst blev æggehviderne pisket og kunstnerisk dekoreret – som drivende isbjerge – oven på suppen. En aflægger nordpå synes at være vaniljesuppen.

En noget særpræget suppe, er »Soramfesuppe«. Det mærkelige navn har sin oprindelse i en urt, der på tysk hedder »Sauer Ampfer«, og som hører med til syre eller skræppefamilien. Den vokser vildt mange steder, men bruges ofte som kantplante langs med havegange. Den behandles som spinat eller grønkål, idet den koges og hakkes, inden man kommer den i suppen. Nogle bruger den som tilsætning til saftsupper, der ofte serveres sammen med pandekager og æbleskiver. Enkelte steder tilsættes den klar suppe, der jævnes med ris.

»Kaas« (med langt a) er en suppe, der kendes mange steder i Jylland. Den koges på skinkeknogler og jævnes med byggryn eller ris. Nordpå kendes den i øvrigt i en lignende udgave under navnet Sulevælling[9]. Til forskellige kødretter blev den sønderjyske tørrede hvidkål serveret, specielt dog til oksesteg eller til kylling. Hvidkålen kogtes i vand tilsat lidt salt, hvorefter den blev kørt gennem kødhakkemaskinen. Derefter stod den og småsimrede i mælk eller fløde tilsat en god klump smør. Man kan stadigvæk se denne sønderjyske specialitet på mange af landsdelens restaurationers spisekort.

Bakskuller

På Vestkysten kunne det i øvrigt hænde, at man fik Bakskuller, en lille rødspætteart, der blev fanget i vadehavet og derpå vindtørret. Den blev ristet over tørvegløder, inden den serveredes. Denne fisk blev det ved genforeningen officiet forbudt at fiske, idet den ikke opfyldte de ved lov fastsatte mindstemål for rødspætter. Bakskuller fiskes dog stadig ved Helgoland, således at det stadigvæk er muligt at få denne fisk på vestkysten.

Som en særlig tradition ved juletid blev der til frokosten juleaftensdag samt til frokosten på årets sidste dag altid serveret varmt æggeøl (mørkt hvidtøl afrørt med æg og sukker) sammen med rugbrød og fedtegrever. Denne tradition er blevet bevaret lige fra mine oldeforældres tid og videreføres i mit eget hjem. Bagefter fik man surrib med smørrebrød samt den sædvanlige sulemad. Det varme æggeøl har sikkert oprindelig været tænkt som en foropvarmning på en kold vinterdag inden den lange og kolde køretur til kirke.

Bækkenør

Fra Vestkysten og min mors barndomshjem i Ballum mindes jeg vel især bagværket. Intet steds har jeg nogen sinde set et sådant opbud af »Bækkenør«[10]. Over min mormors indbyggede komfur, var der hylder med kagedåser. Der var »Gode Råd«, papirstynde, bagt på særlige jern, »Sirups Knæpkager«, »Sorte og Hvide Fedtnør« (fedtkager), »Sprøjtekager«, »Marengs« med rilleformet mønster, og kager, der var penslet med æg på overfladen, så de var gule og blanke. Men kagerne blev ikke spist så hurtigt som i vore dage. De blev kun hentet frem, når der kom gæster. Til daglig spiste man kavringer (tvebakker) med smør. Ved et barselsgilde før den første verdenskrig

9. »Kaas« (med lang vokal). I almindelighed kendes kun udtalen med kort a. Anders Bjerrum kender ikke ordet, men Ringgaard har bl. a. en oplysning fra Agerskov i 1850'erne, der tyder på en lang vokal med stød.

10. »Bækkenør« var oprindeligt betegnelsen for pebernødder – nogle steder endda store flade pebernødder. Ringgaard har hidtil ikke været kendt med, at ordet visse steder er blevet til en betegnelse for småkager i almindelighed. Bemærk her udtrykket »otte slaus Bækkenør«, som bekræfter.

Det kan anføres, at man i egnen omkring Kollund ved Flensborg Fjord benytter udtrykket »Pumler« som betegnelser for småkager. På Fjelstrupegnen bruges udtrykket »Pumler« som betegnelse for boller.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fortælles det, at min mormor, når hun omtalte min ældste kusines barnedåb på Rømø, udtalte: »Jo, det var en køn fest, men der var kuns otte slaus Bækkenør.« Særlig på Rømø har jeg hos forskellige tanter fået det mest eventyrlige bagværk, men som oftest bevarede man opskrifterne som en »militær hemmelighed« og ville ikke rykke ud med dem, når man bad om en eller anden. Ellers gik det omtrent, som da min gamle farmor bad en gammel kone om opskriften på en lækker kage. Konen svarede: »Ja, se, man taje naue mjøl, æg å sukker å jaske sammen, og så blyve det te en kagh.«

Troels spiste af barselspottens indhold

Når man almindeligvis havde så mange slags bagværk i gamle dage ude på vestkysten, så skyldtes det vel også, at man oprindeligt havde været indstillet på at være selvforsynende med al slags bagværk lige fra rugbrød til fint brød, og man udnyttede derfor stenovnens kapacitet. Da jeg går ud fra, at kun et fåtal af mine læsere har kendskab til datidens bagemetoder, så skal jeg lige ganske kort fortælle om fremgangsmåden. Den store stenovn blev fyldt med tørv, og der blev sat ild til den. Når ovnen var brændt ud, tømte man den for aske og stillede så først det brød ind, der skulle have den største varme. Der var især tale om rugbrød. Efterhånden satte man så det brød ind, der krævede mindre og mindre varme, og man sluttede med småkagerne. Det fortælles, at man i sådanne hjem kun bagte med store mellemrum. Der findes endnu i Ballum en enkelt af disse gamle ovne, nemlig hos nu afdøde gårdejer Andreas Hansen, men den benyttes selvfølgelig ikke mere.

Et særligt begreb inden for madlavningen var de såkaldte barselspotter. Min mormors barselspotter skal have været af en særdeles fremragende kvalitet, ikke mindst hendes kirsebærsuppe med tvebakker, der blev vendt i æg og derefter stegt på panden. En særlig god barselspotte havde min mormor med til en fattig kone, hvis mand tærskede hos min morfar. Konen havde fået familieforøgelse til den i forvejen store børneflok. Min mormor satte barselspotten i køkkenet, medens hun gik ind for at se til barselskvinden og beundre den nyfødte. Da hun kom tilbage, sad Troels, manden, og guffede i sig af »Potten«. »Men Troels da, det æ jo da te di kuen.« »Åh nej« svarede Troels sindigt, »hun ligge po ba'r dær å hvil saj, men a ska op å tæ'sk i mårn igen.« Og der var jo noget om snakken.

Min mor fortæller i øvrigt, at hun ved min fødsel i midten af 20'erne – i Haderslev – fik adskillige barselspotter, både fra familie og enkelte venner, vel sagtens svarende til vore dages blomsterbuketter og konfekt.

Bageopskrifter

Jeg har lagt størst vægt på at fortælle om sønderjyske middagsretter, idet fru Kati Svensson for nogle år siden har udgivet en lille bog, der hovedsagelig omhandler bagværk og desserter fra det sønderjyske. Bogen, der hedder »En samling opskrifter fra et sønderjydsk hjem«, kan lånes på de lokale biblioteker.

Medens jeg bladrer videre i min barndoms sønderjyske erindringsbog, støder jeg fortsat på mange hændelser og personer, som det måske vil være morsomt og interessant for andre at stifte bekendtskab med, så jeg håber ved en anden lejlighed at kunne fortsætte min beretning om min sønderjyske barndom.

Hvis nogle af mine læsere skulle være kendt med særlige sønderjyske dialektord, vil Professor dr. phil. K. Ringgaard, »Instituttet for Jydsk Sprog- og Kulturforskning«, Kathrinebjergvej 7, 8000 Aarhus C., sætte pris på at modtage meddelelse herom.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Randbemærkninger til den aktuelle teatersituation

AF ARNE AABENHUS

Skoleleder Arne Skovhus, København, har kritiseret de store tilskud, der bliver sønderjysk teater til del. Forretningsføreren i Dansk Amatør Teater Samvirke, energicentret i Sønderjysk Forsøgsscene, viceinspektør Arne Aabenhus, Gråsten, besvarer kritikken med henvisning til teatrets opgaver, ikke mindst dets rolle som talerstol for dagens debat i en brydningstid. Men måske burde Sønderjysk Teaterforening besinde sig på det arbejde, man med rette kan vente sig af foreningen fremover.

Nygades skole i Åbenrå tirsdag den 16. november 1971. Urpremiere på Gynther Hansens NEGEREN, et spil om diskrimination. Det seneste opus af landsdelens dramatikerhåb.

Pludselig bryder spillerne forestillingen af. Nægter at lege med mere. Forlader skuepladsen. Føler publikum som en kødrand dér foran sig befamlende oplægget: meget interessant problemstilling, ganske pænt serveret, mon der er kaffe i pausen?

Intet går ind. Intet bliver til erkendelse af en virkelighed, jeg/du har medansvar for. Spillerne registrerer teatrets og egen afmagt, når illusionen – teatrets sprog – skal omsættes til personlig holdning.

Det er ikke til at bære –.

Men teatret er en alvorlig sag. Derfor fortsætter de trods alt. Bygger møjsommeligt billedet af den diskriminerede op. Han der ved andres og egen hjælp erobrer sejrsskamlen for enden af sin Via dolorosa.

Og der står han da. Fanget af sin egen illusion med sejrssmilet på læben – parat til at modtage publikums applaus.

Det lader ikke vente på sig. Publikum varmer op, lettet og befriet over den smukke slutning. Medfølende –.

Da krænger spillerne vrængende illusionen af sig. Geråder i vældigt skænderi om, hvorfor stykket ikke fungerer. Pakker grejet væk og overlader publikum til desillusionen.

– Men et eller andet sted i rummet hænger en replik, måske stykkets egentligste: Man kan ikke lave teater på andres problemer. –

Nuvel det er en påstand, og politisk teater har det med at fremsætte påstande og overlade til den enkelte at finde præmisserne.

Men forestillingen viser i hvert fald én ting, som det er værd at bemærke:

> at der ud af landsdelens egne forudsætninger kan skabes et engageret, aktuelt og vedkommende teater. Sammenholdt med andre forestillinger af scener tilknyttet Sønderjysk Forsøgsscene – i Haderslev, Åbenrå, Flensborg samt kirkespilgruppen – tegner der sig en linie og måske en vej i dette.

Teatret er også en alvorlig sag, når det – for at fylde huset med mere end de 3 %, der efter sigende er forudbestemte som teatergængere – lægger sig bagest i feltet og dér samler 30'ernes teaterskrædderi op. Bevares Noel Coward *var* dygtig. Det behøvede ikke at være hofeberen alene, om øjnene randt. Og Feydeau *var* dygtig. Det var ikke alene øret, der blev kildet af hans lopper. – Med et passende skud hormoner kan sådanne gamle travere vel få noget over sig, der

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til forveksling ligner vrinsk, og de 3 % vil fortsat sidde dernede i salens mørke. Det gør de jo altid. De andre opdager, at genren ikke fornyer sig. Kedes. Går af mangel på engagement.

At opretholde teatret, fordi det er blevet en institution er teatrets død. Spejler det ikke sin tid, har det ingen berettigelse. Uden engagement er det intet værd som værktøj i kulturlivet.

Det kan diskuteres, om det er at misbruge teatret, når det spændes for ideologiernes vogn. Og netop nu debatteres det livligt, om det skal være engageret, eller om det alene skal være et kunstnerisk raffinement.

> Men man kan ikke se bort fra, at fra Aischylos til i dag var det sådan, at hvor der opstod spændingsfelter, dér blev teatret et vigtigt led i debatten.

Vi er inde i en opbruds- og omvurderingstid. Dagen i går føles allerede som fortid. Dagen i morgen møder os som en udfordring, vi næppe har fantasi til at tage stilling til, danne os overblik over. I dette uoverskuelighedens spændingsfelt må teatret igen blive tempel og talerstol, og det uanset hvor det står plantet. På Kongens Nytorv. I forsamlingshuset. På gaden. Og uanset om dets aktuelle tale er 2000 år gammel eller først formuleres for vore øjne.

Derfor har Arne Skovhus kikkerten for det forkerte øje, når han i teaterrådet spørger, hvorfor genforeningen ikke er fuldbyrdet for teatrets vedkommende. Skal man tro pressens referater, tyder stemmeføringen på at det blændede øje har stirret sig blind på en utålelig særrettighed. Den bør afskaffes. Sønderjysk Teaterforening bør ikke være bedre stillet end andre teaterforeninger.

Hvis Arne Skovhus flyttede kikkerten til det andet øje, ville han se det rigtige perspektiv: at andre landsdele bør have de samme muligheder som landsdelen her har.

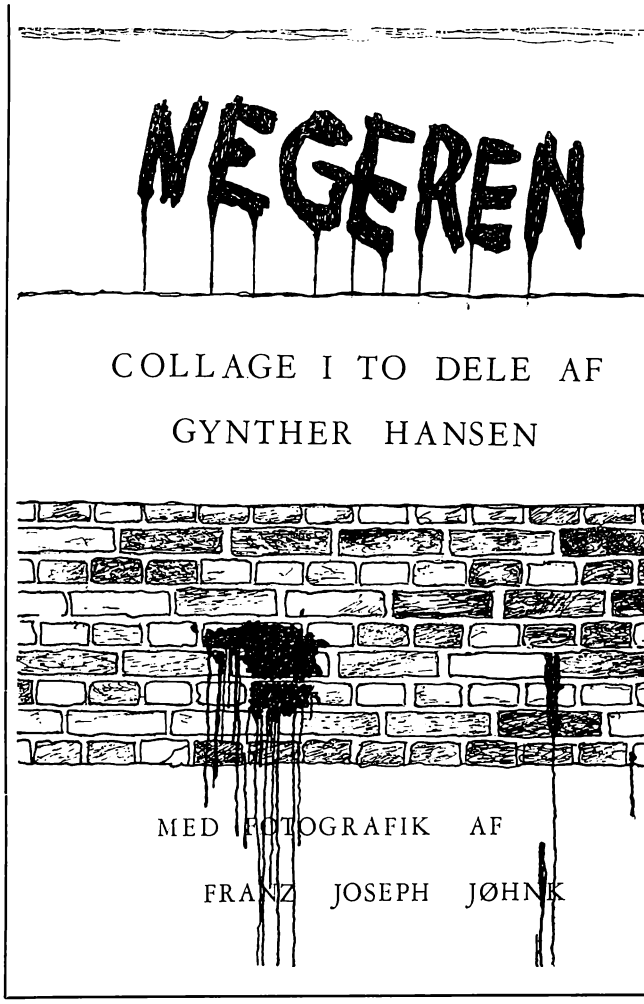

Det er nemlig lykkedes – blandt andet takket være Sønderjysk Teaterforening – at gøre teatret til en integrerende del af landsdelens kulturelle mønster. Det er muliggjort gennem billige billetpriser, ved at ensembler er nået derhen, hvor de sjældent eller aldrig kom ved egen kraft. Det er nået gennem den særrettighed, som det må være ethvert teaterrådsmedlems opgave at ophæve – – – ved at andre får samme muligheder!

– Vel værd at arbejde for, når man ikke alene er teaterrådsmedlem, men sidder der i kraft af direktørposten for et engageret teater.

Det svar, Sønderjysk Teaterforening afleverer i teaterrådet, kendes ikke i skrivende stund. Det er formodentlig vel gennemtænkt.

Men der kunne svares: Takket være særrettighederne har vi midler til at begynde

477 SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det teaterarbejde, alle i Sønderjylland ser hen til med forventning: En 4. landsdelsscene vokset op af de vækstvilkår, der er landsdelens, og båret af den teaterkultur der *er* skabt. Af sønderjysk Teaterforening. Af landsdelens amatørteater. Af højskolerne. Af dansk og tysk radio og TV osv.

Men hvilken landsdelsscene? Vi kender alle de planer, der efterhånden har eventyrets klang over sig: Der var engang –. For siden er der sket så meget.

Teatret, der for to årtier siden var langt tilbage for andre kunstarter i udtryksform, har udviklet sig til at være kunstnerisk avantgarde. Har opdaget, at det står med muligheder i dag som aldrig før: det er ikke bundet af en stil, men kan frit vælge mellem alle stilarter og -former. Og gør det.

Det stiller krav til teatret. Til skuespillere. Til instruktører. Til publikum.

Men også til rammerne.

Ingen er vel i tvivl om, at en 4. landsdelsscene *kan* begyndes på anden måde end ved at rejse en monumentalbygning. Meget tyder på at de nødvendige millioner til en sådan først er til rådighed langt på den anden side fællesmarkedet.

> Hvis ikke Sønderjysk Teaterforening derfor finder alternative løsninger, kan det frygtes, at den 4. landsdelsscene fortsat vil være en drøm – en drøm der tilmed *kan* stille sig hindrende for andre teaterinitiativer – for et frugtbart teaterarbejde af anden art.

Det er tydeligt for enhver, hvad TEAM har betydet for teaterkulturen på Herningegnen, hvad Jomfru Aneteatret efter talrige kriser nu står for i Ålborgområdet.

> Landsdelen her har – gennem Sønderjysk Teaterforening – bedre muligheder end andre for at lave noget tilsvarende.
>
> Det må være muligt at bygge et teater på dygtige professionelle skuespillere og dygtige amatører.
>
> – Er det lattervækkende overhovedet at foreslå noget sådant i Sønderjylland anno 1971?

Hør så her. Teaterlandet i Norden er Finland. Ikke hvis vi taler finkulturelt måske, men ellers. Landet har 1.000 amatørscener, 33 professionelle teatre og 15 fritstående grupper af idealistiske unge, der søger at leve af teater.

Kigger man bag tallene, ser man grænserne mellem professionelle og amatører som flydende. Faktisk kan man opdele de finske teatre i følgende fire kategorier:

1. det rene amatørteater – væsentligst tilknyttet foreningslivet og det folkeoplysende arbejde, men også rummende fritstående amatørscener,
2. kommunalt støttede teatre, hvor instruktøren er professionel og ansat, mens ensemblet består af amatører,
3. kommunale teatre, hvor instruktøren og en del af ensemblet er professionelle og ansatte, medens resten af ensemblet er amatører. For få år siden var det endnu sådan, at når der var mindst 5 skuespillere knyttet til et kommunalt teater fik det statstilskud,
4. det rene professionelle teater, der kun findes i de største byer.

Lignende ordning har de på Island, f. eks. på Reykjavik teater, hvor der findes en stamme af professionelle skuespillere, der suppleres med amatører efter behov. På ABC teatret i Oslo havde Edvard Bonds »Smal vej mod det dybe Nord«, som Det Danske Teater har vist herhjemme, urpremiere med et ensemble bestående af professionelle og amatører.

Jeg har set forestillinger af blandede ensembler i alle tre lande. Det har i alle tilfæl-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de været forestillinger, der ikke stod tilbage for, hvad vi ellers får serveret. Forestillinger som man godt kunne være bekendt at introducere en fjerde landsdelsscene med.

Det bør også noteres, at flere finske byer – på størrelse med eller endog mindre end f. eks. Åbenrå – har eget teater, fortrinsvis af gruppe 3. Jyyväskylä som jeg besøgte i 1960 havde dengang 11.000 indbyggere, eget professionelt teater af type 3 + kommunalt understøttet amatørscene – og tilmed landets billigste billetpris, 10 kr. pr. billet. Besøgstallet var dengang ca. 35.000 – eller hver af byens borgere mere end 3 gange i teatret på et år. – Tal man skal til Godthåb amatørteater på Grønland for at finde mage til!

> Det er muligt, Sønderjysk Teaterforening tjente landsdelens kulturliv bedst ved at tænke tingene om fra grunden af. Måske finder den da ud af, at en bastant bygning som ramme om 4. landsdelsscene, rejst i en uvis fremtid, stadig er at foretrække frem for andre løsninger. Så er det for så vidt i orden, at den venter. Men den har i så fald mistet et væsentligt argument i svaret til Arne Skovhus. Og det kan måske tænkes, at udviklingen da vil tegne sig mere markant i andre landsdele end vor – eller søge andre kanaler her.

Tegn på at der arbejdes med alternative løsninger ser vi, når Haderslev Børne- og Ungdomsteaterforening ved seminarieadjunkt Erik Mikkelsen, og lærer Bent Jakobsen til amtskommunernes undervisnings- og kulturudvalg indsender forslag om, at en 4. landsdelsscene starter som et børne- og ungdomsteater henvisende til, at denne løsning vil være underbygget af teaterarbejdet i skolerne, og at det på grund af sin opsøgende karakter ikke vil stille krav om uoverkommelige lokalemæssige faciliteter.

Uafhængigt af dette ligger der på samme bord et forslag redigeret af Anna Aabenhus og gående ud på, at amtet etablerer en teaterkonsulenttjeneste knyttet til landsdelens skoler. En konsulenttjeneste, der igen skal underbygge det eksisterende teaterarbejde – i skoler, på amatørscener og inden for professionelt teater.

Åbenbare tegn på at det måske vil være betimeligt om Sønderjysk Teaterforening ændrede såvel arbejdsform som -område. I højere grad blev katalysator for landsdelens teater. I alle dets aspekter.

Der ligger i det her fremførte ikke nogen kritik af Sønderjysk Teaterforenings hidtidige arbejde. Ved flere lejligheder har jeg med glæde udtrykt anerkendelse af foreningens indsats. Men det forekommer mig at være tiden til at trække linier op for det fremtidige arbejde. Til den ende bør vel alle, der har synspunkter i sagen, give sig til kende. Sønderjysk Teaterforening kunne bebrejde os, om vi tav.

– Vi må sammen søge at tage den udfordring op, der ligger i, at teatret skal spejle sin tid. Komme os ved. Vi har medansvar for, at teatret ikke alene er for de 3 % eller for de 33 %. Men for alle.

Derfor er teatret en alvorlig sag. For Sønderjysk Teaterforening. For Arne Skovhus. For Sønderjysk Forsøgsscene.

For alle.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Danske skoler i Sydslesvig og tyske skoler i Nordslesvig

Som i tidligere år bringer Sønderjysk Månedsskrift en oversigt over udviklingen inden for det danske skolevæsen syd for grænsen og det tyske nord for. Udviklingen viser en stilfærdig fremgang for de danske skoler og en vist stagnation for de tyske. Børnehavetallene tyder på, at der næppe vil ske store ændringer i de nærmeste år. Det er imidlertid ikke muligt på det foreliggende grundlag at opstille en videregående prognose; forudsætninger og udviklingstendenser kan forandre sig i løbet af få år.

Inden for de to skolevæsner vil formentlig flere af de mindste skoler blive nedlagt og koncentrationen af undervisningen for de ældre årgange blive fortsat. Ved tyske skoler i Nordslesvig er der indrettet forskole- eller børnehaveklasser ved tre skoler, disse klasser er i oversigten opført særskilt.

Antallet af tyske børnehaver i Nordslesvig var pr. 1. juli 1971 opgjort til 25 med 622 elever, det er uforandret i forhold til det foregående år. Syd for grænsen er der 58 børnehaver med godt 2027 elever, en lille fremgang fra det foregående år, som i hovedsagen skyldes oprettelse af enkelte nye børnehaver. Opgørelsen er for børnehavernes vedkommende foretaget før sommerferien, dvs. at nybegyndere pr. 15. august 1971 endnu er regnet med i antallet af børnehaveelever, og det vil derfor give et forkert billede, hvis man lægger de to tal sammen.

DANSKE SKOLER I SYDSLESVIG

Flensborg by	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1969	1970	1971	1969	1970	1971
Duborg-Skolen	395	439	480	–	–	–
Gustav Johannsen-Skolen ...	312	327	396	38	40	40
Chr. Paulsen-Skolen	275	292	298	37	35	56
Cornelius Hansen-Skolen ...	246	239	238	38	38	34
Jørgenby-Skolen	235	228	236	44	35	36
Jens Jessen-Skolen	136	146	162	26	28	31
Oksevejens skole	66	74	76	13	10	12
Flensborg by	1665	1745	1886	196	186	209

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Flensborg amt

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1969	1970	1971	1969	1970	1971
Harreslev	100	101	105	20	14	20
Kobbermølle	57	58	65	7	6	12
Tarup	17	22	13	1	6	3
Lyksborg	85	96	111	13	16	18
Langballe	25	25	23	3	10	15
Hatlund	49	57	63	6		
Gelting*	9	–	–	–	–	–
Gulde	13	26	20	2	3	2
Sørup	45	54	52	5	9	8
Husby	40	31	36	6	6	5
Møllebro	18	20	18	1	3	2
Jaruplund	33	23	22	8	4	3
Oversø/Frørup	21	28	29	3	5	4
Tarp	21	34	35	2	8	3
Vanderup	25	31	28	6	3	3
Skovbøl/Store Vi	33	47	53	4	6	9
Langbjerg	10	7	7	1	2	2
Hanved	21	20	12	4	4	2
Valsbøl	16	9	25	2	5	12
Skovlund	22	33	31	1		
Hørup*	6	–	–	1	–	–
Medelby	15	20	30	2	4	10
Flensborg amt	681	742	778	98	114	133

* Skolerne i Gelting og Hørup er nedlagt.

Nordfrisland amt

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1969	1970	1971	1969	1970	1971
Ladelund	24	26	24	0	2	1
Agtrup	14	14	10	1	1	–
Karlum/Tinningsted	43	45	51	6	7	5
Læk	36	38	56	12	7	11
Risum	37	38	35	6	4	2
Nibøl	27	24	30	3	3	8
Humtrup	24	26	23	2	0	–
Sønderløgum	11	12	12	4	4	4

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Aventoft	9	8	4	1	1	1
Nykirke	13	13	16	1	3	5
Kejtum	16	17	19	2	2	4
Vesterland	109	102	101	11	10	13
List	28	28	27	7	5	6
Vyk	4	5	7	3	1	2
Frederiksstad	55	51	56	6	11	7
Drage	35	31	32	5	3	4
Husum	200	207	212	31	21	29
Bredsted	85	93	84	16	11	7
Tønning	157	175	171	16	25	13
Garding	56	47	41	5	5	6
Vollervik	15	12	9	3	1	1
St. Peter	12	14	14	1	4	–
Nordfrisland amt	1010	1026	1034	142	131	129

Slesvig amt

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1969	1970	1971	1969	1970	1971
Hiort Lorenzen-Skolen	283	281	290	27	32	30
Gottorp-Skolen	132	144	152	16	28	20
Strukstrup/Tumby	34	40	39	7	7	5
Satrup	45	43	41	6	3	6
Brebøl/Mårkær	11	13	17	2	3	4
Sønder Brarup	36	34	49	3	6	6
Kisby	9	8	9	1	–	1
Arnæs	13	15	14	3	3	2
Kappel	70	76	87	10	10	12
Treja	47	49	57	6	5	7
Slesvig amt	680	703	755	81	97	93

Rendsborg-Egernførde amt

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1969	1970	1971	1969	1970	1971
Egernførde	182	175	211	30	15	30
Karby	16	18	19	3	6	4
Askfelt	36	32	27	3	4	3
Risby	46	49	43	6	6	5
Rendsborg/Büdelsdorf	270	287	300	48	32	41
Vestermølle	12	13	14	3	5	1
Rendsborg-Egernførde amt	563	574	614	93	68	84

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sammendrag:	Samlet elevtal 1969	1970	1971	Nybegyndere 1969	1970	1971
Flensborg by	1665	1745		196	186	
Flensborg amt	681	742		98	114	
Nordfrisland amt	1010	1026		142	131	
Slesvig amt	680	703		81	97	
Rendsborg-Egernførde amt	562	574		93	68	
I alt	4598	4790	5067	610	596	648

TYSKE SKOLER I NORDSLESVIG

	Samlet elevtal 1969	1970	1971	Nybegyndere 1969	1970	1971
Gymnasiet i Åbenrå	165	182	182	–	–	–
Åbenrå	177	174	180	15	14	13
Haderslev	115	109	111	11	11	9
Sønderborg	128	130	138	3	11	12
Tønder	225	217	206	10	10	5
Tinglev	225	227	229	11	13	12
Højer	48	44	40	8	3	3
Burkal	64	82	85	8	15	11
Bylderup*	20	–	–	5	–	–
Felsted	35	20	22	8	2	5
Gråsten	44	45	46	7	8	7
Løgumkloster	45	46	42	6	9	4
Ravsted	48	51	45	3	8	7
Brunde	28	25	17	2	2	2
Jejsing	26	26	19	2	5	2
Nordborg	39	40	39	7	5	5
Broager	19	17	14	1	1	3
Nørreløgum	24	24	25	5	2	4
Østerhøjst	20	19	20	3	3	4
Sommersted	27	26	20	3	7	5
Jyndevad	12	14	16	4	3	6
Østerterp	20	16	13	6	1	2
Padborg	15	22	25	2	5	5
Sæd**	11	12	–	0	1	–
Uge	25	21	19	7	2	1
Efterskolen i Tinglev (10. kl.)	47	56	64	–	–	–
I alt	1652	1645	1617	137	141	127

* Skolen i Bylderup er lagt sammen med skolen i Burkal.

** Skolen i Sæd er lagt ind under skolen i Tønder.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forskoleklasser:		
Sønderborg	11	13
Tinglev		12
Burkal		15
	1656	1657

UDVIKLINGEN 1952-1971

	Danske skoler i Sydslesvig			Tyske skoler i Nordslesvig		
	Antal skoler	Nybe-gyndere	Samlet elevtal	Antal skoler	Nybe-gyndere	Samlet elevtal
1952	84	663	10962	25		884
1953	86	736	9977	27		886
1954	88	571	8855	28		911
1955	89	532	7722	29		962
1956	85	485	6728	29		1039
1957	86	462	5901	30	158	1115
1958	86	449	5431	30	162	1196
1959	82	410	4968	31	191	1298
1960	81	383	4633	29	190	1376
1961	81	433	4554	29	166	1474
1962	81	405	4301	29	168	1519
1963	80	404	4189	29	184	1594
1964	80	ca. 440	4083	29	166	1632
1965	77	ca. 470	4048	28	156	1632
1966 (april)	73	539	4118	29	156	1637
1966 (december)*	71	ca. 300	ca. 4100	–	–	–
1967 (august)*	68	ca. 430	4158	29	143	1654
1968	68	563	4335	26	137	1648
1969	68	612	4599	26	137	1652
1970	65	596	4792	25	141	1645
1971	65	648	5067	24	127	1617

* Disse to terminer repræsenterer de såkaldte kortskoleår, der gennemførtes i forbindelse med omlægning af skoleårets afslutning fra april til juli.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Slagtemad og slagteskikke
i Åbenrå, Kolstrup og på Løjt land

AF ANNE-HELENE MICHELSEN

Skulle der være nogen blandt læserne, der kunne have lyst til at fejre gammeldags jul, giver fysioterapeut Anne-Helene Michelsen, indehaveren af Kolstrupmuseet i Åbenrå, her udførlig anvisning på, hvorledes arbejdet med julegrisen bør udføres.

Går man sammen en halv snes personer om en so på 4–500 pund, kan denne del af juleforberedelserne overstås på et par dage, hvis alle er flittige fra kl. 5 morgen til kl. 21 aften. Mændenes arbejde består delvis i at spise frokost og drikke kaffepunche, mens kvinderne sysler i køkkenet med at ordne indvoldene, gøre tarmene flunkende rene til de fire slags pølser, lave sylte og leverpostej, forberede hoved, tær, hale, skinker og så videre til kogning, saltning og røgning, støde krydderier, koge blodsuppe og blodbudding og meget, meget andet godt.

Sådan en rigtig gammeldags slagtning, som den endnu kunne opleves i mellemkrigsårene, giver en helt anden julestemning end den, man kan hente i supermarkedet med en halv blodpølse og en stivfrossen and.

November – mørke – kulde og regn trods alle disse negativer har der altid været »noget« ved denne måned fremfor de andre af årets måneder. Som kært barn har mange navne kaldes november også slagtemåneden. Før i tiden var det jo i den måned grisen skulle slagtes, og føden til julen tilberedes. Saltbaljen og røgskabet fyldes og de brune lerpotter tilsmeltes med fedt.

I gamle dage, dvs. helt til efter første verdenskrig havde mange husstande i Åbenrå deres egen gris på sti i et baghus eller havehus, hvor »kælegrisen« blev fodret i løbet af sommeren med al slags affald, »æ svinspand« var et begreb i datidens husholdning, hvor intet gik til spilde.

Endnu er der en husejer i Slotsgade, som har tinglyst på sin ejendom, at han har lov til at holde svin; men som han selv siger: »Det kan nu være lige meget, for børnene vil ikke engang ha' den »dajle slautma, moe å mæ vi laue.«

Vor madkultur

Denne udtalelse slog mig, det er jo sandt hvad han siger; »den dajle slautma« den vil ingen unge spise nu til dags; og samtidig slog det mig, at vor madtradition med flere tusind års erfaring er ved at bukke under for teknikkens vidundere som konservesdåser og frysebokse. Slagtetraditionen med alle dens gamle skikke, som nu blot er symboler på noget, som virkelig har haft betydning i vore forfædres tid, bliver svær at opretholde, og meget tyder på at den vil bukke under for teknikkens stormende fremskridt. Man spørger uvilkårligt sig selv, vil vor madkultur overleve? og vil den forstå at indrette sig til den nye tid? ligesom den gjorde da Kristendommen kom til Norden, og med den mange forbud mod vore nedarvede spisevaner; for eksempel blev det forbudt at spise råt kød og at drikke blod; alt skulle koges; men danernes forkærlighed for at spise føden i rå tilstand, levede videre i de røgede skinker og pølser, og blodet blev anvendt i blodpølser og blodsuppe; fisk spistes stadigvæk rå, og ligeledes muslinger og østers; madretter som

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bruges den dag i dag og er højtskattede; tænk på vort kolde bord.

Madtraditioner er ikke lette at forandre endsige udrydde; og vil man vide noget om et folks »sjæl«, så har den nok tilknytning til et folks »livretter«. Derfor tror jeg, at vore gamle spisevaner og vor trang til at spise føden i rå tilstand vil kunne føres med over i den ny tid; måske lidt ændret i form, men indholdet vil være det samme, takket være fryseboksen.

Vi lever i et land og i en tid, hvor folk ikke kender til sult, og følgelig har føden ikke den betydning som »det daglige brød« havde i de tider, hvor hungeren kunne hærge, når høsten havde slået fejl. De gamle blandt os kan fortælle, hvor knapt det var under den første verdenskrig; og det kan vel ikke engang sammenlignes med de tider, hvor kong Oluf fik tilnavnet Hunger, eller senere, hvor en kvinde rakte »et leve«, et brød, til Niels Ebbesen, som den største belønning for øvet dåd. I dag ville man vel næppe nøjes med et rugbrød.

Føden var noget helligt, og ville man ære nogen, så kunne man bedst gøre det ved at ofre noget af den dyrebare mad.

Man ofrede heste og spiste svin

Hvilken føde og hvad man ofrede i tiden før Kristendommens indførelse her i Norden, det ved man kun lidt om fra historiske kilder, men f. eks. beretter bisp Adam af Bremen fra sin rejse til Upsala o. 1070, at han så menneskekroppe hænge i Offerlunden efter de store blotfester.

Fra andre kilder ved vi, at hesten var et helligt dyr, der blev brugt som offergave, (endnu den dag i dag er der jo tabu mod at spise hestekød), mens det synes, som om grisen eller galten blev »offerdyret« i hjemmene, en tradition, der kom til at række helt op til vor tid.

Tænk på det røgede kogte svinehoved, som hørte til det fornemste på sulefadet juleaften i mange sønderjyske hjem, og de kogte blodpølser, der var en herlig spise i juledagene.

Et godt svin på 500 pund

Hvorledes foregik så selve slagtningen? og hvilke retter blev der lavet? De, som endnu kan huske det, fortæller således:

Først skulle husslagteren bestilles (han var en mand, der kunne lidt af alt). På gårde, hvor husfolket var større, måtte en ekstra hushjælp eller slagtekone også bestilles. På slagtedagen skulle skoldevandet være i kog kl. 5 om morgenen i den store gruekedel i vaskerummet; det sørgede en af de unge piger for.

Husslagteren var i reglen en rask, munter mand, fuld af humør, og dertil mundrap, og da han kom mange steder og kendte enhver, havde man respekt for ham. Man ville nødig være det hjem eller den gård, hvor han skulle vente på kogevandet, eller hvor man var fedtet med punchen og lidt slagtemad.

Manden i huset samt en karl eller nabo hjalp med at få grisen, eller som det mange steder var, soen over i vaskerummet; soen kunne tit veje 400–500 pund, og så var det »et godt svin«. Husslagteren bedøvede soen med et slag for panden med slagteøksen, stak den derpå i halspulsåren, så blodet kunne løbe ned i en spand; på bunden af spanden var lidt lunkent vand, så blodet ikke størknede; samtidig skulle der røres med en træske, dette var altid en af pigernes arbejde, og hvis hun ikke kunne tåle at se blod, så var det husmor selv, der gjorde det. Manden og karlen havde nok med at holde på dyret, mens det foregik.

Derefter kom grisen op i skoldekarret og blev skrabt med skrabehorn og så lagt op på en stige og bundet til den ved bagbenene.

Hovedet blev nu skilt fra kroppen og lagt i en balje med vand, for senere at blive kogt til sylte eller saltet og røget til sulefadet juleaften. Derpå blev stigen rejst på højkant

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Husslagter Peter Honnens hos gårdejer Magnus Østergaard, Risemark. Foto 18.12.1957.

og stillet op mod væggen; nu blev bugen sprættet op og indvoldene taget ud. Tarmene blev lagt i en balje med vand, efter at det meste af indholdet var bleven fjernet. Indvoldene blev lagt i store fade og blev båret ind i køkkenet.

Nu var den første del af husslagterens arbejde til side; han kunne ikke begynde igen før end kødet var bleven koldt. Tiden var også inde til at få en velfortjent frokost og en punch; alt stod parat til ham inde i køkkenet eller i en stue ved siden af.

Mens grisen hang til afkøling på stigen, mange steder uden for i den friske frostluft, kom nabolaget, det vil sige mændene, for at »syne«. Det var gammel skik, og nu faldt der lovord som: »Ja! det æ et godt svin«, »æ flæsk se' godt ue« og lignende, og så gik de ind i huset, hvor frokosten og kaffepunchene ventede.

Imens havde kvinderne travlt i køkkenet med at ordne indvoldene og rense tarmene. Det sidste var et stort arbejde, flere steder blev det udført af »Gammelmor« og gamle tanter i slægten, som gerne ville gøre nytte. Efter at det groveste var bleven fjernet ovre i vaskerummet, og tarmene var bleven lagt i vand; blev de nu skvulpet i flere hold saltvand, til sidst vendt med vrangen udad, og blev renset ved hjælp af to strikkepinde, der holdtes tæt sammen, så al slim gled af, til sidst var tarmene så rene og fine, at de var gennemsigtige, når der blev pustet luft igennem dem for at se, om de var tætte.

For at tage evt. dårlig lugt, blev tarmene lagt i alunvand, indtil de skulle bruges til alle fire slags pølser, mostebånd (spegepølserne), Isterbånd (medisterpølserne), lungebånd (kogepølserne) og blodpølserne. Af indvoldene, flommen, leveren, nyrerne, lungerne og hjertet, blev flommen først taget under behandling. Flommefedtet eller isterfedtet blev pillet fra isterhinden, og skåret i småstykker; noget blev brugt til pølserne, andet blev brugt til fedtegrever kogt med æbler og løg; noget af flommefedtet blev smeltet, skummet og sat hen som rent, usaltet svinefedt i krukker. Det var en god salve

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til betændt kopatter og »sprynger« i fingrene.

Isterhinden blev renset meget omhyggeligt, så den var glasklar, og blev syet sammen, så den kunne bruges til de fine pølser eller tungepølserne, som blev lavet af både okse- og svinekød, der blev hakket og æltet sammen med lidt isterfedt, tilsat fine krydderier og lagt uden om svinetungen. Noget af isterhinden blev gemt hen i medicinskabet, den var god til at vikle om en bullen eller skåret finger, og den var også god til at lægge på et frostsår, når man havde »Killefrost« i tæerne.

Mullebrød

På den første slagtedag, blev der ofte serveret blodbudding til middag. Til frokost fik man tit et stykke »mullebrød«, tykke brødskiver dyppet i gryden, hvor svinehovedet med tilbehør stod og småkogte og hvor fedtet havde samlet sig i et tykt lag ovenpå; brød dyppet i dette lag blev kaldt »mullebrød«, og de gamle, som endnu kan huske den ret, slutter med ordene: »oh, vo de schmacht.«

Blodbuddingen får også ros. For at den kunne laves på første slagtedag, måtte byggrynene have stået i blød i vand natten over. Der blev nu tilsat smeltet isterfedt, og gryden blev sat over svag ild; til sidst blev blodet rørt i, det hele blev opvarmet under stadig omrøring, når grydens indhold var som en tyk vælling, blev der tilsat rosiner, sukker, hakkede mandler, lidt orangevand, lidt rosenvand, lidt grøn, hakket timian, peber, reven løg, stødte tvebakker, stødt kanel og stødt nelliker.

Det hele blev hældt i buddingformen og kogte i vandbad henved to timer; buddingen blev serveret med fedtegrever, der var rørt op i panden med sirup.

Over middag kom slagteren igen, og nu blev grisen skåret ned og parteret. De to skinker »æ bøste« blev lagt i saltbaljen, men kom siden til røg. De to stykker sideflæsk blev brugt til rullepølserne, »æ trömmelpølse«. Siderne blev strøet med krydderier, rullet sammen, snøret godt, og til sidst syet med knaphussting, derpå let saltet og lagt ovenpå saltbaljen og først kogt, når de skulle bruges.

De to forbove brugtes til småkød og fars til frikadeller og hvidkålsbudding. Skanker og tæer blev i reglen saltet til senere brug, dog blev en del kogt sammen med svinehovedet til sylte, og noget anvendt til at koge »Sort suppe« på.

Af de to stykker slagsider »æ patflæsk« blev noget skåret i småstykker, der kunne hakkes med i lungepølserne og sylten, noget kunne saltes til senere brug til middagsretter som bønderduelse og pebersteg.

Vimsig person med hale

Af ryggen blev der skåret to ribbenstege. De yderste tynde ribben blev hugget fra og brugt til at lægge i surlage, når de var blevet kogt; det blev surrib. Der blev skåret flere gode karbonaderibstykker til at stege på panden, og nederst kom de to fine kamstege; de blev stegt i store stegegryder og sat hen i sur eller sød lage i krukker, der blev smeltet til med fedt, så kødet kunne holde sig længe.

Hele rygraden fra nakke til halebenet blev delt op i mange små rygstykker, som blev anvendt til slagtepakker eller blev saltet og røget for senere at kunne bruges til suppe- eller kålretter. Til sidst blev halen skåret fra, den kunne puttes med i gryden til sylte; men kunne også bruges til i smug at binde bag på en vimsig person inde i køkkenet; det gav morskab til store og små. Børnene var også med i travlheden, og kunne godt gøre nytte ved at rende frem og tilbage med småærinder, og de skulle nok være ved siden af slagteren, når han skar blæren »a blais« løs; den blev skyllet, pustet op, så den kunne tørre; den blev brugt til »æ rummelpot« nytårsaften; med tørrede ærter i var den et godt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

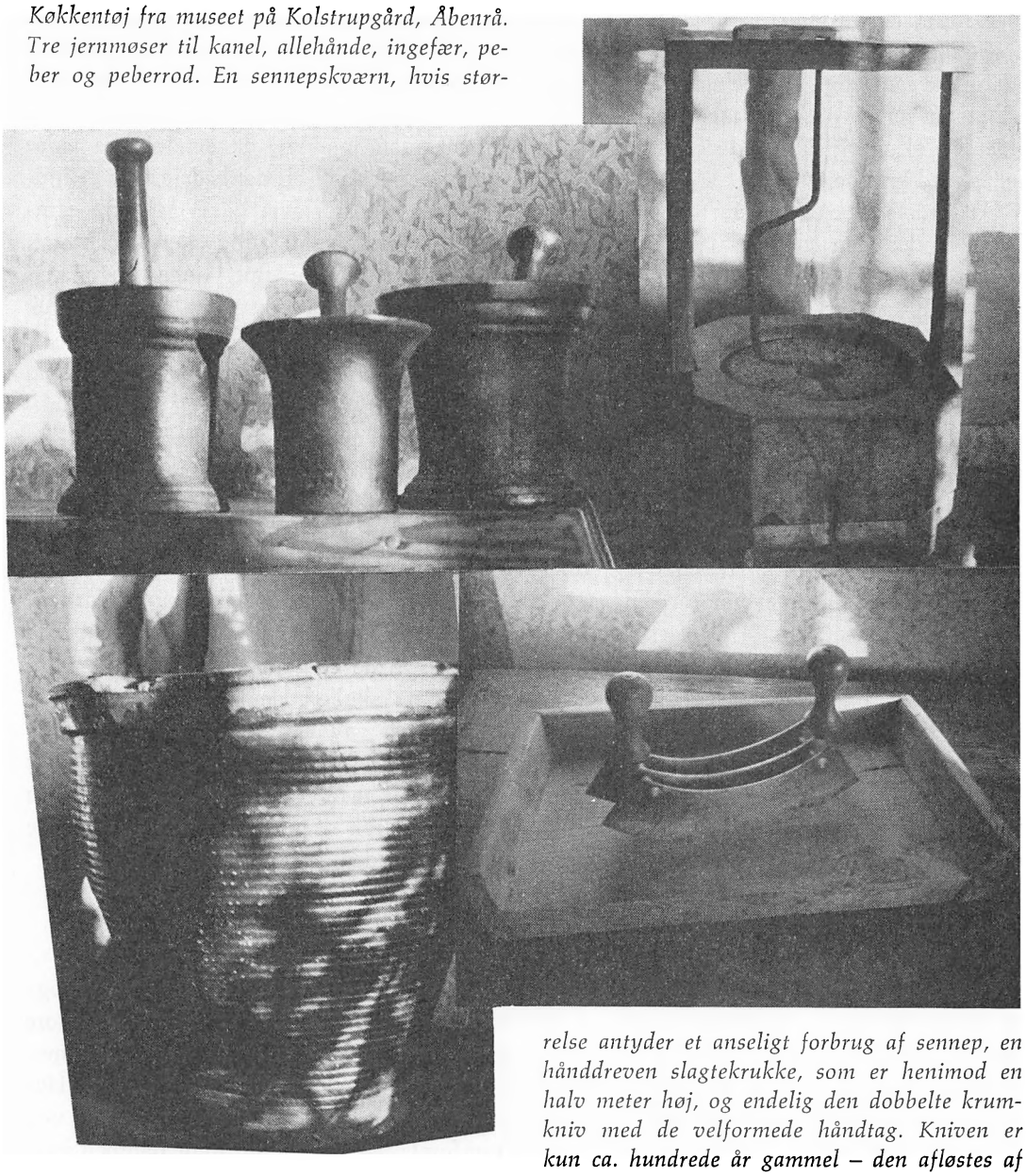

Køkkentøj fra museet på Kolstrupgård, Åbenrå. Tre jernmøser til kanel, allehånde, ingefær, peber og peberrod. En sennepskværn, hvis størrelse antyder et anseligt forbrug af sennep, en hånddreven slagtekrukke, som er henimod en halv meter høj, og endelig den dobbelte krumkniv med de velformede håndtag. Kniven er ***kun ca. hundrede år gammel – den afløstes af kødhakkemaskinen i slutningen af sidste århundrede, men de andre redskaber til slagtedagen er et par hundrede år gamle.***

stykke legetøj til at hænge op over vuggen.

Alt blev anvendt, intet gik til spilde, selv om man sagde: »De komme et så nøj mæ en pøls i æ slautti«.

Ved kaffetid var slagteren færdig med sit arbejde. På slagtedagen kunne det nogle steder give cremesnitter til kaffen, husslagteren fik igen en punch, inden han tog af sted, og fik sin løn, som skik og brug var, betalt i klingende mønt.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Nu blev der travlhed igen, alt kødet til de fine pølser skulle skæres til rette; der hvor man ikke samtidig slagtede et kreatur, havde slagteren noget oksekød med til huset, da lige dele okse- og svinekød skulle hakkes og æltes med krydderier.

At fordele arbejdet og udstede ordrer, det hørte under den ekstra hushjælp, som i reglen var en dygtig kogekone, »køks«, som altid hjalp på samme gård, hver gang der forestod noget ud over den daglige dont. På gården i Kolstrup kom i over tredive år vor trofaste hjælp frk. Meta Sørensen; hun kom en eller to gange i ugen. Vi børn elskede hende, og hun hørte med til familien.

Når alle ingredienserne, tedåterne, til de fine spegepølser var samlet, blev de anbragt i et stort træfad eller en træbalje og stillet køligt til næste dag; det var for sent at begynde at ælte dem.

Hjemmestødte krydderier

Alle krydderierne til hele slagtningen var blevet stødt i den store jernmorter om formiddagen; undertiden var flere i gang med det arbejde, og det kunne tit give en øredøvende spektakel i køkkenet; men det generede ingen, da alle både unge og gamle havde travlt.

Derimod kunne man godt få farsen færdig til leverpølserne og medisterpølserne, og få dem stoppet i tarmene ved hjælp af pølsehorn og fingrene; det var et mægtigt fremskridt, da kødhakkemaskinen kom i brug. Til sidst blev pølserne lukket for enderne med en pølsepind lavet af tjørnens torne.

Lungpølserne kunne også blive færdige. Disse pølser er altid bleven regnet for lidt simple pølser, fordi pølsen bestod af indvolde såsom hakkede lunger, lever, nyrer, hjerte og hjerne samt kød fra det kogte svinehoved og skank og en del flæsk af halvsiderne; desuden blev der tilsat mel, salt, peber, timian og allehånde. Farsen blev stoppet i de tiloversblevne tarme; pølserne blev let saltet og røget. Når jeg har spurgt gamle, hvad kålsuppen blev kogt på, blev der som oftest svaret: »Ja, en lungpøls var der altid med i suppen, og den ga' go schmach«. Det forstår man jo godt, da den simple pølse egentlig indeholdt alt det bedste, alle de indvolde, som koster dyrt i dag. Men fra gammel tid er indvolde altid blevet betragtet som noget mindre fint, noget man kun spiste nødtvungent, og som kun fattigfolk var henvist til at spise.

Til lungpølserne blev brugt alt det, som andre steder i landet bruges til at lave plukkefinker af; men her på egnen har vi kun lavet plukkefinker, når et kreatur blev slagtet, og da blev »æ hele inddele«, vommen, lever, nyre og hjerte hakket og kogt til korte og lange plukkefinker. Midt i travlheden på første slagtedag var det skik på en gård på Løjt, at husbond kom ind i køkkenet og sagde: »Æ de et godt svin?« »Ja, de æ et godt svin«, skulle husmoren svare.

Til aften gav det på en anden gård på Løjt altid karbonade med skaft til »narre«; det var fest at få et stykke fersk kød. Andre steder foretrak de at få hjernen og nyrerne stegt på panden.

Tavshed mens pølserne blev kogt

Det sidste, der blev lavet den dag, var kogningen af pølserne. Det foregik tit i den store gruekedel; først kom leverpølserne, så medisterpølserne og til sidst blodpølserne. Her på gården gjorde Meta det selv inde ved komfuret; jeg ser endnu, hvor dampen stod om hovedet på hende; de store mørke pølser duvede i vandet som *ikke* måtte koge; og *ingen* måtte sige blot et eneste ord, det betød at processen ville mislykkes, der ville enten gå hul på pølseskindet, eller grynene ville klumpe sig sammen. Alle var tavse, mens det stod på, alt for meget stod jo på spil, skulle pølserne slå fejl.

Hen mod kl. 21 kunne arbejdet slutte for den dag; pigerne var segnefærdige, de havde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gået Meta til hånde hele tiden, og hun forstod at holde arbejdet i gang og forlangte ren opvask hele tiden; alle fedtede brugte fade skulle vaskes med det samme, så der altid var rent service at tage af. Kun køkkengulvet var hun ikke streng med; det fik lov til at vente til den sidste aften.

Sortsuppe er godt

Næste dag mødte Meta kl. 9. Efter en kop kaffe og rådslagning med husmor begyndte arbejdet med slagtemaden igen.

Pigerne, som havde gjort det sædvanlige morgensyssel færdigt, mødte nu op i køkkenet, rede til at få ordre.

Pølsedejgen skulle ældtes, og da det varede en tre timer, blev den pige, som var udset til arbejdet, beordret til at løbe om på det »lille hus«, derpå vaske hænderne grundigt; der var ikke noget med at løbe fra og til det arbejde. Den anden pige skulle hjælpe med at salte skinkerne og flæsket. Det var et stort arbejde, da det skulle gøres godt; der skulle saltes helt ind til knoglebenet, om det røgede skulle kunne holde til langt hen på sommeren. Den røgede skinke måtte man ikke begynde at skære af, før »æ kukmand haj kukket«.

Rullepølserne blev lavet af de to stykker stribet sideflæsk, som blev krydret med allehånde, peber og salt, derpå rullet sammen til en aflang pølse, som blev omvundet med en solid snor. Til sidst blev pølsen syet for begge ender og på langs med bomuldstråd og knaphulssting, solidt skulle det være; pølsen blev let saltet og lagt oven på saltbaljen, til den dag den skulle bruges, hvor den så blev kogt og lagt i presse mellem to skærebrædder med et fem punds lod oven på.

Bagefter skulle stegene, ribbensstegene og kamstegene, brunes og steges og sættes hen i sur eller sød lage, hvor de kunne holde sig til julen med dens mange fester.

Hamburgerryg og mørbrad kendtes ikke her på gården; disse ting er først kommet frem ved den nymodens måde at partere grisen på. Derimod blev der i farmors tid kogt sortsuppe, blodsuppe, til middag, som var en livret for mange.

Den blev kogt på en forskank – et par nøgleben og eventuelt grisehalen eller et par grisetæer, alt dette koges i seks liter vand, skummes godt, og så kommes lidt salt ved. Senere kommer eddike, løg og laurbærblade i gryden, det hele skal koge jævnt et par timer. Derpå tages kødet op i et fad og suppen sies. Nu hældes en halv liter svineblod i under kraftig omrøring, så suppen ikke skiller ad, der skal røres til stadighed, indtil suppen koger. Til suppen hører byggrynsklumper som laves efter denne opskrift: En halv liter mælk, et kvart pund byggryn røres med en klat smør, to hele æg, mel og salt; klumperne sættes af med en træspiseske og koges i vand.

Fin sylte en delikatesse

Over middag (det gav ingen middagslur i disse dage) blev der lavet leverpostej, som blev kogt hen i glas eller skåle, så der var nok at tage af i julen.

Ligeledes blev sylten lavet færdig, alt småkødet og brusken m. m. blev pillet af det kogte svinehoved og svinetæer, skåret i stykker, krydret og lagt i store flade lerfade, hvorover suppen blev hældt, efter at den var smagt til rette med eddike og sukker; derpå blev lagt presse, et hakkebrædt med et passende lod på. Når suppen var stivnet, var det nemt at skære sylten i fine skiver, og disse skiver viste altid både i indhold og smag, om vedkommende husmor hørte til den mere påholdende type, eller om hun kunne sætte en grænse for bruskens, sværens og senernes anvendelse. Tiden fløj af sted ved alle disse gøremål; men til aftensmad var det let »at smide en ring medisterpølse i panden«, og dertil spistes brød eller stegte kartofler, og så drak man hjemmelavet øl til eller fik en kop the ovenpå.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det led mod enden af slagtetravlheden, men endnu skulle der pakkes nogle slagtepakker med »slautma«, som gerne indeholdt: Et rygstykke, et stykke rib, en ring istebånd, en leverpølse og en blodpølse. Kogekonen skulle have en pakke, bedsteforældrene på aftægt og enkelte andre gamle og syge som hørte til gårdens kreds, skulle også have en pakke.

Ved 9-tiden om aftenen var vi i reglen færdige på gården i Kolstrup, og så kunne pigerne komme til at skrubbe flisegulvet i køkkenet, som var blevet helt tilfedtet og mørkt i kampens hede; mens kaffekedlen blev sat over ilden til en sidste kop kaffe, blev alle viskestykker, karklude, håndklæder og forklæder, som havde været i anvendelse de to sidste dage, lagt i blød i store baljer; de skulle med i julevasken, som var det næste store arbejde, der stod for tur.

Slagtepakker, sult og kærlighed

Det var slagteforberedelsen til julen den gang, og det var tanken om højtiden, der hele tiden gik som en rød tråd igennem al tilrettelægningen af madlavningen; og som det sidste kom slagtepakkerne. Det hørte sig til, og som en kone fra Slotsgade sagde: »Det hal svin ge'e sna'e tee slautpakke; men nau'e fo nau'e, æ nabolau æ jo kommen mæ møje te æ svintøn!«

På Løjt-land sagde man:

»Om sult o kjærlehe' læ man o sand,
te lidt venti kun kan forstærk en,
fo ven en ha' smacht o æ flæsk,
ælau en haj et i æ pand,
æ en hal sat, ven en fe et o æ lærken.

I Kolstrup brugtes tit en remse, når et lys skulle pustes. Den lød:

Lunderup – Hostrup – Mjøls
Mostebånd – Istebånd – Pøls

Vi holder alle fast ved gamle traditioner mere eller mindre bevidst, og det er vel fordi det er hyggeligt og navnlig noget beroligende ved at gøre en ting på nøjagtig samme måde og spise det samme, som man ved, ens forfædre alle dage har gjort.

Derfor bliver der nok i vor tid, hvor raketter suser ud i verdensrummet, og lander på månen, endnu lavet slagtemad og julemad efter de gamle overleveringer; der skal helst være surrib og sylte til julefrokosten samt leverpølse og spegepølse, og der begyndes med sild og snaps.

Julemad og råkost

Mange steder serveres stadig ribbenssteg og risengrød juleaften (gåsesteg er ingen gammel skik her på egnen).

Grønlangkål og flæsk, i vore dage tit erstattet af hamburgerryg, er stående ret nytårsaften i de fleste hjem.

Jo, jeg tror julemaden, rigtignok i lidt moderne iklædning, er sikret langt ind i fremtiden.

Og folkets allerældste spisevaner, forkærlighed for den rå føde vil takket være fryseboksen få et opsving. Tænk på bøf tar-tar, en spise, der er kommet på mode hos de unge; det er en nem ret at servere efter sildemaden. Bøf med løg har aldrig været af mode; og oksesteg stegt, så den er rød indvendig, er jo noget af det fineste der gives. Alle råkostsalaterne er nemme at lave, og er moderne mad; og i mange hjem spises kun rå frugt som eftermad. Sig så ikke, at danskerne ikke har gammel madkultur; den er bare anderledes end den franske, og den har ovenikøbet levekraft til at følge med ind i den nye tid.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det tyske mindretals folketingsrepræsentation

AF CHR. STENZ

Dette spørgsmål synes at være gjort til et kardinalpunkt i den hjemmetyske debat, så det kunne nok være på sin plads ved lejlighed at bringe en fyldigere redegørelse i dette tidsskrift – så meget mere som et værk fra 1970, »Handbuch der europäischen Volksgruppen« ikke behandler spørgsmålet tilstrækkelig korrekt og derved bidrager til at stille den danske behandling af mindretallet i et skævt lys.

Sigfred Jespersen har i novemberhæftet beskæftiget sig med en yderst interessant side af problemet, nemlig Slesvigsk Partis muligheder, dersom den slesvig-holstenske valglov havde været gældende i Danmark. Foreløbig må det være tilstrækkeligt at fremsætte et par supplerende bemærkninger til Jespersens dygtige indlæg!

Selv om landdagen i Kiel har lovgivende myndighed for kulturelle anliggender, er det ikke rimeligt at sammenligne den med vort folketing, der som rigsparlament kun kan sidestilles med forbundsdagen i Bonn. For at de danske sydslesvigere kan blive repræsenteret i forbundsdagen, der jo for øvrigt har skattebevillingsretten, kræves et stemmetal på 60–70.000.

Hvis man opstiller det tankeeksperiment, at Slesvigsk Parti kunne deltage i fordelingen af tillægsmandaterne – praktisk talt uden hensyn til stemmetallet – ville man næppe anvende det princip, som S. Jespersen har som udgangspunkt – ligesom den af redaktør Jes Schmidt i Sønderjysk Månedsskrift (og Jydske Tidende) bebudede hvidbog, »Informationen zur Wahlgesetzgebung«.– Man ville nok benytte den almindelige udregningsmetode over for tillægsmandaterne med divisorerne 1-3-5-7 osv. I så fald ville Slesvigsk Parti i 1964 have opnået mandat nr. 18 og i 1968 mandat nr. 40 med en kvotient på 6.831 (tillægsmandat nr. 39 havde en kvotient på 7.227 – beregningerne fra 1971 er mig endnu ikke i hænde).

Men enten man nu anvender den ene eller den anden beregningsmetode, ville udgangspunktet for det facit, som mindretalspolitikerne publicerer, blive forkert, for når grundlovens § 31 udtrykkeligt kræver, at der skal sikres de forskellige anskuelser blandt vælgerne en ligelig repræsentation, er det udelukket, at en brøk på 0,44 kunne komme i betragtning – så lidt som et stemmetal på 6.743, når gennemsnitstallet pr. mandat i hele landet ligger på ca. 16.400.

Når »Der Nordschleswiger« efter den tyske dag i Tønder skriver, at man fra dansk side ikke længere anfægter de tyske tal, er dette kun rigtigt, hvis man forestiller sig en valglovsændring fuldstændig, som de ledende mindretalspolitikere ønsker det – med en del manipulationer til hjælp.

Denne diskussion berører ikke det berettigede eller uberettigede i overhovedet at opretholde en spærreklausul, hvis overensstemmelse med grundlovens § 31 også kan være tvivlsom. I og for sig ville jeg intet have imod, dersom det ikke er politisk muligt helt at ophæve spærreklausulen, at indskrænke bestemmelsen i valglovens § 43 til gennemsnitsstemmetallet i *et* område mod nu to og vedrørende spærrereglen i samme paragraf indføje en parantes sålydende: gælder ikke for et nationalt mindretal.

Ændringerne ville bare ikke have nogen som helst indflydelse på resultatet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Berthold Bahnsen

AF ELISE HEITMANN

Vi har gået i samme skole, Friedrich-Paulsen-skolen i Nibøl. Men som det vel tit er tilfældet, så kendte vi store gymnasiaster ikke vore yngre skolekammerater, selv om de kun gik nogle få klasser under os.

Første gang jeg bevidst mødte Berthold Bahnsen var på et politisk, nationalt eller folkeligt møde – eller alle tre ting på engang – i Lyksborg kort efter krigen. En gammel forfalden sal, stuvende fuldt hus som altid dengang. Han talte både på tysk og plattysk til forsamlingen, men ikke på dansk. Jeg husker hverken emnet eller enkeltheder af den tale, kun begejstringen, stemningen og den urokkelige tillid: Han skal nok hjælpe med til, at vi kommer hjem til Danmark. Det klarer han, 'vores Berthold'. (Selv om han ikke havde sagt ét ord om genforeningen). Som friser var jeg stolt over, at lyksborgerne sagde: vores Berthold.

Efter mødet stod vi to midt i en skubbende og masende menneskeklynge og talte frisisk sammen. Vi var som på en ø, vi ænsede slet ikke de andre.

– Jeg er også af en Bahnsen-slægt i Hviding-herred; din far hedder Heinrich. Vi har fire Heinrich Bahnsen i familien og en Berthold Bahnsen, skulle vi to være i familie med hinanden? – Han svarede: Det hitter vi senere engang ud af, når vi har tid. Nu har vi vigtigere ting at gøre.

Fra da af og indtil hans alt for tidlige og bratte bortgang havde han, der aldrig virkede fortravlet, forjaget eller nervøs, ikke tid, fordi der var så mange vigtige ting, der skulle gøres for os andre, for de nationale frisere, for de danske sydslesvigere, men også for de tyske borgere i dette land.

Det kan ikke være meningen, at man på dette sted, kun to måneder efter hans død, skal gentage alt det, der er blevet sagt om ham i aviserne og ved begravelseshøjtideligheden, selv om hvert ord, der blev sagt, ramte plet. Et billede har præget sig i mit sind, lige meget om det så måske for den, der ikke kendte Berthold Brahnsen personlig, kan virke en smule romantisk – det er vi jo så bange for. I en af nekrologerne blev han sammenlignet med en eg, under hvis store krone vi kunne føle os trygge. Ja, det var netop det: man følte sig tryg i hans nærhed; man følte sig tryg, når han overtog en bestemt opgave, og man følte sig tryg, når han var til stede i en meget vanskelig situation, hvor det gjaldt at glatte ud mellem hidsige og harmdirrende parter. Slet ikke sådan at forstå, at han var en kompromisernes mand. Nej, men han havde myndighed og fasthed til at skære igennem, til at sige det rigtige ord skarpt og klart uden at virke sårende, spydig eller overlegen. Modstanderen måtte simpelt hen bøje sig, tage sine meninger op til revision, eller i hvert fald tie stille, for her stod en mand med de bedre argumenter og med den store viden og erfaring.

Det var helt i Berthold Bahnsens ånd, at man i dødsannoncerne bad om et beløb 'Til fremme af det frisiske sprog' i stedet for kranse og blomster i dyre domme. Det frisiske sprog lå ham lige så stærkt på sinde, som det danske sprog ligger Svend Johannsen i hans såkaldte sydslesvigske testamente. Da jeg i 1969 udgav en lille frisisk novellesamling, købte han med det samme 10 eksemplarer.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Berthold Bahnsen, f. 8. januar 1913 i Lindholm, d. den 14. oktober 1971 i Flensborg. Uddannet som bankmand, 1946 udnævnt til leder af kredssparekassen i Læk. Berthold Bahnsen var som tysk soldat stationeret i Norge under den anden verdenskrig, hvor hans interesse for nordisk – dansk – demokratisk livssyn vaktes. I 1947 blev han indvalgt i kommunalbestyrelsen i Læk, og samme år kom han ind i Landdagen i Kiel, valgt på SSV's landsliste. Han sad i Landdagen indtil sin død, bortset fra perioden 1954–58, hvor femprocents-klausulen udelukkede ham. Siden 1962 var han ene om at repræsentere SSV, hvor han var næstformand.

Berthold Bahnsen blev dekoreret med det vesttyske fortjenstkors af 1. klasse 25. april 1971.

Berthold Bahnsen og hans mor.

– Hvorfor dog det ? –

– Dem vil jeg forære til folk, der nok taler eller forstår frisisk, men aldrig læser eller skriver på deres modersmål. Måske kunne sådan en gave være en tilskyndelse for dem.

Hvis Berthold Bahnsen nogen sinde var blevet spurgt »Vil Sydslesvig ha' Sprogforening?« (Sønderjysk Månedsskrift, september 1971), så er jeg overbevist om, at han havde svaret: Absolut, ja! Men helst en dansk-frisisk sprogforening. I vore sproglige bestræbelser kunne vi være hinanden til hjælp og støtte. Det er den eneste forening, vi savner, selv om vi ellers har alt for mange og lider under dårlig koordination.

Disse meget personlige ord om Berthold Bahnsen kan kun sluttes på frisisk. Jeg gør det, idet jeg citerer et vers af et længere digt, skrevet i anledning af en friserkongres, og som kan være frisernes løfte til den afdøde ven:

Än dü, min Nordfraschlönj,
wat hääst dü tu bringen?
Nuch hääst dü dan spräke
än kånst din histoori;
bägest naie kuuge
än huuge dike
än wäät uk ai en hoonbriidj wike
foon dåt, wat diling nuch din.
Di wale, uler aptujeewen,
dåt as for e tukamst
din ulerbeest pönj,
min Nordfraschlönj.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Boganmeldelser

Lærer H. E. Sørensen i Skærbæk har på Forlaget Melbyhus, Skærbæk, udgivet en bog om Viggo Lausten-sagen, »DØDEN I KASTELLET«. 160 sider, pris kr. 17.50.

Viggo Lausten, der var lokalredaktør for Flensborg Avis i Tønder, blev anholdt den 20. april 1940 efter tysk krav, sigtet for spionage. Den 2. maj blev han fundet død i sin celle, hængende i sit slips og med overskårne pulsårer. Det er betvivlet, at Lausten havde begået selvmord. Den anden mulighed er, at han tilsigtet eller utilsigtet er ombragt af tyskerne under forhøret, og at de derefter har camoufleret det som selvmord. På forhånd må det forekomme sandsynligst, at tyskerne vil gøre, hvad de kan, for at holde liv i en mand, der kan hjælpe til optrevling af en spionagesag, og på den tid ville man sikkert også betænke sig på at mishandle en mand, hvis skæbne de danske justitsmyndigheder havde tilkendegivet deres stærke interesse for.

Lærer Sørensen kommer også til det resultat, at selvmord må anses for det sandsynlige. Han fremdrager nyt stof til begrundelse herfor, men han tjener hverken Viggo Laustens minde eller andet smukt formål med at fremlægge det i vulgær kriminalromanform. Til syvende og sidst er spørgsmålet, om Viggo Lausten er drevet i døden af tyskerne på den ene eller den anden måde, mest et spørgsmål om deres strafværdighed, og da svaret kun kan gives af de pågældende selv, får man nok nøjes med det sandsynlighedsbevis, der ligger i, at Lausten, der var tysk statsborger og derfor i tilfælde af en spionagedom tillige ville blive kendt skyldig i landsforræderi mod Tyskland, ikke har haft nerver til at bære de beskyldninger, som den ligeledes arresterede angiver havde rettet imod ham.

H. E. Sørensen er meget fornærmet over, at han ikke har fået adgang til at se sagens akter, men jeg kan ikke se, at han hverken har takt eller kvalitet til at berettige en sådan undtagelsesstilling. Jeg tænker endda ikke så meget på de konkrete fejl, forfatteren har begået, skønt de er ret forbavsende. Han omtaler således fejlagtigt, at Laustens far var medlem af vælgerforeningens tilsynsråd og som sådan den ene af de to delegerede, der stemte imod flertalsresolutionen på Folkehjem 16–17 nov. 1918. Han påstår, at Johan Hvidtfeldt har fået sin doktorgrad på et værk om forspillet til den 9. april, og han tror, at Helgoland har hørt til England fra Versaillesfreden til 1930'erne. Men jeg finder det simpelthen ubehageligt, at han snager i Viggo Laustens tragedie.

Iøvrigt synes H. E. Sørensens hovedformål at være et forsøg på at undergrave tilliden til landets politi og justitsmyndigheder. Det er vigtigt, at også denne side af et demokrati bestandig holdes sundt gennem kritik, og der er meget at kritisere, ikke mindst i det kapitel, der omhandler besættelsestiden. Men kommunisterne er ikke de rette til at kritisere. Deres parti var i anlæg og struktur et landsforræderparti, der bekendte sig til det sovjettiske fædreland og klart frasagde sig enhver solidaritet med det danske fædreland. Det proklamerede, at i tilfælde af krig ville opgaven være at rette kanonerne mod dan-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skere, hvor socialdemokratiet betragtedes som hovedfjenden. Selv om megen dygtighed og idealisme var at finde i de kommunistiske rækker, måtte kommunisterne altid behandles som potentielle landsforrædere. De bekræftede deres holdning efter den nazistisk-komunistiske venskabspagt og igen efter besættelsen den 9. april.

Kommunisten H. E. Sørensen må forstå, at vi, der har oplevet og husker den tids kommunistiske bedrifter, finder, at Laustensagen her er blevet misbrugt til kommunistisk formål.

Bjørn Svensson.

MINDEBLADE

Som særtryk af Soranerbladet er udkommet en pjece om »Viggo Lausten, Flensborgdrengen og soraneren«, skrevet af soraneren Osvald Due. Det er nogle smukke mindeblade om Viggo Lausten med en oversigt over de problemer, der er knyttet til hans død, alt skrevet før H. E. Sørensens bog har foreligget. Man må erkende, at H. E. Sørensen har arbejdet mere selvstændigt med problemerne og er nået længere. *bjs.*

»AT SEJLE ER NØDVENDIGT . . .«
Erindringsbog af Bernhard Hansen

Få har som forhenværende skoledirektør Bernhard Hansen, nu Fåborg, iagttaget og oplevet det danske Sydslesvig gennem fire decennier. I mange begivenheder og situationer har han været deltager på nærmeste hold og har haft lejlighed til at øve indflydelse over for mange vigtige spørgsmål. Han har derfor ganske særlige forudsætninger for at skildre sider af Sydslesvigs brogede historie fra o. 1920–1960. At han også er den fødte skribent med særlig evne til at iføre prosaskildringer et lyrisk klædebon, gør ikke læsningen mindre fængslende. Vel er det nok en form, som ikke alle læsere formår at føle sig hjemme i. Synonymerne er ofte originale, fremstillingen – med megen anvendelse af citater – kan til tider få præg af dunkel tale, så at kun de indviede, de kyndige eller de særligt skarpsindige er i stand til uden fortolkning af de allegoriske islæt at udrede sagens kerne.

Men alt dette hører med til Bernhard Hansens stil og væremåde, hvis han ændrede sin skrivemåde, ville det ikke være hans naturlige udtryksform, men noget fremmed og påtaget.

Bortset fra små, men naturlige afvigelser følger bogen den kronologiske linie, selvfølgelige for en forfatter, der har øje og øre åbent for historiens sprog. Om ikke strengt markeret træder tre hovedafsnit frem, mellemkrigstid, krigstid og efterkrigstid, og så kan man diskutere, hvilken epoke der er mest betydningsfuld. Det er givet, at Bernhard Hansen havde sine største opgaver i efterkrigstiden, men kun når sagen betragtes fra en af siderne i sammenhængen. De alment menneskelige udfoldelsesmuligheder har sikkert ikke været mindre i de to første epoker, men selv om vurderingsevnen, undertiden i konflikt med hukommelsen, vokser med afstanden i tid, turde en tidsafstand på 15–20 år vel være tilstrækkelig til det langsigtede overblik. I bogens titel, »Det er nødvendigt at sejle . . .«, er fortsættelsen, »men ikke at leve«, kun antydet med prikker, men hele citatet giver i overensstemmelse med det gamle romerske pligtideal et godt udtryk for Bernhard Hansens livsholdning, ansvarsfølelse over for de krav, hans idealer stiller til evner og arbejdsindsats. Han undlader dog beskedent at fortælle om det stilfærdige folkelige arbejde, han især i mellemkrigsårene udførte blandt danske kredse over hele Sydslesvig.

Om BH's liv og færden før 1922 får vi grumme lidt at vide, noget mere om, hvordan kaldet fra Sydslesvig kom til ham, og især er der levende øjebliksbilleder af efterkrigstidens Flensborg, af det daglige miljø, af den første tid i skolen med de trange kår, af mødet med tyske myndigheder og af inflationstidens forrykte samfund. Men under alle omskiftelser

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fornægter hans medfødte ødanske lynne sig ikke, som alvoren altid er grundakkorden, præges de fleste skildringer af en humoristisk undertone – i godt fodslag med Piet Heins –: »Den der kun ta'r spøg for spøg og alvor kun alvorligt, han og hun har faktisk fattet begge dele dårligt.« En naturlig følgeslutning er det derfor, når et af kapitlerne hedder: »Selv i det tætteste mørke er der lys«.

Ganske vist hører vi ikke meget om det muntre kollegiale samvær, som altid har haft en passende prioritet i de sydslesvigske læreres tilværelse, men den side betragter BH åbenbart som en af hverdagens paranteser, der ikke har omtale behov. Til disse paranteser må også henregnes besøg af den gruppe personligheder, der omtales i kapitlet »Stjernestunder«, vidnesbyrd om medhu og medleven fra såkaldt rigsdanske kredse. Disse besøg betød en opmuntring – og det var der tit brug for.

En episode med en fotograferende officer bliver kun ret løselig berørt, men nok til en association om et fænomen fra – vistnok – midten af tyverne, hvor nogle danske sydslesvigere uden eget vidende var kommet til at virke i militær efterretningstjeneste. Er der mon her et stof til en historikers undersøgelser? Eller er alle de implicerede døde og borte?

I 1926 og 1929 kom regeringscirkulærerne, som tillod oprettelse af skoler uden for Flensborg, men resultaterne af det sidste, skolerne i Slesvig og Tønning, førte til en dobbelt front, mod både Berlin og København. Det var først fødestedskriteriet, senere en udtalt mistillid til den sydligste danskhed, som dannede barrierer, der skulle og delvis blev forceret. BH giver et sted ordsproget »Skomager, bliv ved din læst« en ret høj placering. Han vil således ikke politisere, men ud fra en erhvervet erkendelse af, hvor fine nuancerne mellem kulturarbejde og politisk arbejde kan være og med sympatier og antipatier som drivkraft, bliver mindebogen også et stykke politisk historie. Modvilje mod personer som Fritz Clausen og borgmester Kracht skjules langtfra, men der er også anerkendende ord om repræsentanter for den nationale modpol, således ministerialråd Claus Petersen, som senere gik i Skoleforeningens tjeneste. Og som vennernes ven hylder han direkte og indirekte danskhedens ledere, især Cornelius Hansen og L. P. Christensen. Med henblik på den meget store personkreds, som omtales, ville det for øvrigt have været praktisk med et personregister med korte biografier. Dog, det er jo ingen håndbog, det drejer sig om.

Krigens gru og de menneskelige tragedier i dens kølvand giver beskrivelsen af dette tidsafsnit en dyster, alvorsfuld tone, som stærkest kommer til udtryk over for den knugende sorg, som greb BH og alle danske, da 15 børnehavebørn og to ledere den 19. maj 1943 blev ofre for et luftbombardement.

Med den mørke baggrund og de usikre fremtidsudsigter, med flygtningetrykket, som også Duborgskolen kom til at mærke, blev den 5. maj 1945 vel ikke modtaget med samme begejstring som nord for grænsen. Alligevel var det en glædesdag. En ny æra for danskheden i Sydslesvig indledtes med en næsten revolutionerende vækst i danskhedens rækker, som først og fremmest kom til udtryk i ønsker om nye skoler. Her blev Bernhard Hansen stillet over for en næsten gigantisk opgave med uhyre vanskeligheder, med ikke alene en tysk front, men også en engelsk imod sig. En vækst fra nogle hundrede danske skolebørn til omkring 14.000 stillede næsten overmenneskelige krav til evner som administrator og som forhandler med myndighederne, først med engelske, senere med tyske.

De engelske besættelsesmyndigheders optræden blev en skuffelse, og BH lader også en udtalt, forståelig bitterhed komme til orde. Vi stod dengang uforstående over for den kølige, i mange tilfælde arrogante optræden, de kunne vise over for danskere. De var dog vore allierede, og vi havde set hen til dem som vore befriere. Men i modsætning til holdningen efter 1918 var stormagterne tilsyneladende på samme bølgelængde, når de underkendte nationale mindretals eksistensberettigelse. Sydslesvigs danskhed var absolut ikke indgået i de britiske kalkulationer. Tværtimod kom den danske bevægelse dem højst ubelejligt. Men set på denne baggrund skal man næppe kimse ad de resultater, der trods den forud givne engelske indstilling alligevel blev opnået – og som netop BH havde sin store andel i.

Det vil blive for omstændeligt at referere til alle de forhandlinger, BH omtaler, til de mange

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

implicerede personer, som karakteriseres, og til de mange personligt prægede skildringer af små og store begivenheder, han har oplevet.

Og hvad bliver så syntesen ved en helhedsvurdering af »At sejle er nødvendigt . . .«? Ja, nu må der blive en beskeden plads til et par pedanterier, og så bliver man let en smule drilsk. F. eks.: Neergaard sagde ikke på Dybbøl: »I skal ikke blive glemt« men: »*De* skal ikke blive glemt«. Skolen i Valsbøl var *ikke* den første i 1946, det var den i Vesby – skønt med kun få dages afstand. Pengereformen – eller som BH rettere kalder den – statsbankerotten fandt *ikke* sted i 1947, men i 1948.

Hvis man køber bogen med henblik på at ville læse Sydslesvigs historie i det omhandlede tidsrum, vil man nok blive skuffet. Det er Sydslesvigs historie, som BH har oplevet den og set med hans øjne. Og dog ville han være i stand til at belyse væsentlige og delvis uafklarede spørgsmål af statsretlig karakter. Han kunne f. eks. have bragt i hvert fald nogle oplysninger og en forklaring på det nærmest hæsblæsende jag med at gennemføre en skolestrukturændring netop i tiden omkring København-Bonn aftalerne i 1955. Men her har han nok været ude for en diplomatisk kontakt med de diskretionshensyn, en sådan kræver. Selv om han aldrig har været bange for at give sine meninger til kende, viser han på ikke så få områder ret stor tilbageholdenhed i erindringsbogen. Heller ikke hans afgjorte historisk og nationalt betingede modvilje mod oprettelsen af landet Slesvig-Holsten kommer til udtryk. Men lad dette ikke opfattes som kritik. Udfoldelserne har deres grænser

I en så broget institution som det danske skolevæsen i Sydslesvig med et væld af nuancer og særpræg har der naturligvis forekommet indre brydninger og uoverensstemmelser. Der kunne være kommet spændende kapitler ud af de mange spil bag kulisserne, for i modsætning til i dag var det dengang et ledende princip at ordne familiens indbyrdes kævlerier inden for hjemmets fire vægge. Derfor ville det også i dag stride mod Bernhard Hansens taktfølelse at blotlægge disse sider af tilværelsen. Resultaterne fortæller vel i øvrigt, at disharmonier og modsætningsforhold, som naturligvis er uundgåelige, hvor frie mennesker skal leve sammen og samarbejde, har været undtagelser, der ikke har rokket ved helhedsbilledet.

Der er grund til at rose forlaget Skandia i Flensborg for den smukke bog, som har et fyndigt forord af generalkonsul Troels Fink. Og der er grund til at takke Bernhard Hansen for det vægtige, velskrevne bidrag til Sydslesvigs skolehistorie, der især gennem forfatterens personlige indleven og personligt særprægede henvendelse til læseren har et budskab at bringe til alle interesserede i grænsespørgsmål.

Chr. Stenz

EN HYGGESPREDERS ERINDRINGER –

Jens Bladt, der repræsenterede Augustenborgkredsen i Folketinget i 14 år, 9 måneder og 1 dag, har hygget sig på Christiansborg, og hans store vennekreds vil sikkert tage pænt imod hans fordringsløse erindringsbind »– og så blev jeg folketingsmand«, 150 sider udsendt af Historisk Samfund for Sønderjylland. Men for de historisk interesserede er det en skuffelse. Hvor hans første bog »Alsiske minder« gik i dybden, bevæger den sidste sig på overfladen, med venlig omtale af fællerne i den af de socialdemokratiske kaffeklubber, han blev optaget i, og med tak til garderobedamer og servitricer og andre, der har glædet ham med de omhyggeligt registrerede drinks og cigarer. Det forsonende er Bladts humoristiske sans, der ikke fornægter sig, når han beretter om det lejede kjolesæt, der manglede flippen, så kun et udrykningskøretøj fra Falck kunne redde hans rettidige ankomst til kongens nytårsselskab. Eller da han gik ind i Arbejdernes Landsbank og lånte 80 kr. Eller blev samlet op på landevejen af Per Hækkerup, der tog Bladt med til en diplomatmiddag.

Men man leder forgæves efter blot et eneste træk, der kan give bidrag til Sønderjyllands historie i denne årrække. Det er karakteristisk, at nogle venlige bemærkninger om den hjemmetyske folketingskollega Hans Schmidt især fremhæver dennes indsats for at genskaffe de tyske lærere deres pensionsrettigheder. Man bli-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ver ikke orienteret om, at denne sag først blev løst, da det tyske folketingsmandat blev afløst af kontaktudvalget, og man får ikke at vide, hvorfor Bladt og hans sønderjyske folketingskolleger ikke hjalp Hans Schmidt med at få denne sag bragt ud af verden.

End ikke det stadig aktuelle spærreklausulspørgsmål bliver berørt. Det er en hyggespreder, der har skrevet sine erindringer, ikke en politiker. *bjs.*

I serien GYLDENDALS EGNSBESKRIVELSER er udkommet bogen om »Sønderjylland«, hvormed forlaget tilsyneladende mener Nordslesvig. Det er en stor fornøjelse at blade i bogen, og gang på gang lokkes man til at læse i stedet for blot at blade. En utrolig mængde oplysninger er presset samen i dette bind; afvekslende, belærende, underholdende kaster de lys over landsdelen, så man endnu engang må glæde sig over den rigdom, man er omgivet af.

Jordbund, landskab, vejr, klima og planteliv er skildret af fhv. overlærer R. P. Sørensen, dyrelivet af jagtkonsulent Søren Essendrop, forhistorien af museumsinspektør Hans Neumann, historien af rektor Knud Fanø, kirkerne af stud. mag. Steen Ove Christensen, slotte og herregårde af arkivar Flemming Jerk, byggeskik af museumsinspektør Jørgen Slettebo, erhvervene af erhvervsrådssekretær P. Groth Bruun, byerne og den administrative inddeling af rektor Georg Buchreitz, et afsnit for sig selv får Vadehavet og Rømø, der behandles af fhv. rektor N. H. Jacobsen, arkivar Hans Worsøe har samlet navne til en »Blå bog«, medens professor K. Ringgård gennemgår det sønderjyske folkemål, fhv. museumsinspektør Ellen Andersen beskriver egnsdragterne, og politiassistent Knud Jensen registrerer sagn og overtro. Et afsnit om religiøse strømninger står uden forfatter. Til gengæld anføres lidt gådefuldt to konsulenter, nemlig fhv. seminarierektor Asger Nyholm vedrørende det forfatterløse afsnit om de religiøse strømninger og arkivar Iørn Piø for så vidt angår afsnittet om sagn og overtro. Konsulenterne er åbenbart forfattere, der er faldet af i svinget i protest imod redaktionens bestræbelser på at konkurrere med B.T.

Men der er brug for en sådan bog med et bredt sigte og med let læsning, der præsenterer landsdelen for de mange, og det lidt poppede skal tilgives redaktionen. Dog må man kunne kræve, at det ikke går ud over kvaliteten, og at det lette ikke ender i overfladiskhed og sjusk. Redaktionen har ikke klaret sig helt fri af disse skær. Det er ubegribeligt, at man ikke ofrer en kvalificeret gennemgang af resultatet, inden det sendes ud på læsemarkedet.

Se nu blot kortene. Landsdelskortet fremtræder med de gamle amtsgrænser og uden antydning af kommunegrænser. Bykortene er lige så forældede; i Haderslev er Katedralskolen placeret i Gåskærgade i stedet for på Christiansfeldvej, hvor den har haft til huse siden 1967, i de andre byer har man ikke fået statsgymnasierne med, men i Åbenrå f. eks. både det tyske gymnasium og den tyske privatskole, man har nok biblioteket, men ikke landsarkivet, man har angivet hallerne i de andre byer, men ikke i Tønder. De små kortudsnit, der findes rundt om i bogen, er instruktive, men et eller andet sted burde der være en signaturforklaring.

Bogen hedder som sagt »Sønderjylland«, på titelbladet inde i bogen udvidet til »Sønderjylland med Vadehavet og Rømø«, hvilket giver en ret ejendommelig fornemmelse af Sønderjyllands struktur. I øvrigt er navneforvirringen total. Det ene sted oplyses korrekt, at Sønderjylland er landet mellem Kongeåen og Ejderen. Det næste sted fortælles frejdigt, at Sønderjyllands grænse går ved Kruså, og sådan går det på skift bogen igennem. Ligeså lader man Sydjylland strække sig ned i Sønderjylland og benævner det gamle Haderslev østeramt »det sydjyske østland«. Det turde ellers være egnskyndige bekendt, at Sydjylland er den sydlige del af Nørrejylland og altså ligger nord for Kongeåen.

Forvirrende er det også, når den redaktionelle indledning konstaterer, at Sønderjylland landskabeligt falder fra hinanden i mindst fire dele, men derpå efterlader læserne i mild uvidenhed om, hvilke fire dele der sigtes til. Bogens stramme form kræver præcision. Det gælder også margintitler og billedunderskrifter. F. eks. hører

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det ingen steder hen at udnævne Starup kirke til en »vikingekirke« (s. 35) eller at omtale dem, der den 9. april skød de tre grænsegendarmer ved viadukten i Padborg, som civilklædte »grænseoverløbere« (s. 128).

Det er vist en overvurdering af de kongelige fremtidsplaners grundige forberedelse, når man side 180 lader Godfred bygge Danevirke bl. a. for at sikre »en påtænkt handelsrute« tværs over Slesvig. Knud VI blev ikke hyldet som konge på Urnehoved i 1170, som der står på side 99, men i 1182, som der står på side 30. Og Frederik Fischer udgav ikke »Slesvigske folkesagn« i 1890, som der står på side 218, men i 1857, som der står side 241. Om de kongerigske enklaver i Vestslesvig står der side 158 og 169, at dronning Margrete i 1407 unddrog dem fra sønderjysk overhøjhed og henlagde dem til Nørrejylland, men side 100 står der, at det først var ved Reformationen, da de kirkelige godser tilfaldt kronen, at de »nu fremover« lå som enklaver, der henhørte under Viborg landsting. I virkeligheden må man regne med, at der skete en glidende udvikling, indrammet af de to årstal, se »Fra Ribe amt 1922«, side 509.

Også på et andet punkt bliver der tillagt Reformationen æren af en dansk udvikling, idet det side 105 nævnes, at »kirkesproget i de nordslesvigske landsogne helt ned til den nuværende grænse blev dansk«. Eftersom Reformationen skulle have medført, at folkesproget blev kirkesprog, var det mere rimeligt at gøre opmærksom på, at kirkesproget i Sønderjylland efterhånden blev tysk stort set op til den nuværende grænse, selv hvor folkesproget var dansk. Når vi har fået den nuværende grænse, som i sin oprindelse nærmest er en kirkesprogsgrænse, skyldes det efter nugældende opfattelse bl. a. Reformationens fortyskende virkninger. Men ganske vist arbejder en kendt sønderjysk historiker med beviset på, at Reformationen faktisk medførte en fordanskning.

Når det side 119 omtales, at redaktør Jens Jessen var »så ilter og skarp, at han fik den ene bøde og fængselsstraf efter den anden«, får årsagsforholdet en forkert farve. Lige så fejlfarvet bliver indtrykket, når man side 131 læser, at Nordschleswigsche Zeitung »var ophørt at udkomme med kapitulationen«. Den kedelige sandhed er den, at bladet ophørte med at udkomme, efter at det natten til den 18. august 1945 var blevet udsat for en bombesprængning af ukendte gerningsmænd.

Det er altid svært at give en kort personkarakteristik uden misvisning. Side 244 beretter, at den tyske biskop Theodor Kaftan kom i modsætning til den dansksindede befolkning bl. a. på grund af den tyske sprogforordning af 1888. Side 190 anføres derimod, at 1888-forordningen blev gennemført, uden at Kaftan blev hørt, og at han var imod den tyske tvangspolitik. Ingen af fremstillingerne dækker. Kaftan var ganske vist ikke blevet hørt som biskop, men som embedsmand havde han selv været med til at forberede den pågældende tvangslov. Imidlertid lagde befolkningen ham ikke dette til last, fordi man dengang ikke kendte hans andel i sagen.

Om pastor Johs. Schmidt-Vodder, den tyske folketingsmand fra 1920–39, oplyses, at han efter 1918 var »fremtrædende i arbejdet for at bekæmpe tysk afståelse af Nordslesvig. Således var han medstifter af og fra 1920 formand for Verein für deutsche Friedensarbeit in der Nordmark.« Fredsforeningen var nu ikke fremtrædende i afstemningskampen, da den tværtimod havde udspillet sin rolle. Johs. Schmidt var formand fra oprettelsen i 1909, og han hørte til de tyskere, der forstod, at en afståelse efter krigsnederlaget næppe kunne undgås, men han stræbte efter at reducere afståelsen til det mindst mulige.

Det er et glansbillede, at grev O. D. Schack som amtmand over Tønder amt 1920–49 nød »tillid og hengivenhed i alle kredse«. En tid overvejede han at træde tilbage på grund af mangelen herpå, og i hans erindringer kan man læse side 218: »Morsom er situationen ikke at være »kaltgestellt« siden 5. maj 45 her i amtet … «.

H. P. Hanssen havde ikke uddannelse i bladvirksomhed, som der står side 242, hvorimod han målbevidst uddannede sig som nationalpolitiker.

Når man skal vælge et par snese navne til en »Blå bog« for landsdelen, må man anlægge et jugement, og det vil altid kunne kritiseres. Bogen angiver intet princip for udvælgelsen, men det ses, at alle de udvalgte er født i Nordslesvig. Når det drejer sig om en egnsbeskrivelse,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

måtte det dog være rigtigere at vælge dem, hvis virke har været knyttet til landsdelen, eventuelt suppleret med et register over kendte navne, hvis fødested ligger i den beskrevne landsdel. Det har ikke stort med egnsbeskrivelse af Nordslesvig at gøre at bringe biografier over maleren N. V. Dorph, skuespilleren P. T. Foersom, den socialdemokratiske agitator P. J. Geleff, digteren H. W. von Gerstenberg, gymnastikpædagogen I. P. Muller, rektor H. Hartvig-Møller, admiral de Richelieu, salmedigteren Hans Thomesen og arkæologen Georg Zoëga. Og vil man anvende fødestedskriteriet, burde andre navne være prioriteret, f. eks. den tyske rigsbankpræsident og naziminister Hjalmar Schacht, der er født i Tinglev.

Endvidere nogle småfejl, der er plukket under gennembladningen: Ernst Christiansen er født i Vejbæk, ikke i Bov. Det hedder ikke Nørreherredhus, men Nørherredhus. Havsted har ikke, som det oplyses side 248, været en selvstændig kommune indtil kommunalreformen. I avisoversigten side 250 har man glemt Der Nordschleswiger, Vestkysten samt Jydske Tidendes Haderslevudgave. Regulært sjuskeri.

Side 260 omtales museet i Haderslev »med kosteligheder som bronzealderpigen fra Skrydstrup«. Skudt forbi. Museet ejer kun en kopi af hendes dragt. Kosteligheden befinder sig på Nationalmuseet.

Bogen byder på meget, men da den nu henvender sig bl. a. til bilturister, må anmærkes, at man savner en let overskuelig oversigt over landsdelens turistattraktioner, herunder en liste over mindesmærker o. l. Noget i retning af den arkæologiske vejviser, der findes side 90ff.

Men fejl og anmærkninger skal ikke fordunkle, at bogen er kvik og morsom og inspirerende, virkelig en fornyelse af den topografiske litteratur og en fin mandelgave. Pris kr. 48,50, hvis man ikke abonnerer på hele serien og dermed får beløbet reduceret til 38,85.

Bjørn Svensson.

SPROGFORENINGENS ALMANAK FOR 1972. 9.75 kr.

Almanakken 1972 giver megen læsning for den lille tier, den koster, og der er lidt for enhver smag – fra R. P. Sørensens systematiske betragtninger over naturfredningen – i Nordslesvig over Berthold Bahnsens lidt pessimistiske lille artikel om grænselandets chance – formentlig et af de allersidste arbejder fra hans hånd –, hvor blandt andet den manglende gensidige kontakt og viden om nabolandets planer på udviklingsområdet nok kan give anledning til eftertanke, til Ninkas vemodig-humoristiske barndomserindringer, der ganske vist har stået i Politiken i 1968, men som med fuld ret er genoptrykt her.

I. J. I. Bergholt, hvis erindringer fra 1. verdenskrig, »Pligtens vej«, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, er blevet en succes, fastholder et par oplevelser fra den 9. april 1940 gennem nogle korte samtaler med oberst Paludan-Müller, Gynther Hansen bidrager med en rigtig almanakhistorie, dog uden hygge, redaktør Morten Kamphövener skriver om Åbenråøl, Sigfred Andresen har skrevet et dialektstykke, som man må læse højt for sig selv, om man vil forstå meningen, og endelig har Martin N. Hansen et rimbrev. Og så er der den sædvanlige nyttige grønbladede håndbog.

Dansk Skoleforening for Sydslesvig har udgivet sin årsberetning for 1970/71. Her er som vanlig en udførlig orientering om dansk skolevæsen syd for grænsen inklusive beretninger ved fællesrådsmødet 29. 9. 1971 af skoleforeningens formand Jacob Meyer og skoledirektør Chr. Thorup Nielsen. I den sidste finder man kommentarerne til elevstatistikken, der fylder 2 % af hele beretningen. Man noterer, at grundlaget for hele arbejdet på dette felt er inde i en stabil udvikling, ikke blot for skoler, men også for børnehaver, så et af de nærliggende problemer er det lykkelige problem om bevillinger til skete udvidelser.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Æ RUMMELPOT

Der er til adskillige timers fornøjelse i den 26. årgang af Rummelpotten, som redaktør Ole Bech med flid har samlet til stof til ved at sakse, kommentere og få kommenteret kollegers mere eller mindre ufrivillige morsomheder.

Hæftet præges af hyggeligt drilleri og elskværdighed, der dog nok kan snerte af og til - således helsidestegningen af vor amtsborgmester, der med flid og godt resultat afkrydser listen over alle de seværdigheder og kulturslotte, som kommer trillende til Åbenrå, den lille amtshovedstad med vokseværk, eller den herlige tegning af vores allesammens meget foretagsomme og indblandende amtsviceborgmester, der bereder alle et Ingomareridt ved at sprede en tyfon af papirer ud over landskabet.

Harro Marquardsen kan nu føje titlen »Æres-Rumlepotte« til sine øvrige ordner og fortjenstmedaljer som tak for at han har givet anledning til mange rumlerier.

Viggo Petersen: RINGRIDNINGEN I ÅBENRÅ GENNEM TIDERNE

Amtsringriderforeningen i Åbenrå har fejret sit 75-årsubilæum ved at ujdgive en både smuk og fornøjelig bog.

Det er arkivar Viggo Petersen fra Landsarkivet i Åbenrå, der har æren af det velskrevne lille værk, og han har mestret kunsten at forene det sagligt skrevne med det let læste. Han har med støtte i dr. Lorenzo Christensens omhyggelige notater – foreningens protokoller indtil 1936 er forsvundet – givet et billede af foreningens egen historie, men dertil har han med held føjet træk af den almindelige danske ringridnings historie, således at vi starter ved de egentlige turneringers ophør omkring år 1500 med den forlystelse det var at kappes med andre ryttere om at ramme en ophængt ring med sin lanse.

Selv den, der vitterlig ikke interesserer sig for ringridning og højst ved et tilfælde har set det festlige rytteroptog på vej gennem byen til ringriderpladsen, fængsles af emnet og læser side efter side – om kongelig ringridning og landsbykarlenes dyster, om påklædning og udklædning og om sønderjyske ryttere på besøg i København i 1936, hvor rytterne fra Haderslev, Åbenrå og Sønderborg let kan kendes fra hinanden på grund af forskellig teknik i ridtet.

Og så følger de sider, hvor der fortælles om glæder og sorger, opmuntringer og uenigheder, festudvalg og festarrangementer, ballonopstigninger og flyveture, nationale problemer og cykelringridninger inden for foreningen – en broget beretning, et specielt udsnit af landsdelens historie.

Arkivaren fornægter sig ikke, men de forskellige opstillinger og kongerækker er gemt hen til de sidste blade, hvor de ikke generer almindelige læsere.

Samme læsere glæder sig til gengæld jævnt hen bogen igennem over de mange og gode illustrationer, som det er lykkedes at finde frem, og over den smukke opsætning, som Hejmdals bogtrykkeri har æren af.

SØNDERJYLLAND 1970

Historisk Samfund for Sønderjylland har udgivet en række af de taler, der blev holdt i 50-året for genforeningen i en lille publikation. Formatet er unægtelig lidt upraktisk – den lave, brede form er pæn at se på, men lidet egnet til at stå på en reol. Bogens tyngdepunkt er talerne fra Dybbølfesten, hvor jo særlig den yngste generations repræsentanters taler vakte opsigt senere efterfulgt af en intens diskussion, men også en række andre, vægtige taler, der har været refereret i pressen, er blevet udvalgt. Ideen er god, og den billige pris (ti kroner) skulle give den lille bog muligheder for at finde frem til vide kredse.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sagt og skrevet

Heinrich Bruhn, Tønning, medlem af den nordfrisiske kredsdag (SSV), sagde (iflg. Flensborg Avis 27.10.1971) efter et officielt besøg, hvor Sønderjyllands amt var vært for en repræsentation for kredsdagen:

– Vi hørte – og det forbavsede os alle – at Sønderjyllands amt med sine 220.000 indbyggere kun har 130 mennesker i centraladministrationen. Vor centraladministration derimod beskæftiger 280, og vi har kun 165.000 indbyggere. Sønderjyllands amtsråd har kun ganske få udvalg. Vi har alt for mange. Kunne vi komme ned på 7–8 udvalg, ville vi kunne spare omkring 30 ansatte i centralforeningen. Vor arbejdsgang er for kompliceret. To–tre udvalg skal beskæftige sig med samme opgave, før der kan gives grønt lys for en sag. Hele vor administration er overdemokratiseret. Måske er det nødvendigt endnu, men med tiden vil der ske en sammenlægning og sammenfatning af hele administrationsapparatet.

I Flensborg Avis skriver Johs. Christiansen 15.11.1971 om årsagerne til medlemstilbagegangen i Sydslesvigsk Forening:

Ungdomsforeningerne har over for de unge ganske særlige opgaver. Hvilket forhold har de til vore skoler? Sikkert findes der ikke få danske lærere, som er gået ud fra, at en dansk skole i grænselandet i hver henseende er det samme, som skoler nord for grænsen. Netop mellem 1945 og 1955 har mange af dem slet ikke været engageret i ungdomsarbejdet, som eleverne, for at opretholde kontakten til det danske, senest efter skoletiden, gerne skal glide ind i. I mange tilfælde var det nok overvejende begrundet i, at bestyrelsen gik ud fra, »at de bedst kunne selv«, hvad der bagefter viste sig som en stor fejltagelse.

Ikke få danske elever er gået tabt for »en dansk vej«, fordi de slet ikke blev medlem af ungdomsforeningen. Ofte gik de ind i tyske sportsforeninger. Når man så husker, at de fleste kun læste tyske aviser, som sejler under neutralt flag, men godt udnytter deres indflydelse, at de overvejende kun så tysk TV, som er blevet til det stærkeste aktiv for tysk grænsepolitik, er det ikke forunderligt, at billedet af alt det danske, disse uorganiserede unge havde fået med fra skolen, i mange tilfælde begyndte at blegne.

Men hvad med dem, som blev medlem i en dansk ungdomsforening? Det kunne være meget interessant med en analyse over, hvor mange af dem, der er *gledet* ud af det danske arbejde, så snart de af aldersmæssige grunde, af svigtende interesse over for det konsekvent upolitiske ungdomsarbejde, eller når de havde stiftet egen familie, gik ud af ungdomsforeningen. Hvor mange af dem har nok herefter forsømt, senest i dette øjeblik at blive medlem af den centrale, samlende organisation. Ofte skyldtes det, at de simpelt hen ikke blev opfordret til det! Eller var det det normale, at de slet ikke blev opfordret til det?

– – –

Uden overdrivelse kan det nok påstås, at mange – mon ikke de fleste? – bestyrelser, har været fuldstændig ligegyldige over for dette afgørende problem, og at hovedorgani-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sationen i mange tilfælde blev betragtet som et »konkurrenceforetagende«, som man stod reserveret og kritisk overfor. De så kun deres organisation, de har »tærsket deres korn«, og i de fleste tilfælde har også informationen over for den centrale organisation helt svigtet, når de unge gled ud af ungdomsorganisationen. Mange har lukket øjnene over for den uundgåelige konsekvens, når de unge slet ikke er organiseret.

Kun malplacerede »konkurrencehensyn« eller ligegyldighed gør det muligt at forklare, at man ikke fra begyndelsen har sørget for en ordning, hvorefter alle unge samtidig med deres medlemskab i en ungdomsforening uden ekstra-kontingent blev fuld-gyldigt medlem af den centrale organisation, at der ved fælles foranstaltninger blev sørget for, at de fik kontakt til den centrale organisation, og at denne fik informationer om medlemmer, som var gået ud af ungdomsorganisationen. Man kan dog vel næppe tro, at den centrale organisation ikke har været opmærksom på dette problem.

Åbenbart har mange ungdomsforeningsbestyrelser været af den mening, at enhver, som af en af de nævnte grunde gik ud, bare kunne gå sin vej, selv om tidspunktet, da vedkommende gerne skulle gå ind i den centrale organisation senest i dette øjeblik, var kommet.

– – –

Dette har helt sikkert også haft negativ indflydelse på valgresultaterne. Uden tilslutning til en dansk organisation, med en tysk avis, som dag for dag refererer de store partipolitiske opgør, med et i mange henseender højtkvalificeret tysk TV-program og ikke mindst med al den daglige tale om Europa-politikken, er det forståeligt, at det danske for mange af disse unge er rykket i baggrunden, når vejen gik til valgurnen.

Generalkonsul, professor Troels Fink talte den 8. november i Grænseforeningens Sønderborg-afdeling om forholdene i de europæiske grænseområder inden for Fællesmarkedet. Talen, der blev holdt uden manuskript, gengives her efter »Sønderjydens« referat:

Befolkningen i disse grænseområder er ofte ret hjemstavnsbevidst. Meget få bryder op og flytter, men mange arbejdere søger hen, hvor vilkårene for beskæftigelse er gunstige. De vil dog helst kunne nå hjem om aftenen, eller i hvert fald i weekend'en.

Det er fortrinsvis hollændere og franskmænd, delvis også belgiere, der søger arbejde i Tyskland. Men der er få fra Tyskland, der søger arbejde i nabolandenes grænseområder.

Disse korte »vandringer« har eksempelvis gjort sig gældende fra Lothringen, hvor forholdene har været vanskelige.

Der finder meget få egentlige flytninger sted fra land til land, men der er en betydelig vandring af arbejdskraft.

Fællesmarkedet har arvet de enkelte landes regionale problemer. Når man søger ensartede levevilkår, er det ensbetydende med, at de svagest stillede egne i f. eks. Frankrig og Italien skulle hæves op.

Vi kan se et nyt regionalt opbygget Italien, mens Tyskland er bygget op efter en anden model. Der er 11 tyske »lande«, hvis selvstyre går langt ud over, hvad man kender i det øvrige Europa. Frankrig har planlægning fra region til region, men principielt styres alt fra Paris.

Det viser sig, at grænseproblematikken i visse henseender er blevet skærpet i stedet for afdæmpet, efter at Fællesmarkedet er kommet. Det volder uhyre vanskeligheder at få den ligelighed, man tilstræber. Nok har grænseegnene i Europa vundet i økonomisk liv ved, at toldmure er faldet, men konkur-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rencevilkårene mellem det ene og det andet grænseland bliver let forvredet, fordi man har forskellige egnsudviklings-systemer.

Der har været en tendens til, at når der har været valutaforskydning og D-marken er blevet mere værd, har det været endnu mere attraktivt at tage arbejde på tysk side. Ved Hollands grænse udgør dette vandre-element ca. 20.000.

Men man vil gerne fortsat bo, hvor man hører til. Det er et gennemgående træk i grænseområderne.

Faktisk er disse vandringer ved grænserne udtryk for, at Fællesmarkedet ikke fungerer efter dets idé. Ideen er jo at skabe ensartede forudsætninger. Man skal skaffe nogenlunde ligelige levevilkår.

Det er eksempelvis vigtigt for grænseområderne, at der er ensartede beskatningsformer. Fra næste år er det også hensigten, der skal være mere ensartet skattegrundlag, blandt andet med moms. Men andre skatteregler er her og dér forskellige.

De sociale problemer mødes også i grænseområderne. Efter Fællesmarkedets idé skal der nivelleres opad, ikke nedad.

Den gammeldags krampagtige nationalisme er lykkeligvis hørt op, og det er Fællesmarkedets største resultat.

Hvor Europas lande før levede i forberedelserne til næste krig – hvor man ikke turde lægge fabrikker nær Maginot-linien eller nær Siegfried-linien – er situationen nu helt anderledes. Man kan anlægge veje og broer efter den civile og økonomiske trafik – ikke mere med henblik på kommende krige.

Og vi ser, at der i disse europæiske grænseområder er en masse fælles aktiviteter i gang.

Når nationalisme og krigsfrygt bortfalder, viser det sig, at der frigøres andre kræfter. Franske egne, for eksempel Bretagne, føler et særpræg og vil udvikle dette. Tilsvarende kender vi i Bayern i Tyskland. Valget i Belgien viste også, at sprogpartierne gik frem. I forholdet til England vil Wales og Skotland gøre sig gældende.

De mere frigjorte kræfter vil gå imod en centraliseret tendens fra Fællesmarkedets hovedsæde i Bryssel, men regionerne vil ikke betyde, at man bryder staternes enhed.

I Danmark er vi ukendt med regioner, men som forholdene udvikler sig i det gamle slesvigske område, er der vel hos en del tyske i Sydslesvig ønske om en slesvigsk region. – Man drømmer også om Flensborg som hovedby i en sådan region.

- Jeg tror dog snarere, at grænserne nedbrydes, sagde Troels Fink. Vi ser, at der for første gang i det slesvigske område er blevet en frigjorthed i valget. Den danske skole i Sydslesvig vokser, hvad grunden end kan være. Måske er det det moderne Danmark, der synes at virke tiltalende for en større kreds.

– Jeg ser ikke, vi kan eksistere ved at holde os uden for Fællesmarkedet. Hvis vi går med, bør vi gå ind med fuld musik og virke for, at vore synspunkter fremmes.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

2. *oktober:* Danske Kvinders slesvigske Forening holder sit 50 års jubilæum ved en reception i Flensborg.

5. oktober: Dansk Skoleforenings kontorer er flyttet fra Duborgskolen til Skyttehuset, det tidligere elevhjem i Stuhrs Allé.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

6. oktober: En kreds af rigsdanske erhvervsjournalister aflægger et informationsbesøg i Sydslesvig arrangeret af Erhvervsfremmeselskabet Nord.

7. oktober: Når vadehavsområdet, som planlagt, får status af nationalpark, vil øerne Før, Pelvorm og Nordstrand blive stillet under landdskabsbeskyttelse, mens Halligerne Sønderog, Habel, Nordstrandmose, Oland og Grøde fredes totalt.

11. oktober: Nordfriesischer Verein, de tyske friseres organisation opfordrer til dannelse af et Landskab Nordfrisland. Man har indhentet tilsagn hos alle tyske hjemstavnsorganisationer, men ikke spurgt hverken Foriining for nationale Frashe eller Nordfriisk Institut, endsige andre danske organisationer.

14. oktober: Landdagsmand Berthold Bahnsen dør 58 år gammel.

15. oktober: En kreds af danske landbrugsjournalister aflægger besøg i Sydslesvig og i Kiel, hvor man har et møde med landbrugsminister Engelbrecht-Greve.

Den danske menighed i Kappel retter en indtrængende appel til Dansk Kirke i Udlandet om efter seks års vakance igen at skaffe dem en dansk præst.

18. oktober: Over 500 fulgte afdøde landdagsmand Berthold Bahnsen til graven.

Slesvig-holstenske realskolelærere konstaterer under et besøg i Nordslesvig, at der hos »de meget friere holdte« danske elever ikke spores skoletræthed, men sindighed og selvstændighed.

19. oktober: Kruså Byggeforening får godkendt sine byggeplaner i Slesvig by omfattende 30 enfamilieshuse.

Den mangeårige amtsformand for Sydslesvigsk Forening i Rendsborg Nørreamt, Johs. Petersen hædres med SSF's guldnål.

23. oktober: Slesvig-Holsten vil starte en reklamekampagne over hele Vest-Tyskland for at fremme tilflytningen af personer og industri til landet.

Ungdomskollegiet i Flensborg, den danske folkegave til Sydslesvig indvies med taler af bl. a. undervisningsminister Knud Heinesen og Flensborgs bypræsident Arthur Thomsen.

25. oktober: Chefredaktør Karl Otto Meyer meddeler, at han som 1. suppleant efter Berthold Bahnsen overtager det ledige landdagsmandat i Kiel.

27. oktober. I Gottorp slotskirke indvier biskop Fuglsang Damgaard den nye danske præst i Egernførde, Werner Millant.

28. oktober: 6,2 % af Slesvig-Holstens industri rammes af den nye danske 10 %'s importafgift, oplyser økonomiminister dr. Narjes under en CDU-kongres i Segeberg. Hver 8. industrivirksomhed i den nordlige del af forbundsrepublikken eller 13,3 % er ramt af den amerikanske og den danske importafgift.

På den europæiske mindretalsunions FUEV's centraludvalgs møde i Undine besluttes det at henlægge en regionalkongres til Flensborg i 1972. Til at bringe klaring på forholdet mellem Nordfriesischer Verein og Foriining for nationale Frashe bemyndiges unionens vicepræcident, chefredaktør Jes Schmidt, til at optræde som mægler.

28. oktober: Tre medlemmer af Flensborg byråd, deriblandt tidligere socialudvalgsformand, børnehaveleder fru Margot Matlok (SSV) får som en anerkendelse for et mangeårigt betydeligt kommunalt arbejde overrakt Freiherr v. Stein-medaljen.

Det sydslesvigske Samråd, bestående af i alt 20 medlemmer repræsenterende Sydslesvigsk Forening og dens tilsluttede organisationer, Sydslesvigsk Vælgerforening,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Foriining for nationale Frashe, Dansk Skoleforening, Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, Dansk Kirke i Sydslesvig, Dansk Sundhedstjeneste, Dansk Centralbibliotek og Flensborg Avis holder konstituerende møde og vælger skoleleder Wilhelm Klüver, Læk, til formand, og skoleleder Ernst Meyer, Medelby, til næstformand.

31. oktober: Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger beslutter på et ekstraordinært sendemandsmøde i Flensborg ikke at give offentligheden adgang til foreningens hovedbestyrelsesmøder.

NORD FOR GRÆNSEN

2. oktober: Ved Tonneshøj i Raade på Haderslev næs opfører sønderjyske søndagsskoler et nyt lejrcenter.

3. oktober: På den tyske skoles dag i Tønder oplyses, at af de 1.657 elever i de private tyske skoler går 61,7 % i de syv folkeskoleklasser, 21,9 % i gymnasium og realklasser, 14 % i 8.–10. klasser og 2,4 % i forskoleklasser.

86,2 % af de i alt 127 nybegyndere kom fra tyske børnehaver. De 26 tyske børnehaver besøges af 622 børn. I statstilskud modtog de tyske privatskoler 5.507.841 kr., hvilket er en stigning på 66.141 kr. Til det tyske gymnasium ydedes 1.002.104 kr. eller 26.306 kr. mindre end året før. I forældrebidrag indkom til de tyske børnehaver 216.108 kr., og fadderskaber ydede 14.695 kr., mens stat og kommuner ydede i alt 1.102.508 kr.

9. oktober: Viceamtsborgmester Ingomar Petersen går ifølge Der Nordschleswiger ind for, at amtsrådet udvides til 27 medlemmer. Han går også ind for ophævelsen af 2 %'s spærreregIen for mindretallet, men finder at 1 tysk folketingsmedlem uden udvalgsberettigelse ingen politiske chancer har. Derfor må mindretallets politiske arbejde først og fremmest gøres i amtsrådet.

20. oktober: Haderslev kommune opretter et kulturelt samråd, hvis formål er at virke som koordinerende og inspirerende bindeled mellem foreninger, organisationer, institutioner m. v. og kommunens kulturelle udvalg.

På et delegeretmøde i Bund deutscher Nordschleswiger genvælges de tyske medlemmer af det dansk-tyske kontaktudvalg, gdr. Harro Marquardsen, skoleråd Arthur Lessow og chefredaktør Jes Schmidt. Det oplystes i øvrigt, at B. d. N. tæller 4.304 medlemmer fordelt på 13 kredse og 31 lokalforeninger.

Organisationens tilskudsbehov i regnskabsåret 1970 beløb sig til 4,13 mill. DM, som blev dækket med 50 % fra Bonn og 50 % fra Kiel. Til skolevæsnet anvendtes 44,5 %, til pressen 21,5 %, ungdoms- og sportsarbejdet fik 8,4 %, mens 6,3 % gik til organisationsarbejde, 6,2 % til biblioteksvæsnet og 8,2 % til socialt arbejde.

23. oktober: Fredningsplanudvalget for Sønderjylland vil åbne en række særligt smukke områder i Sønderjylland for offentligheden. Der er således tale om et område ved Vedsted, 900 ha på Varnæshoved, på Kegnæs og i et 230 ha stort område mellem Gelså og Fladså ved Gram, som skal omdannes til en sønderjysk naturpark.

26. oktober: Kredsdagen i Nordfrislands amt besøger Sønderjyllands amtsråd. Det gjorde et stærkt indtryk, at mens man syd for grænsen til en sygehusseng regner med 100.000 DM, ofres i Sønderborg 600.000 kr., og at der til administrationen i amtet med 220.000 indbyggere kun findes 130 ansatte, mens man i Nordfrisland med 165.000 indbyggere beskæftiger 280 personer.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fortegnelse over avisartikler i 1970

VED POUL KÜRSTEIN

Følgende forkortelser er anvendt: Dannevirke-Heimdal: DH. Flensborg Avis: FlA. Jydske Tidende: JT. Der Nordschleswiger: DN. Sønderjyden: S. Vestkysten: V.

A. BIBLIOGRAFI, HJÆLPEKILDER, ARKIVVÆSEN.

1 Bibliography of 17th century german imprints in Denmark and the Duchies of Schleswig-Holstein. A. Ed.: P. M. Mitchell, Anm. af Aage Jørgensen (FlA 24.3.).

B. HISTORISKE ORGANISATIONER, MUSEER, TIDSSKRIFTER.

C. PRESSENS HISTORIE. AVISER.

2 *Bladt, Jens:* Sønderjylland Social-Demokrat og »Sønderjyden«. (S 1.10.).
3 *Huhle, Robert:* De første år ved A-pressen i Sønderjylland. (S 1.10.).
4 *Kürstein, Poul:* Jens Jessen, børnene og børnebladet. (Illustreret Børneblad for Nordslesvig. Børneblad til Flensborg Avis og andre blade). (JT 6.1.FlA 13.2.).
5 *Møller, Peter J.:* Arbejderpresse i Sønderjylland før genforeningen. (S 1.10.).
6 *Ragne, Jacob:* Første socialdemokratiske redaktør i Sønderjylland. Erindringer om Knud Hansen, Kolding. (S 1.10.).
7 »Sønderjyden« 50 år i landsdelen. (S 2.10.).
Se nr. 282, 295, 296, 297, 305, 324, 381.

D. ALMINDELIG HISTORIE.

8 *Koopmann, P.:* Eine noch ungeklärte Frage: »Hjemmetyskeri« in Dänemark. (DN 4.12.).
9 *Kürstein, Poul:* Dannebrog i Estland, i Slesvig og Lund. (FlA 13.6.).
10 *L. L.:* To danske kongers initialer i samme monogram på et flag. (JT 20.12.).
11 *Nørgaard, Anker:* Anmeldelse af lærer Andreas Michaelsens bog »Billeder af Sønderjyllands historie«. (DH 2.5.).
12 Sønderjyllands Kreditforening udgiver »Billeder af Sønderjyllands Historie«. (S 2.5.).

Forhistorie og tidlig middelalder.

13 *Bech, Ole:* Dramaet om tyveriet af de uerstattelige sønderjyske guldhorn (JT 21.6.).
14 *Clausen, H. C.:* Nu skal guldhornene smedes i purt guld. (DH 7.11., FlA 13.11.).
15 Enestående gravplads ved Gram giver et kig 2500 år tilbage i historien. (Jernalder). (V 28.11.).
16 *Friis, Niels:* Nye guldhorn – nyt museum? (JT 18.10.).
17 Guldhornene fra Gallehus forsvandt, men er ikke glemt. (S 20.7.).
18 Jernaldergravpladsen ved Gram afdækkes. (S 26.5.).
19 Museumsfolk fra Haderslev graver i Olmersdiget på 4. uge. (S 27.10.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

20 *Sørensen, H. E.:* Vikingetidens grænsefæstning. (Kovirke). (V 8.6.).
21 *Tess:* På spor af en gravskik for godt 2000 år siden. (Årupgård-fundet). (JT 17.5.).
22 *Tess:* Tuegravpladsen ved Gram er rig på overraskelser og gåder. (JT 8.11.).
23 *Thomsen, Ingolf:* En runestens grænselands-skæbne. Hærulfstenen. (FlA. 21.8.).
24 Urnerne afslører stadig ting fra de ældste tider. (Årupgård). (S 29.10.).
25 *Witt, Hanne:* Arkæologerne løser kæmpe-kirkegårdenes gådenet. (Årupgård). (DH 31.10.).
26 *Witt, Hanne:* Havde vore forfædre (100 e. Kr.) træsave? (Olmerdiget). (DH 6.11.).
27 *Witt, Hanne:* Spændende resultat af de nye dateringer af fjordspærringer. (DH 14.7.).

Historie før 1848.

28 *Dose, J.:* Als Barsö keine Insel mehr war. Im Winter 1659 war der Kleine Belt zugefroren. (DN 27.2.).
Se nr. 277, 278, 311.

1848–64.

29 Ahlmannskolens elever genoplever retræten i 1864. (S 9.2.).
30 Beretningen om en tapper landsoldats oplevelser (J. Poulsen 1848–50). I–III. (DH 29.12.).
31 *Mattson, S. Aa.:* Interesse for landsdelen førte til doktordisputats. (Shelton Hardaway Short om Englands holdning i 1848–50). (DH 1.7.).
32 *Witt, Hanne:* Segnefærdige vandrere modtaget med hyldest. (Sønderborg-skoleelever gentager marchen fra Dybbøl 1864). (DH 9.2.).
Se nr. 380.

1864–1914.

33 *Hansen, Knud:* Bismarcks pokerspil om kejserkroner. (FlA 31.7., 1.8.).
34 *Kardel, Harboe:* Bjørnstjerne Bjørnson und die sogenannte »Signalfehde«. (1872 og 1906). (DN 25.4.).
35 *Kraft, Ole Bjørn:* Mens tyskerne endnu regerede i Slesvig. (JT 10.2.).
36 *Petersen, Chr.:* Nogle træk af paragraf V's historie. (DH 10.2.).
37 *Ruge, Emil:* »De sønderjyske Piger«. (Billedet af Valborg og Helga Tofte). (DH 11.7.).
38 *Zinglersen, Bent:* Ung englænder i det skindøde Flensborg (Edmond Gosse 1872). (FlA 8.1.).
Se nr. 264.

Verdenskrigen 1914–1918.

39 *Jensen, Peter:* På østfronten. (DH 10.2.).
40 *Nørgård Lund, Laurids:* En svensker som tysk grænsevagt i Roager under første verdenskrig. (V 12.3.).
Se nr. 261.

Afstemningstiden og genforeningen.

41 *Hansen, Bernhard:* Danske genforeningsminder. I anledning af jubilæumsåret 1970 for genforeningen 1920. (FlA 23.12.).
42 *Hansen, Bernhard:* Sejr i nord, nederlag i syd. (FlA 10.2.).

Nordslesvig.

43 *Andersen, Hans:* Minder fra afstemningstiden fra Abild sogn. (V 7.2.).
44 *Andersen, Hans (Kongsbjerg):* Vi havde ikke lyst til at spise den steg, tyskerne havde tænkt sig at fejre valget med . . . ! (1920 i Kongsbjerg). (V 7.2.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

45 Arbejderbevægelsen og det slesvigske spørgsmål. (S 18.6.).
46 Auf dem Bürgermeisterstuhl der Stadt Sonderburg. (Johann Jacobsen). (DN 10.2.).
47 Aus der Heimatchronik. (Sønderborg og Als 1920). (DN 28.3., 8.5.).
48 *Bech, Ole:* Arveprins Knud fortæller erindringer fra 1920, da Nordslesvig vendte hjem. (JT 22.3.).
49 *Bertelsen, Ejnar M.:* Et udflyttersted på Arnitlund mark. (DH 10.2.).
50 *Bram, Eskild:* Amtmandens søn på Dybbøl som 10-årig – og igen som 60-årig. (Interview med Tyge Haarløv). (JT 19.7.).
51 *Bram, Eskild:* Pigen på kongens hvide hest er nu lykkelig bedstemor. (Interview med Johanne Herlak, Århus). (JT 14.6.).
52 *Bram, Eskild:* »Sønderjyder! Nu er dagen der . . .« (Interview med lensgreve Hans Schack, Møgeltønder). (JT 22.2.).
53 *Bram, Eskild og Ole Bech:* Tre generationer taler ud af posen om genforeningen og andre minder. (Familien Mads Thuesen, Anslet). (JT 5.7.).
54 *Christensen, Christian:* Ingen ville trække i den tyske uniform til tableau-optrinet. (DH 10.2.).
55 *Clausen, H. C.:* Da løftet blev holdt. (DH 17.1., FlA 23.1.).
56 *Clausen, H. C.:* Det omstridte land lå indhyllet i tågen. (DH 28.1.).
57 *Clausen, H. C.:* Kun Christian X kunne komme til Sønderjylland i Danmarks navn. (FlA 6.7., DH 11.7.).
58 *Clausen, H. C.:* Mellem 10. februar og Dybbøl. (FlA 5.6.).
59 *Clausen, H. P.:* Om genforeningens konsekvenser. (V 18.2.).
60 Da Nordslesvig vendte hjem for 50 år siden. (Billedsider). (JT 14.6.).
61 De danske digtere, afstemningen og genforeningen. (S 9.2.).
62 *Davidsen, Hans:* Erindringer om krigsårene i Rusland og om genforeningen. (Brede). (V 7.2.).
63 *Dose, J.:* Kalenderblätter 1919/20. (Haderslev). (DN 9.1., 21.1., 27.1., 29.1., 21.2., 23.2., 20.3., 1.4., 15.7).
64 Farbenwechsel in der I. Zone. Vor 50 Jahren. (DN 25.5.).
65 *Fink, Troels:* De, der stemte 10. februar 1920. (JT 10.2.).
66 Folkeafstemningen bag genforeningen i 1920. (S 3.2.).
67 Fortid og nutid mødtes på Dybbøl. Mindefest i anledning af 50-året for Nordslesvigs genforening med Danmark. (Flere artikler). (FlA 13.7.).
68 Fra genforeningsfesten på Dybbøl. (S 13.7.).
69 *Frank, Peter:* Vi, der havde været med i dødens leg. (DH 10.2.).
70 *Fredslund, Hans:* Genforeningssommeren 1920. (V 11.7.).
71 *Gade, Marie:* Da vi var hjemme for at stemme. (DH 10.2.).
72 Heute vor 50 Jahren in Apenrade. (DN 10.2.).
73 *Hjuler, Peter A.:* Vi mødtes med folk i Nord. (DH 10.2.).
74 *Huhle, Rob.:* Omsindelse og forandring ved genforeningen. (S 25.–26.6.).
75 *Ingers, I.:* Svensk Askov-elevs minder om afstemningsdagen. (V 9.2.).
76 *Jessen, Fr.:* »Und der Himmel weinte«. (Afstemningen i Lautrup-Almstrup). (DN 10.2.).
78 *Juhre, Richard:* Den hvide hest. (V 30.6.).
79 *Kamphövener, Morten:* En dag med skønhedsfejl, men et helt slægtleds største stund. (JT 10.2.).
80 Kanonenkugel beim Amtsvorsteher. (Jels). (DN 10.2.).
81 *Jensen, Niels:* Dagen, der brændte sig fast i hukommelsen. Karetmager Niels Jensen, Skærbæk, fortæller minder om afstemningen i Skærbæk. (FlA 10.2.).
82 *Kallsbøl, A.:* Haderslev i de bevægede dage. (DH 7.2.).
83 *Kardel, Harboe:* Apenrade vor und nach der Abstimmung. (DH 9.1.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

84 *Kjærgaard, Helge:* Sønderjylland – foråret 1920. (JT 13.3.).
85 *Knudsen, Helge:* Jublende dage for 50 år siden. (JT 8.2.).
86 *Kraft, Ole Bjørn:* Genforeningens strålende eventyr. (JT 14.6.).
87 Kronenmangel in Nordschleswig. Vor 50 Jahren. (DN 3.6.).
88 Landrat Freiherr Löw von und zu Steinfurt nahm Abschied. (Haderslev). (Vor 50 Jahren). (DN 9.2.).
89 *Larsen, Viggo:* Sangerkrigen på Tonhalle i Tønder. (DH 10.2.).
90 Man saß auf einem Kohlenberg. Vor 50 Jahren. (Haderslev). (DN 27.2.).
91 *Møller, P. J.:* Sønderjyske arbejdere og genforeningen 1920. (S 25.6.).
92 *Møller, Peter:* Da de sønderjyske arbejdere stemte dansk. (DH 11.7.).
93 *Møller, Peter:* Da Haderslev-børnene optrådte som smuglere. (DH 11.2.).
94 Nu er dagen der, vi vil hjem. 1920. (S 10.2.).
95 *Nørgaard, Anker:* Blev båret over Kongeåen. (DH 10.2.).
96 *Petersen, Chr.:* Fra afstemning til genforening. (DH 11.7.).
97 *Petersen-Høkkelbjerg, N.:* Stemmesedlerne flyttede Danmarks landegrænse. (JT 10.2.).
98 *Poulsen, Johs.:* Grænsevagten fik en omgang prygl. (DH 10.2.).
99 Sandheden er midt imellem. Fra udstillingen på det tyske bibliotek i Åbenrå. (S 10.2).
100 *Smidt, Alexander:* Da genforenings-æresporten rejstes ved Foldingbro i 1920. (V 9.2.).
101 *-se-:* Sonderburg in Krieg und Frieden (Vor 50 Jahren).
102 *Sørensen, H. P.:* Det var som et triumftog. (DH 10.2.).
103 *Tolderlund-Hansen, Povl:* Genforeningsminder fra Christian X's arkiv. (DH 4.7.).
104 Tondern vor 50 Jahren: Mist-Ausfuhr nach Hamburg. (DN 31.1.).
105 Vor 50 Jahren ritt Christian X. über die Königsau-Grenze. (DN 10.7.).
106 Wahlpropaganda vor 50 Jahren. Harte Töne wurden angeschlagen. (Tønder). (DN 10.2.).
107 *Winther, Chr.:* Mindretal, der blev flertal. (V 14.3.).
Se nr. 440.

Sydslesvig

108 *Ankersen, J.:* Far, hvorfor stemte du tysk i 1920. Søn interviewer far, vicebypræsident Johs. Ankersen. (FlA 13.3.).
109 *Bram, Eskild:* Da tyskerne truede med at lukke Flensborg Skibsværft, brast håbet for danskerne. (Interview med Samuel Münchow, Flensborg). (JT 10.2.).
110 Børn hindrede deres forældre i at stemme dansk i 1920. Grd. Hans Andresen, der den 14. marts 1920 bragte Hyllerup-resultatet ind til Flensborg . . . (FlA 13.3.).
111 *Clausen, H. C.:* Kampen om Flensborg. (V 12.3.).
112 *Hennemann, Günter:* Danskhedens »grand old man« om afstemningen og nutiden. (Samuel Münchow). (FlA 7.2.).
113 Mulighed for dansk flertal i 1919. Fødselsdagssamtale med gdr. Ludwig Hansen, Elhøj, der fylder 70 år på 50 års dagen for afstemningen i 2. zone, den 14. marts. (FlA 13.3.).
114 1920 – 14. marts – 1970. (Sydslesvig). (FlA 13.3.).
115 *Refslund Poulsen, Marten:* 14. marts 1920 – oplevet af en »ikke-Flensborg-mand«. (FlA 13.3.).
Se nr. 420.

1920–1940 Nordslesvig.

116 *Buchreitz, Georg:* Indtryk og hændelser fra et halvt århundrede. (S 1.10.).
117 *Clausen, H. C.:* Sønderjydernes indtog på Christiansborg (for 50 år siden). (DH 28.9., FlA 5.10.).
118 50 år siden: Hans Jefsen Christensens første tale i Landstinget. (FlA 19.10.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

119 *Hansen, J. K.:* Sønderborg-kredsen blev landets næststørste socialdemokratiske kreds. (S 11.12.).
120 *Larsen, Kai Edvard:* Den danske soldat i Sønderjylland. Anm. af Bernhard Hansen. (FlA 10.4.).
121 *Lassen, Aksel:* Tysk – uden valg. 50 år siden, nordslesvigerne første gang gik til folketingsvalg. (Med valgstatistik 1867–1970). (FlA 15.–16.10.).
122 *Møller, Peter J.:* Da de sønderjyske arbejdere stemte dansk. Sønderjysk Arbejderforening – en tidsbestemt, men nødvendig faktor i kampen for genforeningen. (FlA 12.6.).
123 Nordslesvig 1920–70. Ved Ole Bech og Eskild Bram. Anm. af Gudmund Tybjerg. (FlA 21.10.).
124 Svend Thorsens bog om Sønderjyllands partidannelser efter genforeningen. (S 1.6.).
125 *Thorsen, Svend:* Nordslesvigernes indleven i danske partidannelser. (FlA 5.6.).
126 *Tägil, Sven:* Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig. Anm. af Anders Ture Lindstrøm. (FlA 5.6.).

1920–1940 Sydslesvig.

127 *Clausen, H. C.:* Håbløsheden blev forvandlet til menigsfyldt fremtid. Det var red. Ernst Christiansen, Flensborg Avis, der i 1920 tog initiativet til oprettelsen af såvel Slesvigsk Forening som Grænseforeningen. (FlA 28.10., DH 30.10.).
128 *Kragelund, P.:* 50 års indsats for Sydslesvig. Slesvig-Ligaen fylder 50 år på mandag. (FlA 24.1.).
129 *Kronika, Jacob:* Det danske mindretal fra 1920 til 1970. (FlA 13.3., 31.3.).
130 1920 – 26. juni – 1970. Sydslesvigsk Forenings 50 års dag. I. *C. I.:* Gennem trange modgangstider. II. *K. G.:* SSF står for mere end sangbog og kaffebord. III. *Ingolf Thomsen:* Juni-dagene 1920 – et vendepunkt (samtale med J. Kronika). IV. SSF i Harreslev, ved *Nis Petersen.* (FlA 26.6.).
131 *Schack, E. H.:* Det danske mindretal fra 1920 til 1970. (FlA 11.4.).
132 *Wingender, Franz:* 14. marts-møder. (FlA 7.2.).
Se også under K. Kirke, L. Skole. M. Biblioteksvæsen osv.

Verdenskrigen 1939–1945.

133 *al.* Oplevede som »illegal« kapitulationsbudskabet i Flensborg. (V 29.4.).
134 Amtmand Kr. Refslund Thomsen fik en uværdig behandling af modstandsbevægelsen. (S 10.11.).
135 *Bech, Ole:* Kun halvdelen af os husker 5. maj 1945. (JT 3.5.).
136 Befrielsesfesten i Sønderjyllandshallen blev en stor oplevelse. (S 6.5.).
137 *Bram, Eskild:* Adolf Hitler vendte det døve øre til nazikorets: »Führer mach uns frei«. (JT 3.5.).
138 *Bram, Eskild:* Vore fangevogtere forlangte sange af os og vore plagere glæde. (Interview med sparekassedirektør H. P. Jensen, Agerskov). (JT 4.1.).
139 *Clausen, H. C.:* De tog nogle skilte ned. Både for 25 og for 50 år siden indvarslede fjernelsen af tyske skilte i Tønder de ny tider. (FlA 13.5.).
140 *Clausen, H. C.:* En nat som ingen anden. (4.5. 1945 i Tønder). (FlA 4.5.).
141 Da Flensborg var nazirigets sidste »hovedstad«. (FlA 23.4.).
142 Da grænsegendarmeriet af tyskerne blev anset som en militær trussel. (S 18.6.).
143 Da krigen standsede i Sønderjylland. (JT 21.4.–5.5.).
144 Da Sønderborg modtog frihedsbudskabet. (S 4.5.).
145 *Fosmark, Johannes:* Vi tænder lys den 4. maj. (FlA 2.5.).
146 *Larsen, Børge:* Da befrielsen oprandt efter de fem lange år. (DH 2.5.).
147 *Laursen, Svend Aage:* Tønders beliggenhed prægede befrielsen. (V 29.4.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

148 *Lund, Jørgen:* To dramatiske begivenheder ved besættelsens slutning. (Samtale med gdr. Kr. Hansen, »Højvang«, Langager). (DH 4.5.).
149 *Mattson, S. Aa.:* Da Aabenraavej blev krigsskueplads 4.5. 1945. (Mellem Haderslev og Hoptrup). (DH 4.5.).
150 Modstandsviljen kunne aldrig knuses. (S 2.5.).
151 *Poulsen, Henning:* De danske nazister og den tyske besættelsesmagt. (S 19.11.).
152 *Stigsen, Laurids:* Da tyskerne kapitulerede. (V 4.5.).
153 *Sørensen, H. E.:* Da Molotov frelste Danmark fra Fritz Clausen. (Om danskerne i Sydslesvig 1920–70). (V 3.3.).
154 Sådan oplevede vi den 9. april. (DH 9.4.).
155 *Thomsen, Alfred:* Stemninger fra håbets forår (1945). (DH 23.5.).
Se nr. 296, 297.

1945–

156 *Fink, Troels:* Da København-Bonn-erklæringen blev til. (S 1.10.).

1945–. Nordslesvig.

157 Arbejdersamvirke over grænsen? (S 2.6.).
158 *Bech, Ole:* Var retsopgøret i 1945 en skamplet – eller slap vi i virkeligheden værdigere end forudset? (Rundspørge). (JT 11.10.).
159 *Bram, Eskild:* Historiske begivenheder, de ikke har deres følelser med i. (Interview med lektor H. J. Nissen, Åbenrå). (JT 8.2.).
161 *Haurvig, Court:* Efterkrigsgruppen. (Antikommunistisk gruppe efter 1945). (DH 10.–11.4.).
162 *Marquardsen, Harro:* Der er to retninger i vor tilværelse. (Om mindretallet og dets tilværelse i herbergsstaten). (DH 11.7.).
163 Det sønderjyske parti, der snublede i starten. (S 8.6.).

1945–. Sydslesvig.

164 *Bram, Eskild:* Danske sydslesvigere til valg på målbevidst, dansk politik. (JT 25.4.).
165 *Brøndahl, P.:* Skal danisme eksporteres? (Årsmøderne i Sydslesvig). (JT 20.6.).
166 *Ernst, Gerhard:* Sydslesvig-analyse. (FlA 6.3.).
167 *Hertrampf, Paul:* Sydslesvig ved en milepæl (kommunalvalg). (DH 16.5.).
168 *Jürgensen, Kurt:* Die Gründung des Landes Schleswig-Holstein nach dem zweiten Weltkrieg. Anm. af Anders Ture Lindstrøm. (FlA 9.6.).
Se nr. 443, 467, 473, 474.

E. LOKALHISTORIE. TOPOGRAFI.

169 »Hertugdømmet Slesvig«, en udmærket farvefilm. (S 25.9.).
Topografi. Se nr. 430, 436.
ABILD. Se nr. 43.
170 AGERSKOV. *Jensen, H. P.:* Træk af Agerskov sogns ældre historie. (V 28.8.).
ALS. Se nr. 480.
ANSLET. Se nr. 53.
ARNITLUND. Se nr. 49.
171 AUGUSTENBORG. *Dose, J.:* Ein hochherziges Geschenk. (Orglet i slotskirken). (DN 10.9.).
BARSØ. Se nr. 28.
172 BEDSTED. *Kamphövener, Morten:* Hvad en gammel præstegård kan fortælle. (JT 16.8.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

173 BEVTOFT. *Bevtoftpræsten:* Den gamle præstegård. (DH 11.11.).
BJERNDRUP. Se nr. 332.
174 BOMMERLUND. *Kardel, Harboe:* Alter Krug am Ochsenweg. (DN 22.1.).
175 BORREBY. *Kürstein, Poul:* Kongens døbefont i Borreby kirke. (JT 15.11.).
BOVRUP. Se nr. 340.
BREDE. Se nr. 62.
176 BREDEBRO. *Nissen, Søren:* Historisk strejftog gennem 5 sogne, nu Bredebro kommune. (V 20.7.).
BROAGERLAND. Se nr. 357.
177 CHRISTIANSFELD. *Bech, Ole:* Den gamle Brødremenighedsby står over for en helt ny æra. (JT 15.2.).
Se nr. 338, 352.
178 CHRISTIANSLYST. *Bram, Eskild:* Et dejligt hjem i Sydslesvig. (JT 15.2.).
179 CHRISTIANSLYST. *Petersen, Otmar:* Gammel tradition bag ny facader: Christianslyst. (FlA 6.2.).
EGERNSUND. Se nr. 495.
ELHØJ. Se nr. 113.
180 ENDRUPSKOV. *Dose, J.:* Gnadentod in Endrupskov. Wie Endrupskov vor 400 Jahren seine Kapelle verlor. (DN 15.8.).
181 FARETOFT. *Sieverts, Kaj:* Fra Fartoft kirke. (FlA 30.1.).
182 FARRISSKOVEN. *Frøslund, Hans:* Farrisskoven. (V 3.4.).
183 FJOLDE. *Sieverts, Kaj:* Fjolde sogn og kirke. (V 22.5.).
184 FLENSBORG. *Christiansen, Johannes:* Der findes meget interessant i Flensborg Frueskov. (FlA 11.9.). (Hertil P. Kürstein i FlA 25.9.).
185 FLENSBORG. *Mattson, S. Aa.:* Snupper Frederiksberg Istedløven fra Haderslev? (DH 12.12.).
186 FLENSBORG. *Sieverts, Kaj:* Flensborg bys ældste kirke. (St. Johannes). (V 25.4.).
187 FLENSBORG. *Thomsen, Ingolf:* Helligåndskirken får en arkitektonisk renæssance. Gennemgribende ansigtsløftning. (FlA 6.2.).
188 FLENSBORG. *Vestergaard, Erik:* En sønderjysk trekant. (Traugott Møller). (FlA 13.3.).
Se nr. 38, 108, 109, 111, 141, 247, 265, 280, 359, 365, 373, 405, 410, 413, 414, 420, 421, 461.
FOLDINGBRO. Se nr. 100.
FORBALLUM. Se nr. 292.
189 FREDERIKSSTAD. Alle trossamfund deltog i genindvielsen af Mennoniterkirken. (FlA 7.12.).
190 FREDERIKSSTAD. *Thomsen, Ingolf:* Mennoniterkirken står klar til jul. (FlA 19.10.).
Se nr. 372, 375.
GALLEHUS. Se nr. 13, 14, 16, 17.
191 GAMMEL HADERSLEV. *Dose, J.:* Als die Strohdächer verschwanden. Alt-Hadersleben um 1900. (DN 20.10.).
192 GAMMEL HADERSLEV. *Dose, J.:* Als die Strohdächer verschwanden. Als-Hadersleben
GARDING. Se nr. 441.
193 GRAM. *Tess:* Der var salt i øllet på Gram Slotskro. (JT 6.12.).
GRAM. Se nr. 15, 18, 22.
GRÅSTEN. Se nr. 387, 391, 448, 459.
194 HADERSLEV. *Dose, J.:* Der Dom von St. Marien – das Schmuckstück von Hadersleben. (DN 19.5.).
195 HADERSLEV. *Dose, J.:* »Fest« fand nicht statt. (Bøgehoved). (DN 18.9.).
196 HADERSLEV. *Dose, J.:* Reich an irdischen Gütern. St. Marien in Hadersleben (DN 24.12.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

197 HADERSLEV. *Dose, J.:* Schicksalsbrücke durch mehr als acht Jahrhunderte. (Sønderbro). (DN 12.10.).
198 HADERSLEV. *Madsen, Johs.:* Århundredskiftet blev et vendepunkt for byen. (DH 9.10.).
199 HADERSLEV. *Torp, H.:* Da Napoleon indførte husnummerorden i Haderslev. (DH 19.9.).
Se nr. 63, 82, 88, 90, 93, 185, 307, 385, 422, 432, 434, 478, 486, 503.
200 HALLIGERNE. *Nyholm, Asger:* Nogle træk af livet på halligerne i 1870. (V 10.1.).
201 HARRESLEV. *Christiansen, Johannes:* Da Harreslevmark ville til Flensborg. (FlA 16.6.).
202 HARRESLEV. *Christiansen, Johannes:* De gamle bøndergårde i Harreslev forsvinder. (FlA 22.7.).
293 HARRESLEV. *Christiansen, Johannes:* Den musikalske fiskerøgerfamilie fra Harreslevmark. (FlA 11.6.).
204 HARRESLEV. *Christiansen, Johannes:* Hvorledes ser harresleverne på indlemmelse i Flensborg? (FlA 10.6.).
205 HELLEVAD. *st-h.:* »Helligkilden« fundet. (DH 1.10.).
Se nr. 329.
206 HJERPSTED. *Sieverts, Kaj:* Fra Hjerpsted kirke og sogn. (V 24.12.).
Se nr. 354.
207 HOLBØL. *Holdt, A. C. C.:* Frueskov. (FlA 1.12.).
HOPTRUP. Se nr. 393.
HOVSLUND. Se nr. 328.
HYLLERUP. Se nr. 110.
208 HÆRVEJEN. Den gamle hærvej er ret mishandlet. (S 1.9.).
Se nr. 220.
HØRUP. Se nr. 389.
JELS. Se nr. 80, 334.
JYNDEVAD. Se nr. 481.
209 KAPPEL. *Winckelmann, Gunnar:* Kappel må kende sin besøgelsestid nu, eller se ny dvaleår i møde. Kappel holder 100 års jubilæum som købstad. (FlA 27.2.).
Se nr. 302.
210 KEJTUM. Et minde om en stor tid. 23 gravsten over hvalfanger-kaptajner fra Sild restaureret og samlet på Kejtum kirkegaard. (FlA 3.11.).
211 KIEL-KANALEN. *Harck, Ole:* Da zaren sejlede gennem Holtenå-slusen. (Nikolaj 2.). (FlA 20.2.).
212 KLÆGSBØL. *Sieverts, Kaj:* Fra Klægsbøl sogn og kirke. (V 4.9.).
KOBBERMØLLEN. Se nr. 406.
213 KONGEÅEN. *Bech, Ole:* Kongeåen var smuglernes eldorado. (JT 25.1.).
KONGSBJERG. Se nr. 44.
214 KRUSÅ. *Møller, Hans:* Mølledrift i Kruså siden trediveårskrigen. (FlA 17.7.).
KÆR HERRED. Se nr. 433.
LAUTRUP-ALMSTRUP. Se nr. 77.
215 LÆK. Da Læk fik sin danske kirkesal. (FlA 26.10.).
216 LØGUMKLOSTER. Løgumkloster – led i en middelalderlig egnsplanlægning. (DH 6.6.).
LØJTLAND. Se nr. 293, 335.
217 MARSTAL. *Lidell, Per:* Danmarks eneste fredstårn. (FlA 19.12.).
MØLMARK. Se nr. 342.
NIBØL. Se nr. 483, 490.
218 NORDFRISLAND. *Møller, Peter J.:* Friserne (FlA 9.3.).
Se nr. 497, 498.
OLMERDIGET. Se nr. 19, 26.
219 OVERSØ. *Sieverts, Kaj:* Oversø kirke. (FlA 23.12.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Se nr. 37.

220 POVLSBRO. Sikringen af den gamle Povlsbro. (FlA 15.8.).

RANGSTRUP. Se nr. 279.

221 RISE. *Augustin:* Die Kirche zu Ries. (DN 2.5.).

ROAGER. Se nr. 41.

222 RUDBØL. *Møller, Hans:* Rudbøl, en marskby med kultur. (FlA 30.4.).

RØDDING. Se nr. 323.

223 RØMØ. *Christiansen, W.:* Nu nyder de livet i Lakolk og spørger ikke om sindelag (V 10.10.).

224 RØMØ. Et hvilehjem midt i Rømøs dejlige natur. (S 4.6.).

Se nr. 502.

SANDBJERG. Se nr. 382.

225 SILD. *Nørgaard, Anker:* Her bader halvdelen uden en trævl. (DH 23.5.).

SILD. Se nr. 466. 487.

SKÆRBÆK. Se nr. 81.

SLESVIG. Se nr. 289, 374, 378, 404, 409, 444, 445.

SLOGS HERRED. Se nr. 356.

SOTTRUP. Se nr. 383, 384.

226 STARUP. Starup, Nordschleswigs einzige Tuffsteinkirche. (DN 18.7.).

227 STERUP. *Thomsen, Ingolf:* Skal »påskeporten« i Sterup kirkegård rives ned? (FlA 8.10.).

STORE JYNDEVAD. Se nr. 333.

STURSBØL. Se nr. 469.

SÆD. Se nr. 435.

SØBY. Se nr. 417.

228 SØNDERBORG. Fremdenverkehrswerbung 1909. Seebad Sonderburg. (DN 9.4.).

229 SØNDERBORG. *Petersen, H. C.:* Besøg i gravkapellet på Sønderborg slot. (S 1.10.).

SØNDERBORG. Se nr. 29, 32, 46, 101, 102, 144, 288, 397, 412.

SØNDERBORG AMT. Se nr. 47.

230 TATING. Perlen blandt alle haubarge. (Hochdorf). (FlA 9.11.).

231 TOFTLUND. *Jensen, H. P.:* Fra Herrested til Toftlund. (V 30.9.).

232 TOFTLUND. *Tess:* Forsvundne tegninger af kirke dukker frem. (Toftlund kirke). (JT 6.9.).

233 TRENE-DALEN. *Rudbeck, Fr.:* Ad glemte veje sønderud. (FlA 22.5.).

234 TØNDER. *Jo.:* Der Küster in Tondern (Chr. Christensen) und seine alte Kirche. (DN 15.9.).

235 TØNDER. *Lorenzen, Emil:* Da Tønder endnu var en havneby. (FlA 15.10.).

236 TØNDER. *Lorenzen, Emil:* Tønder. (FlA 20.3.).

237 TØNDER. Ruiner fra Tønder slot fundet i kloak på Kongevejen. (S 24.7.).

238 TØNDER. *Winther, Chr.:* Tønder som storkommune. (V 17.4.).

Se nr. 89, 104, 106, 139, 140, 147, 248, 254, 296, 297, 306, 326, 380, 394, 397, 398, 424, 463.

TØNDER AMT. Se nr. 428, 455.

239 TØNNING. *Clausen, H. C.:* Skipperhuset i Tønning som dansk lejrskole ved Ejderen. (FlA. 14.10.).

240 TØNNING. Frederik d. VII's stationsbygning i Tønning forsvinder. (FlA 24.12.).

Se nr. 304.

TÅRNING. Se nr. 322.

ULLERUP. Se nr. 336.

VARNÆS. Se nr. 504.

241 VESTERHEVER. *Sieverts, Kaj:* Fra Vesterhever sogn og kirke. (V 9.3.).

VESTSLESVIG. Se nr. 500, 507.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

242 VILSTRUP. *Dose, J.:* »Die weiße Dame von Sølyst«. (Ingeborg Maria Degn). (DN 1.4.).
VIS HERRED. Se nr. 473.
VOJENS. Se nr. 284, 475.
243 VYK. Fra trækar og glødende kugler til kurbadested og svømmebad. Vyk holder 100 års jubilæum. (FlA 13.6.).
244 ÆRØ. *Clausen, H. C.:* Ærø. Øen med den slesvigske fortid. (FlA 19.6.).
ØBENING. Se nr. 482.
245 ØSTER LØGUM. *Dose, J.:* Die Kirche zu Osterlügum. (DN 6.5.).
246 ÅBENRÅ. Den gamle købmandsgård bliver ny restaurant. Oprindelig bygget som bolig for adelsmanden Hinrich von Gynderoth. (FlA 1.4.).
ÅBENRÅ. Se nr. 72, 83, 259, 337, 390, 399, 423, 446, 477, 488.
ÅRUPGÅRD. Se nr. 21, 24, 25.
ÅRØSUND. Se nr. 489.

F. PERSONALHISTORIE

247 ANDERSEN, H. C. Topsøe-Jensen, H.: To besøg i Flensborg. (FlA 27.11.).
ANDRESEN, HANS. Se nr. 110.
248 ANDRESEN, LUDWIG. *Kardel, Harboe:* Erinnerungen an Ludwig Andresen. (DN 6.6.).
ANKERSEN, JOHANNES. Se nr. 108.
249 ARP HANSEN, ARVID. *Witt, Hanne:* Han arbejder i tonekunstens grænseland. (Malerkunst). (DH 8.10.).
250 APPEL, JACOB. *Nielsen, Harald:* Han forstod både Flensborg- og Dannevirkefolk. (DH 20.8.).
ASMUSSEN, KLAUS. Se nr. 319.
251 BECK, H. F. *Mattson, S. Aa.:* Rejser fra boglade for at blive frimenighedspræst. (DH 27.4.).
BIRKELAND, A. Se nr. 389.
252 BRINK, HANS og ELLEN. *H. C. C.:* Ellen og Hans Brink, Rørkær, til minde. (FlA 19.5.).
BRODERSEN, CARL. Se nr. 354.
BUCHREITZ, GEORG. Se nr. 116.
253 BÜCHERT, KARL PETER. *Hansen, Bernhard:* Tyske navne, plattyske tunger, stærke viljer, danske sind. Hilsen og tak til Karl Peter Büchert. (70 års dag). (FlA 23.5.).
254 CARSTENS, ERICH. Hat die erste Geschichte Tonderns geschrieben. (Provst Erich Carstens, f. 1810). (DN 31.12.).
CHRISTIAN 10. Se nr. 51.
CHRISTENSEN, CHR. Se nr. 234.
CHRISTIANSEN, ERNST. Se nr. 127.
255 CLAUSEN, FRITZ. Bech, Ole: Det var ikke uduelighed, men udenrigspolitiske hensyn, der hindrede Fritz Clausens magtovertagelse. (Interview med dr. phil. Henning Poulsen). (JT 25.10.).
DEGN, INGEBORG MARIA. Se nr. 242.
256 DUE, PETER N. *Sørensen, R. P.:* Peter N. Due, lægen og humanisten. Nogle mindeord. (FlA 22.4.).
257 DYRHØJ NIELSEN, RASMUS AARANDEL. *Jo.:* Seit vierzig Jahren Kapitän auf Schiffen von M. Jebsen A/S. (DN 1.6.).
258 EDSEN JOHANSEN, A. *Andersen, Hans:* Seminarielærer Edsen Johansen. (V 21.7.).
259 ECKLON, CHRISTIAN FRIEDRICH. *Kardel, Harboe:* Apenrades botanische Leuchte. (DN 14.12.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

260 ENGER, FANNY. *Frahm, Maria:* 90-årige Maria Frahms egen beretning om jomfru Fanny (S 1.10.).

261 ERICHSEN, ERICH. *Andersen, Adolph:* Forfatteren Erich Erichsen, der skrev den sønderjyske succesbog. (Den tavse Dansker). (FlA 18.7.).

262 FABIANSEN, MARIE HOYER. *Høyer, Maren:* Emigranten er åbningen ud til den store verden. (DH 10.1.).

263 FEODORA, PRINSESSE AF AUGUSTENBORG. *Kardel, Harboe:* Die Dichterin Augustenburgs. (DN 25.9.).

264 FILSKOV, LORENS. *Thorsen, Svend:* Erindringer om Lorens Filskov, Møgeltønder. (Den sjoveste sønderjyde – en fabel i tyske garnisoner). (S 1.10.).

265 FLENSBORG. *Zinglersen, Bent:* Flensborg-slægten i Malmø. (FlA 18.9.).

266 FUGLSANG-DAMGAARD, HANS. *Lybeck Sørensen, Max:* Sønderjyden, der blev dansk kirkes førstemand. (FlA 23.7.).

267 FUGLSANG-DAMGAARD, HANS. *Schmidt, Fr.:* Hilsen til en gammel ven. (DH 27.7.).

GADE, MARIE. Se nr. 71.

GARAGULY, CARL VON. Se nr. 360.

268 GLAHN, TORBEN og VALBORG. *Vestergaard, Erik:* Ægteparret Glahn i lyst og nød. (FlA 4.9.).

Se nr. 411.

269 GREGERSEN, H. V. *Bram, Eskild:* Fejrer 50 års dag med udgivelsen af historisk værk på tusind sider. (Interview med lektor H. V. Gregersen, Haderslev). (JT 27.6.).

270 GREGERSEN, VILHELM. Petersen, Søren: Digterpræsten Vilhelm Gregersen og nederlaget i 1864. (FlA 26.10.).

271 HANS DEN YNGRE. *Thomsen, Ingolf:* Hertugen med de 23 børn og de storfyrstelige manerer. (FlA 8.12.).

272 HANSEN, H. J. *Mattson, S. Aa.:* Et sydhavs-eventyr blev til virkelighed. (Samtale med en sydhavspige, datter af H. J. Hansen, Aastrup. (DH 23.5.).

273 HANSEN, JOHANNE. *Hjaltason, Ib:* Troens stærke kvinde, Johanne Hansen, Vollerup. Fødselsdagssamtale med forstanderinden på Als Husholdningsskole). (DH 11.6.).

HANSEN, KNUD. Se nr. 6.

HANSEN, KR. Se nr. 148.

HANSEN, LUDWIG. Se nr. 113.

274 HANSEN, MARTIN N. Alsingergildet uddeler pris til hjemstavnsdigteren Martin N. Hansen. (S 9.11.).

275 HANSEN, MARTIN N. Alsisk hæder til hjemstavnens store digter Martin N. Hansen. (FlA 10.11.).

276 HANSEN, S. P. *-bøl:* Man skal ikke tage sig selv for højtidelig . . . (Interview med stadsskoleinspektør S. P. Hansen, Åbenrå). (JT 29.3.).

HANSSEN, H. P. Se nr. 337.

277 HARRING, HARRO. *Sørensen, H. E.:* Friheden var hans religion. Harro Harring og slesvig-holstenismen. (V 4. og 5.7.).

278 HARRING, HARRO. *Zinglersen, Bent:* Harro Harring – en frisisk frihedsmand, der blev verdenskendt. (FlA 8.5.).

279 HEDELUND, NIELS. Hjuleren i Rangstrup, Niels Hedelund, fylder 90. (S 7.1.).

HERLAK, JOHANNE. Se nr. 51.

280 HOLDT, A. C. C. *Kürstein, Poul:* A. C. C. Holdt, Flensborgs historiker. (FlA 1.12.).

281 HOLM-MØLLER, OLIVIA. *Hansen, Knud:* Poesien og guldkalven. (FIA 6.2.).

HUHLE, ROBERT. Se nr. 3.

282 HUNGER, HERMAN. Herman Hunger fylder 80 år. (S 9.2.).

HAARLØV, THYGE. Se nr. 50.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

JACOBSEN, JOHANN. Se nr. 46.

JEFSEN CHRISTENSEN, HANS. Se nr. 118.

283 JENSEN, G. F. *Tångeberg, Olov H.:* Mere om sydslesvigeren, som introducerede H. C. Andersens eventyr i Tyskland. (FlA 8.–9.7.).

JENSEN, NIELS. Se nr. 81.

284 JENSEN, THERKEL. *Bech, Ole:* Den »stærke jyde«, der har sat sig i borgmesterstolen. (Interview med Therkel Jensen, Vojens). (JT 19.4.).

285 JESSEN, JENS. *Kürstein, Poul:* Middag hos redaktøren. Genforeningshåbet i 1901. (FlA 7.2.).

286 JESSEN, JENS: *Kürstein, Poul:* Vagten ved Rhinen – og Jens Jessen. (J. J.'s oversættelse til sønderjysk af »Es braust ein Ruf . . .« (FlA 7.1.).

Se nr. 4, 381.

287 JØRGENSEN, H. P. *Bech, Ole:* »Kirsten Giftekniv« er en mand – og han bor i Løgumkloster. (Interview med H. P. Jørgensen). (JT 29.3.).

288 JØRGENSEN, JACOB. *Tolderlund-Hansen, Povl:* Pianisten blev købmand i musik. (DH 30.5.).

289 JØRGENSEN, JØRGEN: *Kürstein, Poul:* Jørgen Jørgensen †. (FlA 18.2.).

290 KJÆRBØLLING, NIELS. *Andersen, Adolph:* Hvordan Zoologisk Have i København blev til. (V 30.12.).

291 KNUD, ARVEPRINS. *Hansen, Bernhard:* Arveprins Knud og grænselandet. (FlA 24.7.).

Se nr. 48.

KOCK, H. C. Se nr. 439.

292 KOLD, CHRISTEN. *Sørensen, H. E.:* »Det levende ord«. (Christen Kold i Forballum). (V 29.9.).

293 KRAG, SLÆGTEN. *Dose, J.:* Selbstbewußte Bauerntöchter. (Slægten Krag på Løjtland). (DN 19.12.).

KRONIKA, JACOB. Se nr. 130.

294 LARSEN, MATTHIAS P. *Bech, Ole:* Han glemte aldrig sin hjemstavn og betænkte den med en millionfond. (Rislumfondens stifter). (JT 27.9.).

295 LARSEN-BJERRE, HANS. Redaktør Hans Larsen-Bjerre 40 år i pressens tjeneste. (S 29.9.).

296 LAUSTEN, VIGGO. *Sørensen, H. E.:* Viggo Lausten – et af besættelsens første ofre. Var Viggo Lausten spion? (V 4. og 9.5.).

297 LAUSTEN, VIGGO. *Sørensen, H. E.:* Viggo Lausten-dramaet: Hvad er sandheden? (FlA 23.7.). (Tilføjelse af *von Törne).* (FlA 24.7.).

298 LORENZEN, JENS. *Bram, Eskild:* Det flotteste ved digegreven er hans navn, siger Ballums borgerlige greve. (Interview med Jens Lorenzen, Ballum). (JT 5.4.).

299 LUND, FRANDS. *Dreyer, Rasmus:* En jysk skomagers mærkelige livsskæbne. (FlA 20.11.).

300 LUND NIELSEN, BUE. *Mattson, S. Aa.:* Haderslev har landets dygtigste musikdirigent. (Slesvigske Fodregiment). (DH 20.5.).

301 MADSEN OHLSEN, JEPPE. *Thomsen, Alfred:* Sådan var Jeppe. (DH 12.9.).

Se nr. 352.

302 MOLTZEN, CARL. *Hansen, Bernhard:* Købmand Carl Moltzen, Kappel, til ihukommelse (FlA 11.6.).

MÜNCHOW, SAMUEL. Se nr. 109, 112.

303 MØLLER, CHR. *Bech, Ole:* Alsingerdreng, der blev professor i atomfysik og Niels Bohrs medarbejder. (Interview med professor Chr. Møller). (JT 15.3.).

304 MØLLER, FLEMMING. *Bram, Eskild:* Modig præst i Sønderjyllands sydvestlige hjørne. (Interview med pastor Flemming Møller, Tønning). (JT 21.6.).

305 NIELSEN, FREDE. *H. L. B.:* Frede Nielsen, djærv stridsmand for grænselandet. (S 1.10.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

NISSEN, H. J. Se nr. 160.

NYBROE, MAREN. Se nr. 475.

306 PAULSEN, J. J. *Bram, Eskild:* Ville ikke være en ener i dansk politik. (Interview med borgmester J. J. Paulsen, Tønder). (JT 15.3.).

307 PETERSEN, CHRISTIAN. *Dose, J.:* Odyssee eines Kap Hoorniers (toldvagtmester Christian Petersen i Haderslev). (DN 7.1.).

REFSLUND THOMSEN, INGEBORG. Se nr. 337.

308 REFSLUND THOMSEN, KR. *Vagn-Hansen, C. A.:* Kr. Refslund Thomsen, en markant og stor sønderjysk personlighed. (DH 9.11.).

Se nr. 134.

REHBEN, HEINRICH. Se nr. 441.

309 REIFF, JOHANNES. *Winther, Chr.:* Årgangen, der snublede i starten. (V 5.3.).

ROMMERDAHL, IMMANUEL. Se nr. 419.

310 RUGE, EMIL. *Bech, Per:* Emil Ruge. (V 29.8.).

Se nr. 351.

RØNNENFELT, IB. Se nr. 500.

311 SALDERN, CASPAR VON. Kardel, Harboe: Ein berühmter Sohn Apenrades – Caspar von Saldern – vor 260 Jahren geboren. (DN 7.7.).

312 SCHACHT, HJALMAR. *Andersen, Chr.:* Hitlers finanstroldmand. (V 28.12.).

313 SCHACHT, HJALMAR. *Andersen, Chr.:* Finanstroldmanden og hans sønderjyske hjem. (JT 14.2.).

314 SCHACHT, HJALMAR. In Tingleff begann sein ungewöhnlicher Lebensweg. Hjalmar Schacht. (DN 8.6.).

SCHACK, HANS. Se nr. 52.

315 SCHACK, OTTO DIDRIK. Grev Otto D. Schack gled umærkeligt ind i sønderjydernes rækker. (S 15.9.).

316 SCHACK, O. D. *Clausen, H. C.:* Han fik kulden at føle både fra syd og nord. (DH 11.9.).

317 SCHACK, OTTO DIDRIK. *Hansen, Egon:* Han gav Nordslesvig tilbage. (V 2.10.).

318 SCHMID, A. C. J. *Kürstein, Poul:* Leg med Sønderjyllands historie. Om stænderforsamlingens præsident Schmid og minister Wolfhagen. (JT 21.10., FlA 5.12.).

319 SCHMIDT, FERDINAND. *Kürstein, Poul:* To gode danske mænd. Klaus Asmussen og (musikdirektør) Ferdinand Schmidt. (FlA 25.9.).

SEEBERG, PETER. Se nr. 348.

320 SKAU, LAURIDS. Bonden Laurids Skaus omstridte eftermæle. (S 10.1.).

321 SOMMER, MOGENS ABRAHAM. *Hall Jensen, Arne:* En af de mærkeligste danske udvandrerskikkelser. (FlA 15.8.).

STROCK, C. E. Se nr. 353.

322 STAAL, HANS IVER. *Jensen, Johs. E.:* En møller og hans død. (Om Hans Iver Staal, Tårning). (JT 4.10.).

323 SVENDSEN, KRISTIAN. *Winther, Chr.:* Frimenighedspræstefolk Kristine og Kristian Svendsen, Rødding. 1922–70. (V 7.1.).

324 SVENSSON, BJØRN. *Irgens Hansen, Sv.:* En regional fødselsdag. (DH 8.10.).

325 SØRENSEN, JØRGEN, *Mattson, S. Aa.:* Jeg var med, da Amundsen søgte at nå Nordpolen. (DH 24.12.).

326 THAYSEN, LAURITZ PETERSEN. Er baute die Realschule und das Krankenhaus (i Tønder). (90 års fødselsdag). (DN 22.9.).

327 THOMSEN, CALLE JEPSEN. *Kürstein, Poul:* En lærer under sprogreskripterne. (JT 5.11., FlA 21.12.).

THUESEN, MADS. Se nr. 53.

328 TIEDEMANN, SENIUS. *Bram, Eskild:* Han har boet ved »æ gammel landvej« i hele sit

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

liv. (Interview med Senius Tiedemann, Hovslund). (JT 19.4.).

VEDEL, HANNE. Se nr. 477.

329 VOGT, BERNHARD. *Bram, Eskild:* Til Finland i to måneder – blev der i 37 år. (DH 20.5.).

330 VOGT, OSKAR. 100 år siden, den verdensberømte hjernekirurg, professor dr. med Oskar Vogt blev født i Husum. (FlA 9.4.).

331 WOLFHAGEN, F. H. *Kürstein, Poul:* Leg med Sønderjyllands historie. Om stænderforsamlingens præsident Schmid og minister Wolfhagen. (JT 21.10., FlA 5.12.).

332 ZEPPELIN. *Dose, J.:* Fromm waren die von Zeppelins (i Bjerndrup). (DN 5.1.).

G. ALMUELIV. FOLKEMINDER.

333 *Dose, J.:* Geprellte Schatzgräber von Groß-Jündewatt. (DN 24.3.).

334 *E. P.:* I Jels skov boede røveren Røde Erik. (S 25.4.).

★

335 *Dose, J.:* Trotz der »Brandeiche« krähte der »rote Hahn«. (Løjtland). (DN 2.9.).

336 *Lampe, Jens:* Den kloge mand i Ullerup. (FlA 10.8.).

★

337 *Andersen, Adolph:* Jul i H. P. Hanssen-Nørremølles hjem i Aabenraa. Ingeborg Refslund Thomsen fortæller om sin barndom og om sin far, der var en rigtig julemand. (FlA 23.12.).

338 *Engmark, Jørgen:* De blæser julen ind som for 200 år siden. (Christiansfeld). (DH 23.12.).

339 Gammel overtro omkring julen. (S 23.12.).

340 *Kaufmann, Th.:* Trange tider langsomt skrider. Jul i Bovrup i gamle dage. (FlA 24.12.).

341 *Madsen, Johs.:* Julen på Nygaard. (DH 24.12.).

342 RAS.: Nytårsløjer anno 1919 med tusindvis af skår. (Mølmark). (DH 30.12.).

343 *Schiøtt, Folmer:* Da vægtersangen lød i de gamle gader. (FlA 12.11.).

344 *Schiøtt, Folmer:* Lidt om fastelavn og fastelavnsskikke. (FlA 9.2.).

★

345 *Halling, Chr.:* En oversigt over tidsmålingens historie. (Gamle ure). (S 23.1.).

346 *Møller, Peter J.:* Lykken var et par træsko. (S 9.2.).

347 *Nogens, W.:* Verbundenheit zwischen Kirche und Seefahrt. Schiffsmodelle in den Gotteshäusern zeugen davon. (DN 24.12.).

Se nr. 78, 180.

H. LITTERATURHISTORIE.

348 *Bram, Eskild:* Jeg har ikke droppet Sønderjylland som en litterær inspirationskilde. (Interview med Peter Seeberg). (JT 20.12).

Se nr. 261, 263, 270, 274, 275, 277, 278, 283, 286.

I. SPROG

349 *David, Marianne:* Erlauschte »Zweisprachigkeit« zwischen Krusau und Königsau. (Sprogblomster). (DN 29.9.).

350 *Lund, Grethe:* Danske stednavne. Fra Himmerig til Helvede. (FlA 22.7.).

Stednavne. Se nr. 425.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

J. KUNST. KUNSTHISTORIE

Kunst. Se også E. Lokalhistorie, topografi.

Arkitektur.

Arkitektur. Se nr. 230. 232, 326.

Maler- og billedhuggerkunst.

351 Afstemningsplakat som genforeningsrelief. (af Emil Ruge). (DH 11.7.).
352 *Bech, Ole:* Mindemuseum i Christiansfeld for den asociale, geniale kunstner? (Jeppe Madsen Ohlsen). (JT 6.9.).
353 *-bjørn:* Kunst – det er det helt umiddelbare. (Interview med C. E. Strock, Ulkebøl). (JT 13.9.).
354 *Erik c.:* Jeg ynker hver en sjæl – der havner på den forkerte hylde. (Billedskæreren Carl Brodersen, Hjerpsted).
355 *Hjaltason, Ib:* Der er jo ingen grænser for hvad kunstnere kan lave i dag. (Udstilling i Sønderjyllandshallen, Sønderborg). (DH 6.7.).
356 *Kardel, Harboe:* Die Weihnachtsglocken läuten in der Schluxharde. (Kirkeklokker). (DN 18.12.).
357 *Thomsen, Ingolf:* Kunst og kunstnere på Broagerland. (FlA 27.3.).
Se nr. 249, 281, 301, 310.

Musik.

358 *Krause Korsbæk, Jørgen:* Ved et skævt orkesterjubilæum. (Sønderjyllands Symfoniorkester). (DH 4.9.).
359 *Lange, Walter:* Flensborg-Filharmonikerne kan se tilbage på 20 års beståen. (FlA 19.9.).
360 *Kunsemüller, Andreas:* Carl von Garaguly wird 70 Jahre alt. (DN 24.12.).
Se nr. 171, 300, 319.

Teater.

361 Amtets kulturudvalg undersøger muligheden for opførelse af en landsdelsscene. (S 8.12.).
362 Amtsrådets behandling af spørgsmålet om en landsdelsscene. (S 8.12.).
363 *Linnemann, Willy-August:* Den sønderjyske landsscene. (FlA 30.11.).
364 Sønderj. Teaterforening ønsker Landsdelsscenen påbegyndt straks. (S 24.6.).
365 *Witt, Hanne:* Hvor publikum spiller med i forestillingen. (Det lille teater i Flensborg). (DH 7.3.).
366 *Aabenhus, Arne:* Træk fra et grænselandsteater. (Amatørteatrets betydning). (DH 11.7.).

K. KIRKEHISTORIE

367 *Bech, Ole:* Folkekirken må have mod til at fortsætte, som om intet er sket. (Interview med pastor Arendt, Tønder). (JT 20.12.).
368 *Bram, Eskild:* Opgaven den samme i Danmark, Tyskland og Sydslesvig: forkynde evangeliet. (Interview med provst Ingemann Christensen). (JT 10.5.).
369 Dansk kirke i Sydslesvig kan snart fejre 50 års jubilæum. (FlA 9.11.).
370 *Engmark, Jørgen:* Moderne mennesker er angste, fordi de ikke kender sig selv. (Interview med pastor emer. J. H. Wulf, Aastrup). (DH 25.11.).
371 *Irgens Hansen, Sv.:* Religionssurrogater er blevet massekonsum. (Interview med biskop Thyge Kragh). (DH 4.7.).
372 Mennonitterne i 350 år. (FlA 4.2.).
373 *Nørgaard, Martin:* Flensborg KFUK gennem 50 år. (FlA 2.10. .

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

374 *Petersen, Otmar:* Der er liv i gamle »Ansgar«. (FlA 20.11.). (Slesvig).
375 *Thomsen, Ingolf:* Mennonitterne i 350 år. (FlA 4.12.).
Se nr. 172, 173, 215, 321, 323.

L. SKOLEFORHOLD. SKOLEHISTORIE

376 Bør tyske og danske børn gå i skole sammen? (S 19.5.).
377 *Clausen, P. L.:* Den sønderjyske folkeskole gennem 100 år. (V 22.6.).
378 *Dose, J.:* Erste Universität in Schleswig 1567. (DN 10.3.).
379 *Haarder, Hans:* Universitetssagen er blevet et taktisk spil. (DH 14.4.).
380 *Kardel, Harboe:* Ein Seminaristen-Liederbuch aus der Zeit von 1854–1864. (Tønder). (DN 24.8.).
381 *Kürstein, Poul:* Flensborg Avis' stavebog for hjemmet. En moderne ABC og en national stordåd for 80 år siden. (JT 6.1., FlA 16.1.).
382 *Lampe, Jens:* Folkehøjskolen på Sandbjerg 1869–74. (S 27.7., FlA 30.7.).
383 *Lampe, Jens:* Reventlowske bønder måtte ikke lave skole. (Sottrup). (S 20.10.).
384 *Lampe, Jens:* Sottrup skole 300 år. (FlA 3.10.).
385 *Mattson, S. Aa.:* Det kostede kun 90.000 mark at opføre Seminarieskolen. (Haderslev). (DH 30. 12.).
386 *Nielsen, Axel:* Sønderjylland og folkehøjskolen. (DH 11.7.).
387 *P. B.:* Skole til Guds ære og til næstens vel. (Graasten Folke- og Realskole). (DH 29.9.).
388 *Winther, Chr.:* Studenter fra Sønderjylland. (JT 26.11.).
Se nr. 29, 32, 327.
Lejrskole. Se nr. 239.

Nordslesvig.

389 A. Birkeland mindes de første års skolearbejde i Hørup skole. (S 11.2.).
390 *Buchreitz, Georg:* Et genforeningsmål blev nået. Aabenraa Statsskole 50 års jubilæum. (FlA 25.8.).
391 Gråsten Folke- og Realskole holder 50 års jubilæum. (FlA 29.9).
392 *Gaardhus, Niels:* Kan børneskolen leve op til sin målsætning? (DH 18.6.).
393 Hoptrup Højskole 50 år. (FlA 5.1.).
394 *Jensen, Hans Otto:* Tønder Statsskole. Tale ved jubilæumshøjtideligheden. (V 25.8.).
395 *Kofoed-Olsen, Ulla:* Uddannelsesmuligheder i Sønderjylland. Oversigtsartikel. (S 1.10.).
396 *Pedersen, Lone:* Overgangen fra tysk til dansk skolevæsen. (S 10.1.).
397 Sønderborg og Tønder Statsskolers 50-års jubilæum. (S 26.8.).
398 Tønder øvelsesskole 50 år. (FlA 1.9.).
399 Åbenrå Statsskoles 50-års jubilæum. (S 22.8).

Sydslesvig.

400 Amerikanske soldater deltog i Skoleforeningens årsmøde 1945. (FlA 5.5.).
401 *Bram, Eskild:* »Usynlig« centralskole løser midlertidig de små skolers problemer i Sydslesvig. (JT 25.1.).
402 Dansk Skoleforenings arbejde er i pagt med tidens ånd! Undervisningsministrene fra København og Kiel om det danske skolevirke i Sydslesvig. (FlA 5.5.).
403 Det danske skolevirke i lyst og nød. (Sydslesvig). (FlA 5.5.).
404 40 år dansk skole i Slesvig. (FlA 13.11.).
405 *Hansen, Bernhard:* Duborg-Skolens tilblivelse. (FlA 16.10.).
406 Kobbermølle danske skole indviet på god dansk vis. Desuden: Træk af Kobbermølles historie. (FlA 6.6.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

47. årgang . 1971

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

INDHOLD:

Almindelig historie

Poul Andersen: Generalforsamling i Højer sygekasse 156
Karl Andresen: En mening om landdagsvalget 25. 4. 1971 187
– Nogle tanker om dansk og tysk 206
Eskild Bram: Kontaktudvalget 93
– Vil Sydslesvig ha' Sprogforeningen?..... 344
Gert Callesen: Afsluttende indlæg (se S. M. 1970 s. 217, 390 og 406) 68
Danske skoler i Sydslesvig og tyske skoler i Nordslesvig 58
– – – – – – 480
Henrik Fangel: Revolutionen, der udeblev 414
Troels Fink: Vort behov for historie 201
Tyge Haarløv: Terrassen mod syd..... 149
Henning Jensen: Veteranen 372
Sigfred Jespersen: Mindretallene og valgloven..... 430
Sv. Johannsen: Mit sydslesvigske testamente 271
H. K. Kristensen: Et sønderjysk tingsvidne 67
Aksel Lassen: Nationale tilkendegivelser 285
– Fortidens spor udviskes i storkommunerne..... 348
Rolf Lehfeldt: Landdagsvalget 1971 19
Emil Lorenzen: Salt fra Sydslesvig 63
Fr. Lorenzen: Et forsinket feltpostbrev 440
Erland Møller: Første sag ved Gram gårdsret 253
Hans Neumann: Sønderjylland 458
Bjørn Svensson: Afsluttende indlæg (se S. M. 1970 s. 217, 390 og 406) 69
Karsten B. Svensson: Jordlov og fællesmarked..... 209
Chr. Stenz: Sygekassegeneralforsamling i Tønder 1935 186
– Det sønderjyske storamt 363
– Det tyske mindretals folketingsrepræsentation 493
Claudi Westh: Sønderjyllands radikale venstre 1920–70 48

Enkelte lokaliter

Vald. Andersen: Hejlsminde 97
Henning Jensen: Støren i Ejderen 226
– Hejrekolonierne i Ejdersted 270
Morten Kamphövener: Træk af Gråstens historie..... 170
Erland Møller: Første sag ved Gram gårdsret 253
Viggo Petersen: Gejlå-broen 55

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

L. S. Ravn: Tiende- og skinkekrigen i Sørup 173
Holger Schierff: Paludanushuset i Frederiksstad 300
Bjørn Svensson: Industrieventyret i Kristiansdal 332
A. Thomsen: Haderslev i 1900-tallets første år I 132
– – – – – II 178
J. R. Volquardsen: Hestholm..... 435

Arkæologi og museum

Theo Christiansen: Fajancer på Slesvigs bymuseum 457
Vilh. la Cour: Vagttårne ved Slien 41
– Svar på Aage Lauritsens kommentar side 151 152
– Afsluttende bemærkninger 188
– Duborg 233
– Egernborg 325
Poul Kürstein: Marstal-skonnerten »Flora« 21
Aage Lauritsen: Borgen på Mågeøen (kommentar til s. 41)..... 151
– Afsluttende bemærkninger 188
– Volden og den glemte vej (kommentar til side 310) 315
Anne-Helene Michelsen: Slagtemad og slagteskikke i Åbenrå og omegn 485
Sig. Schoubye: Et skab fra Nibøl-egnen 281
Bjørn Svensson: En kanalteori 310

Fra museerne:
Haderslev: 158
Sønderborg: 194, 227, 372
Tønder: 281
Åbenrå: 195, 197, 228, 373, 448

Kirke, skole, sprog og undervisning

Eskild Bram: Vil Sydslesvig ha' Sprogforeningen? 344
Ingemann Christensen: Fra sproglov til Landskirkeaftale 306
Jørgen Hamre: Aftenskole i dansk 153
P. Kr. Iversen: De Slesvig-Holstenske kirkebøger 70
Martin Madsen: Åndeligt liv i Hviding sogn 215
N. P. Nielsen: Sundeved frimenighed og dens kirke 380
L. S. Ravn: Tiende- og skinkekrigen i Sørup 173
Urban Schrøder: Fra skolestuen i Genner 81
Skoletal 1970..... 58
Skoletal 1971..... 480
N. C. Spandet: Af Jyndevad skoles historie 105
Sv. E. Thomassen: Menighederne i »Tolerancens by« 260

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Folkeminder, kunst

Marguerite Hahnemann: Musikforeningen for Åbenrå og omegn 391
Martin N. Hansen: Samme rytme, men 121
– Den korte form 377
Ruth Heinemann: Reinhard Heinemann 9
Holger Jacobsen: »Cimber« på Åbenrå museum 195
Ester Kappelgaard: Holmen 190
Poul Kürstein: Marstal-skonnerten »Flora« 21
E. Nøbbe, fire tegninger 64
H. D. Schepelern: Professor Chr. Aug. Lorentzen 409
Arne Aabenhus: Randbemærkninger til den aktuelle teatersituation 476

Personalhistorie

Holger Jacobsen: Fra tysk til dansk skole 3
Morten Kamphövener: Træk af Gråstens historie 170
Poul Kürstein: Middag hos redaktøren 89
Johan Larsen: Stilebøger fortæller historie 192
Fr. Lorenzen: En gammel dansk Flensborgslægt 161
– Et forsinket feltpostbrev (Kr. Delft) 440
J. N. Lorenzen: Jernstøberiet i Tønder 264
Af sergent Peter Madsens optegnelser 23
A. A. May: En 450 år gammel slægtsgård 303
Ingrid Nielsen: Glimt fra min sønderjyske barndom 464
Søren Nissen: Sangen om Ballum 212
N. C. Spandet: Af Jyndevad skoles historie 105
A. Thomsen: Haderslev i 1900-tallets første år I 132
– – – – – II 178
Arthur Vaag: Richard H. R. Parkinson 126

Nekrologer

Fr. Heick (E. Haunstrup-Clemmensen) 444
Berthold Bahnsen (Elise Heitmann) 494

Småstykker

Troels Fink: Sønderjysk Månedsskrift udvides 1
Historisk samfund for Sønderjylland udskriver prisopgave 193
Bjørn Svensson: Regionalradio og forsøgsdistrikt 196
Årbogspræmien 1971 371
Fortegnelse over lærere fra Sønderjylland 407

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Da Nolde kom på den sorte liste 442
Johs. Petersen: Om kanalteorien (se s. 310 m. m.) 443
H. V. Gregersen: Flensborg og Tønder – og selvbestemmelsesretten 446
Bjørn Svensson: – – – (Se side 398) 446

Boganmeldelser

Ester Kappelgaard: Nationalmuseets kommandørgård på Rømø (Inger Bjørn Svensson) 71
Thomas Kaufmann: Sønderjyske fortællinger (Inger Bjørn Svensson) 71
P. V. Glob: Højfolket (Hans Neumann) 72
Chr. Adam Ludvigsens dagbog 1848–50 (Erik Stenz) 114
Poul Kürstein: Europa set fra den dansk-tyske grænse (Bjørn Svensson) 228
Harald Jørgensen: Genforeningens statspolitiske baggrund (Bjørn Svensson)... 398 (se også side 446)
Th. V. Adolph: Meinungsbildung (Eskild Bram) 404
H. E. Sørensen: Døden i Kastellet (Bjørn Svensson) 496
Osvald Due: Viggo Lausten (Særtryk) (Bjørn Svensson) 497
Bernhard Hansen: At sejle er nødvendigt – – (Chr. Stenz) 497
Jens Bladt: – og så blev jeg folketingsmand (Bjørn Svensson) 499
Gyldendals egnsbeskrivelser: Sønderjylland (Bjørn Svensson) 500

Småomtaler

Bund deutscher Nordschleswigers jubilæumsbog s. 35. Nik. Andersens digte og fortællinger s. 35 (kommentar til anmeldelse S. M. 1970, s. 411). Sprogforeningens almanak 502. Årsberetning fra Dansk Skoleforening for Sydslesvig. Æ Rummelpot 503. Viggo Petersen: Ringridning i Åbenrå gennem tiderne 503. Sønderjylland 1970. Taler i jubilæumsåret 503.

Nordfriesland (Henning Jensen): 73, 318, 443

Sagt og skrevet: 75, 158, 198, 229, 271, 319, 374, 405, 449, 504.

Grænselandsdagbog (Fr. Rudbeck): 38, 79, 119, 159, 199, 230, 278, 322, 375, 407, 455, 506.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

STEDFORTEGNELSE

Altona 9
Augustenborg 126, 303

Ballum 212
Barsmark 36

Danevirke 310
Duborg 233

Egernførde 329
Ejderen 226
Ejdersted 270

Fanø 9ff
Fjelstrup 36
Flensborg 153, 161, 233
Frederiksstad 24ff, 260, 300

Gejlåbro 55
Genner 81
Gram 253
Gråsten 170

Haderslev 132ff, 178ff, 414f
Hejlsminde 97ff
Hestholm 435
Hviding 215

Jyndevad 105ff

Kokopo 129
Kristiansdal 332ff

Løgumkloster 190

Marstal 21
Møgeltønder 12
Mågeøen 41, 151

Nazaré 16
Nibøl 281
Nordfriesland 63

Slesvig 41ff
Slien 41
Slogs herred 67
Sundeved 380
Sønderho 9
Sønderborg 409
Sørup 173

Tønder 30, 156, 186, 192, 264

Varde 67

Åbenrå 3ff, 196, 391

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

407 *Lauridsen, Ove:* Om vor danske skole i Sydslesvig. Et tanke-eksperiment. (Sammenlægning af små skoler). (FlA 27.11.).
408 *Lauridsen, O.:* Om vor danske skole i Sydslesvig. (FlA 3.1.).
409 Skoler af fælles rod samlet til jubilæumsfest. (Gottorp-Skolen og Hiort Lorenzen-Skolen i Slesvig). (FlA 14.11.).
410 *Vestergaard, Erik:* Forkælet og forkætret. (Duborgskolen 50 år). (FlA 9.10.).

M. BIBLIOTEKER. RADIO. ALMINDELIG OPLYSNING

411 *Bram, Eskild:* Da grænsen lå fast, og biblioteksbøger behandledes som smuglergods. (Interview med overbibliotekar T. Glahn, Flensborg). (JT 30.8.).
412 Sønderborg utilfreds med placeringen af centralbiblioteket. (S 29.4.).
Se nr. 268.
Radio. Se nr. 324.

N. FORENINGSLIV. IDRÆT. FORSAMLINGSHUSE.

413 *Hansen, Bernhard:* St. Knud og St. Knudsgilderne. (FlA 18.6).
414 *Kronika, Jacob:* Sankt Knudsgilderne gennem tiderne. (FlA 22.–23.6.).

★

415 Opgaverne vil bestå, selv om Danske Samfund opløses. (Interview med amtskontorchef J. P. Caspersen). (JT 16.8.).
416 Danske Samfunds tak til dem, der gik forud for vor generation. (S 18.8).

★

417 Første ringridning på Als, ved Søby, for 100 år siden. (S 10.6.).
418 *Nielsen, Flemming:* Sønderjysk Idrætsforening. (Interview med Sven Gammelgård, Kollund). (S 1.10.).

★

419 *Eybye, Annemarie:* 23 års arbejde i grænselandet. Stifteren af FDF-bevægelsen i Sydslesvig (Im. Rommerdahl). (FlA 24.1.).
420 *Johannsen, Svend:* Flensborg-spejdernes »ilddåb« 14. marts. (FlA 13.3).
421 *Sørensen, R. P.:* Di skjønne ungdomsdaw åh-ja. Erindringer fremkaldt ved modtagelsen af jubilæumsskriftet »Dansk Spejderkorps Sydslesvg 1919–1969«. (FlA 1.4.).
422 *Mattson, S. Aa.:* De blå pigespejderes 50 års jubilæum. (Haderslev). (DH 3.2.).

★

423 *-bøl.:* Grænsekampens gamle højborg bliver center for nutidsaktivitet. (Folkehjem). (JT 27.12.).
424 *Thygesen, Erik:* Tønderhus – et dansk kulturcentrums historie. (V 3., 4. og 26.8.).

O. BEFOLKNINGSFORHOLD. BEFOLKNINGSSTATISTIK

P. FORVALTNING. LOV. RET

Forvaltning.

425 *Bram, Eskild og Ole Bech:* Skal det nye storamt hedde Sønderjylland, Nordslesvig, Åbenrå eller noget helt andet? (Rundbordsdiskussion). (JT 8.3.).
426 *Christiansen, Johannes:* Da kun bønder og husejere havde adgang til at stemme. Fra kommuneforsamlinger for 100 år siden til nutidens valgretshjemlede kommuneråd. (FlA 6.11.).
427 *Hansen, Olav:* Sognet (FlA 18., 19.3.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

428 *Haarløv, Tyge:* Afskedsord fra Tønder amtsråds sidste møde! (V 28.3.).
429 *Larsen, Børge:* Enhver medalje har både en forside og en bagside. (Interview med amtmand C. A. Vagn-Hansen om kommunalreformen). (DH 11.7.).
430 *Sieverts, Kaj:* Om de danske sognes tilblivelse. (V 3.4.).
431 En særegen kommunestatur (flækkerne) forsvinder i Sønderjylland. (S 23.2.).

Retsvæsen.

432 *Dose, J.:* Grausam war die alte Zeit. (Dødsdomme for tyveri i Haderslev). (DN 28.12.).
433 Fandt Kær Herreds rettersted. Jeg har søgt i årevis, siger tidl. førstesekretær Willy Leick, Tønder. På Ravnehøj ved Sønder Løgum. (FlA 21.8.).
434 En rigtig røverhistorie fra den gamle fængselsprotokol. (Haderslev). (S 25.7.).
435 Usædvanligt kulturhistorisk minde i Sæd misrøgtet og glemt. (Mindestenen over en barnemorderske). (V 21.7.).

★

436 *Dose, J.:* Preußische Katasterkarten sind heute noch gültig. (DN 1.7.).

Militærvæsen.

437 *Mattson, S. Aa.:* Raketsoldaterne fra Toftlund. (DH 13.6.).

Toldvæsen.

438 *Sieverts, Kaj:* Af grænsegendarmeriets saga. Lars Bjørneboe: »Ingen kender dagen«. (V 29.8.).
439 *Thomsen, Ingolf:* »Told-høvdingen« fortæller. H. C. Kock har oplevet lidt af hvert. (FlA 23.2.).
Se nr. 142, 213.

Postvæsen.

440 *Larsen, Jørgen:* Han tegnede afstemningstidens frimærker. (Interview med tegneren Aug. Carstens, København). (JT 25.1.).

Forsikring, forsørgelse, fattigvæsen.

441 *Christiansen, Johannes:* Sådan var de sociale forhold i Ejdersted før århundredskiftet. Heinrich Rehbens barndom og opvækst i Garding. (FlA 17.12.).
442 Peter Olesen mindes en tid, da fattiggårdene befolkedes. (S 1.10.).

Sundhedsvæsen.

443 Dansk Sundhedstjeneste 25 år. (I Sydslesvig). (FlA 24.9.).
444 Fra dårekiste til landssygehus. 150 års arbejde for de sindslidende på institutionen i Slesvig. (FlA 1.10.).
445 *Kürstein, Poul:* De magre års rige udsæd. (Slesvig sindssygehospital og døvstummeinstitut). (JT 3.11.).
446 Oprettelse af fælles lægehus i Åbenrå. (S 30.5.).
447 De sønderjyske sygekasser er kommet ned på 23 mod 86. (S 29.7.).
Se nr. 336.

Brandværn.

448 Gråstens 90-årige brandværns historie. (S 2.7.).
449 De sønderjyske brandværn møder modstand i København. (S 11.5.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Q. ØKONOMISKE FORHOLD. ØKONOMISK HISTORIE.

450 *Bech, Ole:* »Her i Danmark har lykken altid været bedre end forstanden«. (Om fællesmarkedsdiskussion på Rønshoved højskole). (JT 9.8.).
451 *Bech, Ole:* Sønderjylland som Fællesmarkedsbro mellem Norden og det øvrige Europa. (Interview med erhvervsrådssekretær P. Groth Bruun, Åbenrå). (JT 3.12.).
452 *Bram, Eskild:* Stærkt og solidt erhvervsliv skal garantere sønderjyderne samme goder som andre. (Interview med kontorchef E. Ibsen, Tønder). (JT 1.3.).
453 *Bram, Eskild:* Spekulerer på sønderjyske jordspørgsmål, motorvej og slagterifusion. (Interviews med Johan Philipsen m. fl.). (JT 19.7.).
454 *Christiansen, Johannes:* Arbejdskraft – det alt beherskende problem ved egnsudvikling . . . Erhvervfremme i Flensborg-området. (FlA 19.12.).
455 Det er svært at få Tønder amt med i udbygningen af landsdelen. (S 1.12.).
456 *Groth Bruun, P.:* En landsdel med fremtid i. (DH 11.7.).
457 Overgangen fra tysk til dansk fagforening ved genforeningen. (S 24.6.).

Banker og sparekasser.

458 *Japsen, G.:* De nordslesvigske sparekassers historie. Anm. af Gudmund Tybjerg. (FlA 6.6.).
459 *L. L.:* Gammel sparekasse blev moderne bank. (Graasten Bank). (JT 24.5.).
460 *Larsen, Børge:* Handelsbanken har 50 års jubilæum i Sønderjylland. (DH 16.5).
461 Nordtysklands ældste sparekasse Flensborg bys sparekasser fylder 150 år. (FlA 19.6.).
462 Sønderjyllands Kreditforening stifter stort jubilæumsfond. (S 1.5.).
463 Tønder Sparekasse 150 år. En institution, der har en fornem plads i byens historie. (FlA 3.5.).

Handel.

464 *Gaarde, Jeppe:* Købmændene i Sønderjylland i tiden efter 1920. (DH 11.7.).
465 *Harvøe, Max:* H. K.'s indsats siden genforeningen. (S 1.10.).
466 *Mattson, Sv. Aa.:* Varmemadrasser . . . en klam »fidus . . .« (Indkøbstur til Sild). (DH 24.1.).

Landbrug, skovbrug, fiskeri, jagt.

467 *Bram, Eskild:* Danske landbrugskonsulenter og Fællesmarkedets forposter syd for grænsen. (JT 17.5.).
468 *Dose, J.:* Heidekulturgesellschaft gegründet. Vor 50 Jahren. (DN 21.2.).
469 *Dose, J.:* Ein Oberst und 20.000 Mann pflantzten 1792 auf der Heide die Stursbüller Plantage an. (DN 5.5.).
470 *Heick, Frederik:* Landbruget i Nordslesvig under 50 års dansk styre. (FlA 13.5.).
471 Kobbermangelen i Sydslesvig i historisk belysning. (FlA 20.5.).
472 *Ragne, Jacob:* Fra paria til frimands kår. Om landarbejderen. (S 29.1.).
473 Vis Herreds Landboforening fejrer 50 års jubilæum. (FlA 19.2.).
474 *Winther, Chr.:* De viste vejen. (Danske landmænd i Sydslesvig). (FlA 13.8.).

Håndværk, industri.

475 *Bech, Ole:* Der er ingen »kongerække« hos 70-årige Brdr. Gram i Vojens. (Interview med direktør Maren Nybroe). (JT 1.2.).
476 *Bram, Eskild:* Den sønderjyske industri går på flere måder sine egne veje. (JT 12.4.).
477 *Bram, Eskild:* Flytter »Spindegaarden« til Sønderjylland helt for egen regning og risiko. (Interview med væversken Hanne Vedel, Åbenrå). (JT 22.3.).
478 *Dose, J.:* Industrie heute und damals. Nicht unbedeutende Maschinenfabriken gab es bereits vor 110 Jahren. (Haderslev). (DN 2.10.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

479 *Hartvig, Poul:* Boligbyggeriet i Sønderjylland. Interview med A. Løe Pedersen, Sønderborg. (S 1.10.).
480 Industriudviklingen på Als ændrer det politiske billede. (S 10.12.).
481 *Mumberg:* Es klappert keine Mühle mehr. Die Wassermühle in Jündewatt. (DN 24.3.).
482 *Munksgård, Frode:* Spirituskørsel på mergelbanerne. (i Øbening). (DH 26.11.).
483 Nibøls almennyttige byggeselskab 50 år. (FlA 8.10.).
484 *Poder, Aage:* Storindustrien, der døde. Kniplepigerne på vesteregnen. (S 1.10.).
485 *Sivebæk, Finn:* Danfoss sælger for mere end to mill. kr. daglig. (JT 4.1.).
486 *Witt, Hanne:* Buksedragter til 4-årige og kjoler til 15-årige fra Haderslev til hele verden (Strøyer og Mørck). (DH 16.5.).
Se nr. 214, 279.

Samfærdsel

487 Afsked med »Klitekspressen«. Mange minder er knyttet til banelinie på Sild, der efter 82 års bestående er blevet nedlagt. (FlA 24.12.).
488 *Asmussen, Gustav:* Åbenrå havns udvikling siden 1920. (S 25.6.).
489 *Bruun, L.:* I frisk vind – med ret kurs mod Assens. (Om Assens-Årøsund overfarten). (DH 27.7.).
490 Eisenbahn Niebüll-Dagebüll wurde gestern 75 Jahre alt. (DN 14.7.).
491 Folketingsmænd går til trafikministeren om den kommende motorvej ved grænsen. (S 28.4.).
492 50 år siden DSB overtog de sønderjyske jernbaner. (S 9.6.).
493 McAdam var med til at anlægge landeveje i hertugdømmet Slesvig 1830–. (FlA 2.3.).
494 *OH:* Kanaler tværs gennem den jyske halvø. (FlA 31.7.).
495 *Sielemann, O.:* Idyllen blev moderniseret, da kædefærgen forsvandt. (Egernsund). (JT 25. 10.).
496 Sønderjyllands første rutebilrute er 50 år (Åbenrå-Haderslev-ruten). (JT 6.12.).
497 Toget standsede, når rødt flag hang ud af vinduet. Lidt om det nordfrisiske trafikselskab. (FlA 13.7.).
Se nr. 211, 240, 257, 272, 307, 347.

Vandbygning. Digevæsen.

498 *Møller, P. J.:* Kampen mod naturkræfterne bandt friserne sammen. (S 11.2.).
499 *Termansen, Jesper:* At få noget godt ud af Vadehavsplanen. (V 18.3.).
Se nr. 298.

Turistvæsen, badesteder, restauranter.

500 *Bech, Ole:* 28-årig sønderjyde chef for landets største og fornemste hotel. (Interview med Ib Rønnenfelt). (JT 22.2.).
501 *Bram, Eskild:* Sønderjylland sælger sig ikke godt nok som det ideelle turistland i Danmark. (JT 1.1.).
502 *Høyer, Maren:* Nogle betragtninger over turismen på Rømø og i Vestslesvig. (V 23.2.).
503 Uklarhed omkring »Harmonien«'s skæbne i Haderslev. (S 16.12.).
Se nr. 174, 193, 223, 228, 243, 246.

R. NATURFORHOLD

504 Fredningssag om Varnæs-området. (S 2.6.).
505 *Larsen, Børge H.:* Fra fuglelivet i Sønderjylland. (V 25.5.).
506 *Larsen, Børge H.:* Indtryk fra fuglelivet i Nordslesvig. (FlA 29.10.).
507 *Troelsen, Svend B.:* Stormfloden nytårsaften 1720. (V 30.12.1970).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev – tlf. 2 25 71

Grænselandets liv
Grænselandets sang

møder De i

Sydsk Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10–28/3.
3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5–28/7.

Tlf. (044) 2 18 48 **Bent Brier.**

Besøg landsdelens museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 2 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN

Haderslev

WINDFELD-HANSENS BOMULDSSPINDERIER A/S

VEJLE

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

ANDELSBANKEN

Haderslev **Aabenraa**

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S

Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Reserveret postvæsenet

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.
Redaktørernes adresser:
Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (047) 2 18 78.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Åbenrå, tlf. (046) 2 14 50.
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri A/S,
Tønder.

HADERSLEV BANK
AKTIESELSKAB

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup
Vinterskole for unge mænd og kvinder 3 ell. 5 mdr. fra november ell. januar.
Sommerskole for unge mænd og kvinder, 3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOD HØJSKOLE - ALS
3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole
Tlf. (044) 6 41 12
Gunner Rasmussen

HORSENS HAVN
- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

TRY
HØJSKOLE
9330 Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE
Handelsgymnasium – Handelshøjskoleafdeling
Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

Selskabs- og udflugtskørsel
Ruteautomobil-Aktieselskabet for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

Morso Stobegods
Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

TØNDER STATSSEMINARIUM
Grænselandsseminariet
tilmelding for 1971/72 helst inden 1. maj, senest 30. juni.
Telf. (047) 2 12 30

GRAM
KØLEANLÆG
BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK